

KOOPERATİFÇİLİK

SAYI : NUMBER : 79
OCAK - ŞUBAT - MART
1988

JANUARY - FEBRUARY - MARCH 1988

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

THE TURKISH CO-OPERATIVE ASSOCIATION was founded at İstanbul University in the year 1931, under the name of the Turkish Co-operative Society (Türk Kooperatifçilik Cemiyeti).

Its headquarters was moved to Ankara in late 1933, and at the beginning of 1934 amended its Statutes in conformance with the conditions prevailing at that date.

The Society changed its name into the «Turkish Co-operative Association» in 1948, and modified its Statutes in conformance with the Law No. 3512. on Associations.

The General Assembly of the Association convened on 30 th May, 1964 and resolved that in the light of its 33 years of experience and in accordance with the requirements of the planned economy era, the Statutes of the Association should be re-written. The new Statutes drawn up accordingly were reviewed and adopted by the General Assembly at its meeting on 27th June, 1965.

The Government declares it as an association serving public interest in 1946. The subject with which the Association is concerned, is theoretical and practical co-operative work. Its object is to propagate co-operative ideas in theoretical and practical fields, to promote the co-operative spirit and ideas, and to support activities in this direction.

In order to achieve the objectives outlined in its Statutes, the Association engages in the following activities :

a. Conduct or cause to be conducted research on the subject of co-operative movement, commission its members or other scholars, experts and authors to write articles and books and prepare summaries of articles and books on subjects pertaining to co-operative movement and publish them.

b. Prepare or cause to be prepared standard states for the various types of co-operatives.

c. Make contacts nationally or internationally among all types of public and private agencies, organizations, associations and persons on the subjects related to co-operative movement, legislation and applications, and express its opinion on these subject either directly or on request.

d. Convene academic meetings and arrange co-operative weeks, festivals and general co-operative conventions.

e. Conduct lectures, courses, seminars and general knowledge competitions in different parts of the country on the subject of co-operatives.

f. Join as member those international organization and associations whose objects are similar to its own.

g. Set up a library in the headquarters of the Association, closely connected with the co-operative movement concept, legislation and application and composed of books, periodicals and brochures in Turkish and foreign languages.

h. Participate in the conventions of international co-operative organizations, attend conferences to be arranged by such organizations and make the Turkish co-operative movement commonly known.

i. Make endeavours to ensure that the concept and application of the co-operative movement is widely diffused, that it develops and takes root, that it is included in the curricula of vocational schools, that chairs on the co-operative movement are instituted in the universities, academies, schools and that institutes specializing in the co-operative movement are founded.

k. Support and sustain the activities and enterprises of existing co-operatives act as guide to them in every respect, and at the request of the member co-operatives in solving their management problems.

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

OCAK-ŞUBAT-MART 1988

Sayı: 79

Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından
Üç Ayda Bir Yayınlanır.
Fiyatı: 1.250.- TL.
Yıllık Abone : 5.000.- TL.
Yurtdışı: 10.000.- TL.

Yazışma Adresi: Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenişehir - ANKARA
Tel: 131 61 25 - 131 61 26

★

Türk Kooperatifçilik Kurumu Adına Sahibi
Hüsnü POYRAZ

★

Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

★

Yayın Komitesi
Başkan: Ayhan İNAL
Raportör: Halil BİLİCİ
Üye: Doç. Dr. Orhan ARSLAN
Üye: Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ
Üye: Alâaddin KORKMAZ

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

<i>Başyazı</i> : Yeni Bir Dönem Başlarken KOOPERATİFÇİLİK	3
Kooperatiflerden Çıkma Yrd. Doç. Dr. Rıza AYHAN	7
Türk Tarımında Toprak ve Arazi Kayıpları Dr. Mehmet ŞAHİN	23
Milli Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Sistemi Kurulmalıdır Yrd. Doç. Dr. Kadir ARICI	31
Tüketicinin Korunmasına İlişkin Bir Ekonomi Hukuku Yaklaşımı ve Tip Sözleşmeler Doç. Dr. Kemal ÇEVİK	43
Tüketicinin Korunmasına Temel Çözüm: Tüketim Kooperatifleri Dr. Ahmet ÖZÇELİK	57

CO-OPERATION

A QUARTERLY PUBLICATION ON COOPERATIVE WORKS

NUMBER: 79

January - February - March 1988

Quarterly Published by the Turkish Co-operative Association

Correspondence Address:
Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenişehir - ANKARA
Tel: 131 61 25 - 131 61 26

Proprietor on behalf of the Turkish Co-operative Association
Responsible Editor
Hüsnü POYRAZ

(The opinions expressed in the articles belong to the authors)

CONTENTS

<i>EDITORIAL</i> : While a New Term Starts COOPERATIVE WORK	3
TERMINATING MEMBERSHIP IN COOPERATIVES Asst Prof Rıza AYHAN	7
Land and Soil Losses in Turkish Agriculture Dr. Mehmet ŞAHİN	23
National Social Assistance and Social Service System Should be Established Asst Prof Dr Kadir ARICI	31
An Economic Law Approach to the Protection of Consumer and Typical Contracts Doç. Dr. Kemal ÇEVİK	43
Basic Solution to the Protection of Consumer: Consumers Cooperatives Dr. Ahmet ÖZÇELİK	57

Dizgi ve Baskı
SİSTEM OFSET
Tel: 229 18 81 229 63 97

Başyazı

YENİ BİR DÖNEM BAŞLARKEN !...

Değerli Okuyucularımız,

Türk Kooperatifçilik Kurumu 1931 yılından beri kooperatifçilik sahasında faaliyet gösteren ve ilmî tarafsızlığı herkes tarafından kabul ve teslim edilmiş bulunan gönüllü bir kuruluştur. Kurumumuz faaliyete başladığı andan bugüne kadar tertip ettiği konferans, forum, seminer, simpozyum ve pek çok diğer toplantılarla, yayınladığı kitap; toplantı, simpozyum, konferans ve seminer tebliğleri; ayrıca yaptırarak neşrettiği araştırmalar ve çok uzun müddetten beri çıkardığı periyodik dergilerle toplumumuzda kooperatifçilik kamu oyu oluşmasına büyük katkılarda bulunmuş ve halen de bu görevini başarı ile devam ettirmektedir. Türk Kooperatifçilik Kurumu kooperatifçilik konularında akademik çalışmalar yapan ve yaptırarak bir mektep hüviyeti ile ülkemizde karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma fikir ve idealinin gelişmesi ve yaygınlaşmasına hizmet etmiş ve bu hizmetleri zaman zaman devlet tarafından da dikkate alınmıştır. Bu cümleden olarak kooperatifçilik tarihi ve literatüründe önemli bir yeri olan 1163 sayılı kooperatifçilik kanununun çıkarılmasında da büyük gayretler sarfetmiştir.

Türk Kooperatifçilik Kurumumuz yukarıda zikrettiğimiz periyodikler cümlesinden olarak aylık neşrettiği KARINCA dergisinin aralıksız bir şekilde 615 sayı çıkarılmasını temin etmiş ve bunu yayınlamaya devam edecektir. Karınca dergisi daha ziyade aktüel bir kooperatifçilik dergisi olması yanında, devamlı olarak kültürel, ekonomik, sosyal ve zirâî konularda neşriyat yapmaktadır. Elinizdeki KOOPERATİFÇİLİK dergisi ise her üç ayda bir yayınlanan ve bu sayısı ile 79. sayısına ulaşmış, daha ziyade araştırmaların neşredildiği ilmî hüviyeti hâiz bir yayın organıdır. Bu dergide genellikle üniversitemizde asistan ve araştırma görevlisi olarak çalışan genç bilim adamlarının yaptıkları araştırmalar başta olmak üzere, uygulamada konusunda uzmanlaşmış kimselerin çalışmalarına yer verilmektedir. Türk Koo-

peratifçilik Kurumumuz bir yandan memleket içinde kooperatifçilik çalışmalarına devam ederken, diğer taraftan da hem Türk kooperatifçilik hareketini tanıtmak ve hem de Türkiye'nin bilhassa turistik ve kültür zenginliklerini yurt dışında göstererek yabancıların ülkemize karşı olan ilgilerini çekmek amacıyla belli bir süreden beri yılda iki defa olmak üzere başta İngilizce olmak üzere, almanca, fransızca ve arapça lisanlarında "COOPERATION IN TURKEY" isimli bir diğer neşriyatı da devam ettirmektedir. Bu neşriyat başta milletlerarası kooperatifçilik teşekkülleri olmak üzere, çok sayıda yabancı ülkeye, milletlerarası kuruluşa ve Türkiye'de büyükelçiliği bulunan memleketlerin elçiliklerine gönderilmektedir.

Türk Kooperatifçilik Kurumu milletlerarası kooperatifler birliği başta olmak üzere bir çok millî ve milletler arası teşekkülle devamlı münasebet halinde bulunmaktadır. Geçtiğimiz dönemde başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, Ortak Pazar memleketleri ve Balkan ülkeleri ile kooperatifçilik konusunda ciddi ilişkilerde bulunmuş ve memleketimizi ve kooperatifçiliğimizi buralarda tanıtmak ve Türkiye hakkında olumlu intibalar temin etmek ve geliştirmek için büyük gayretler sarfetmiştir. Ayrıca islam ülkeleri kooperatifler birliğini oluşturmak ve islam ülkelerine bu konuda liderlik ve öncülük yapmak için teşebbüslerde bulunmuştur. Bu teşebbüse bazı islam memleketleri müsbet cevap vermiş olmakla beraber bir kısmından da beklenen ilgi görülememiştir. Yalnız kurumumuz bu alandaki faaliyetlerine bundan önce de olduğu gibi devam etmeyi kararlaştırmıştır.

Türk Kooperatifçilik Kurumumuz geçtiğimiz üç yıllık dönemde muntazaman yıllık mali kongrelerini zamanında yapmış ve bu yıl yaptığı genel kurulda da yönetim kurulunu ve diğer organlarını yenilemiştir. Ayrıca geçtiğimiz 1987 yılının aralık ayı içinde geleneksel bir şekilde tertiplendiği ve her üç yılda bir muntazaman tekrarladığı 12. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi'ni Ankara'da Millî Kütüphane salonlarında yapmıştır. Bu kongreye Batı Avrupa, Balkan ve islam ülkelerinden oldukça fazla sayıda kooperatifçi katılmış ve bunların bir kısmı da kongremizde tebliğ sunmuşlardır. Aktedilen 12. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi son derece başarılı olmuş ve kongreye katılan yabancılar çok iyi ve müsbet intibalarla ülkemizden ayrılmışlardır. Bundan sonra da yurt dışı kooperatifçilik faaliyetlerimiz ve Türkiye'yi tanıtmaya gayretlerimiz aynı şekilde sürecektir.

Burada ifade edilmesi gereken bir başka husus da hükümetin 1163 sayılı kooperatifler kanununu yenileme faaliyetleridir. Halen ülkemizdeki kooperatiflerin sayısı oldukça fazla ve bunlar çok değişik bakanlıkların kontrolünde bulunmaktadır. Yeni eğilim, Türkiye'de çok değişik sahalarda faaliyet gösteren kooperatiflerin başta Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı olmak üzere, İmar ve İskân Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın kontrolünde toplanmasıdır. Bu konularda kurumumuzun görüş ve düşünceleri genel başkanımız tarafından ifade edilmiştir. Hazırlanan yeni tasarrufların olgunlaştırıldıktan sonra bir an evvel kanunlaştırılmasında sayısız ya-

rarlar vardır. Bu konuda üzerinde önemle durulması gereken husus, bütün kooperatiflerde ve özellikle yapı kooperatifçiliği alanında hem devlet denetiminin ve hem de kooperatiflerin kendi öz ve iç denetimlerinin en etkili bir şekilde yapılabilmesini temin etmektir. Bu husus hem kooperatiflere bel bağlanmış ortakların haklarının korunması açısından hem de Türk Kooperatifçilik hareketinin gelişip yaygınlaşarak daha ileriye gidebilmesi açısından büyük bir önem arz etmektedir.

Kooperatif ve kooperatifçiliğe devletin müdahalesinin kooperatifçilik prensipleri açısından en az seviyeye indirilmesi arzu edilmekle beraber, büyük ölçüde devlet fonları ve kredileri ile kaynaklarını kullanan kooperatif organizasyonların mutlaka kontrol edilmesi, iyi niyet sahibi olmayan kişi ve kuruluşların faaliyetlerinin önlenmesi gerektiğine yürekten inanıyoruz. Yalnız hemen ifade etmeliyiz ki, kooperatiflere ve kooperatiflerin yönetim kurullarına devlet müdahalesinin asgari seviyeye inandırılmasının da kooperatifçilik prensipleri açısından gerekliliğini açık bir şekilde vurgulamak durumundayız.

Türk Kooperatifçilik Kurumu olarak her zaman ve mekânda söylediğimiz gibi ve faaliyetlerimizi devamlı bir şekilde o sahaya yoğunlaştırdığımız gibi, kooperatifçilik hareketinin başarıya ulaşmasının birinci şartı eğitimidir. Özellikle kooperatiflerde ortakların kooperatifçilik konusundaki bilgi ve görgülerini şuurlu ve etkili bir biçimde artırdığımız takdirde, kooperatiflerin işleyişleri, ortakların kendi haklarına sahip çıkma ve bu şekilde de üyesi buldukları kooperatif teşkilatları en iyi bir tarzda denetleyecekleri açık bir gerçektir. Bunu temin etmenin yolu da ifade edildiği gibi, şuurlu bir kooperatifçilik eğitimi almakla mümkün olacaktır. Bu konuya inandığımız için bundan bir müddet önce Türk Kooperatifçilik Kurumumuzun önderliğinde bir kooperatifçilik Eğitim Vakfı kurulmasına karar verilmiş ve bu müessese büyük gayretler sarfedilerek dikkat ve ihtimamla geliştirilmiştir. Eğitim Vakfımız kooperatifçilik eğitimi yaptırmak üzere başta kooperatifçilik tahsili veren müesseselerin öğrencilerine burs vermek olmak üzere, çok yönlü eğitim faaliyetleri yapmaya devam etmektedir.

Yukarıdan beri izah etmeye gayret ettiğimiz bütün faaliyetlerimize önümüzdeki bu yeni dönemde de artan bir azim ve iştiyakla devam edilecek ve kooperatifçilik sahasındaki çalışmalarımız üstün bir görev ve sorumluluk anlayışı ile, daha doğruya, daha iyiye ve daha güzele erişebilmek için sürdürülecektir. Türk Kooperatifçilik Kurumumuz, cemiyetimizdeki kooperatifçilik konusunda üstlendiği fonksiyonunu yerine getirirken, bu güne kadar hiç bir hizip ve iç çekişmeye meydan vermeden doğru bildiği yoldaki çalışmalarına bütün üyelerinin iştiraki ile el ve gönül birliği içinde devam etmiştir, bundan sonra da bu prensiplere azami ölçüde dikkat ve riayet ederek çalışmalarını yürütmeye bilhassa itina gösterecektir. Kooperatifçilik konusunda başarılı olabilmek için bu prensibe ihtiyaç olduğunun sukuruna sahiptir.

Değerli Okuyucularımız;

Elinizdeki üç aylık ilmi kooperatifçilik dergimizin bu sayısında birbi-

rinden önemli konular ver almaktadır. Bunların başında Türk Tarımında Toprak ve Arazi Kayıpları, Millî Yardım ve Sosyal Hizmet Sistemi Kurulmalıdır, Tüketicilerin Korunmasına İlişkin Bir Ekonomi Hukuku Yaklaşımı ve Tıp Sözleşmeler, Tüketicinin Korunmasında Temel Cözüm: Tüketim Kooperatifleri ve Kooperatiften Çıkma gibi önemli konuları aydınlatacak yazılar yer almaktadır. Her ülke için önemli olmakla beraber Türkiye için tarımın özel ve önemli bir yeri vardır. Tarımın temeli ise toprak ve arazi varlığıdır. Tarım topraklarının ve tarım yapılan arazilerin iyi kullanılması ve verimliliklerinin artırılarak muhafaza edilmesi üzerinde önemle durulması gerekli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli sebeplerle ve bilhassa sanayileşme faaliyetlerinin artması ile tarım toprakları ve verimli araziler hızlı bir şekilde kayıp olmaktadır. Bu konuda gerekli tedbirler daha fazla gecikilmeden alınmalıdır. Toplumumuzda yardımlaşma ve sosya hizmet sistemlerinin ve kuruluşlarının geliştirilmesi her geçen gün önemini daha da artırmaktadır. Bu alanda da daha ciddi gayretlerin gösterilmesi sosyal devlet anlayışının en önemli gereklerinden biridir.

Bilindiği gibi her cemiyette mal ve mamüllerin üretici ve tüketicileri bulunmakta ve herhangi bir mal, mamül ve hizmetin üretenden tüketene ve kullanana aktarılması, gerek üreticinin ve gerekse tüketicinin korunması ve her iki grub arasındaki denge noktasının bulunması büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Bilhassa büyük şehirlerde ve nüfusu kalabalık merkezlerde tüketicilerin korunması mekanizmasının iyi bir şekilde çalıştırılması gerekmektedir, hiç şüphesiz bunun için en iyi ve denenmiş, başarılı olduğu tecrübelerle tesbit edilmiş araç tüketim kooperatifçiliğidir. Memleketimizde de bu alanda başarılı olabilmek için tüketim kooperatifçiliği üzerinde ısrarlı bir şekilde durulması ve uygulamadaki aksaklıkların giderilmesi şarttır.

Herhangi bir kooperatife girmek ne kadar tabî bir olay ise, ortak arzu ettiği takdirde kooperatiften çıkmak da o kadar normal ve tabî bir hak olarak müteala edilmelidir. Zaten kooperatifçiliğin en önemli prensiplerinin başında ortaklık için hür irade şartı aranmakta, ortğa hiç bir kimsenin kooperatife girmek için herhangi bir tesiri sözkonusu değildir. Demokratik ve hür kooperatifçilik anlayışı budur. Bu düstur hür parlamenter sistemlerde aynen uygulanmaktadır. Aynı durumu kooperatiften ayrılma ve haklarını alabilme açısından her ortak için uygulanabilmelidir. Bu da yine kooperatifçilikteki hür irade ve demokratiklik ilkesinin bir başka şekilde tezahürüdür.

Yukarıda kısaca izah etmeye çalıştığımız konular hakkında, elinizdeki bu sayıya daha etraflı bilgiler verilmektedir. Verilen bu bilgilerin bütün kooperatifçiler için faydalı olacağına inanmaktayız. Bu vesile ile önümüzdeki yeni dönemin Türk Kooperatifçileri ve kurumumuz için hayırlı, başarılı ve mutlu olmasını temenni ediyoruz.

Sağlıcakla kalınız!

KOOPERATİFÇİLİK

KOOPERATİFLERDEN ÇIKMA

Yrd. Doç. Dr. Rıza AYHAN (*)

GİRİŞ :

"Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım ve dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacı ile gerçek ve tüzel kişiler ile, özel idareler belediyeler, köyler, cemiyetler ve dernekler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli teşekküller" (Koop. K. m. 1) şeklinde tarif edilen kooperatifin amacının ekonomik olduğu söylenir. Ancak gerçekte, kooperatifin kendisi ekonomik bir amaç takip etmez. Kooperatifin çalışması ile ortaklarının ekonomik durumları geliştirildiği için, "İktisadîlik" ilkesi, kooperatif ortakları için sözkonusudur. Bu kooperatifin, içe dönük bir şahıs birliği olmasından kaynaklanır. Gerçekten de; kooperatif, faaliyetlerinden kural olarak sadece ortaklarının istifade ettiği bir şahıs birliğidir¹. Kooperatiflerde ortaklar, sair ortaklıklarda olduğu gibi kazanç elde etmek ve paylaşmak için değil, ekonomik ihtiyaçlarını sağlamak, meslekî menfaatlerini korumak, güven altına almak, diğer bir söyleyişle ekonomilerini geliştirmek için bir araya gelirler.

Kooperatifde birleşenlerin amacı ticaret yapmak değil, ortağın tüketim maddeleri gibi olağan ihtiyaçlarından, meslek edinmek gibi olağanüstü ihtiyaçlarına, mesleki faaliyetine, sağlığına, çeşitli risklere karşı güven altına alınmasına kadar geniş bir alanı kapsayan hususlarda, ortağın ekonomisini geliştirmektir. Bu sebepten, kooperatif amacının elde edilmesini sağlayan veya buna doğrudan doğruya etkili olan araç, sermaye değil, da-

(*) S.Ü. Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

yanışma, karşılıklı yardım ve karşılıklı yararlandırmadır. Bunun neticesi kooperatifte merkez kavram sermaye değil, ortaktır².

Kooperatiflerde, ortağın kişiliği kooperatif işletmesinin temel unsurunu teşkil eder. Zira amacın elde edilmesi doğrudan doğruya ortağın kişiliğine bağlıdır. Ancak, ortağın kişiliğinin önemli olması ve kooperatif işletmesinin temel unsurunu teşkil etmesi, ortağın bizzat çalışması manasına gelmez. Kooperatiflerin geçerliliğini, ortakların işletmeye aktif katılma kararına bağlamak doğru olmaz. Kooperatif toplumsal bir hedefe varma gayesini güder. Bu da iktisaden zayıf durumda bulunanların desteklenmesi ve geliştirilmesidir³. Bunu temin için de ortağın bizzat çalışması gerekmez. Ortağın kooperatif açısından önemi; kanunun ve özellikle esas mukavelelerin ortağa yüklediği borç ve yükümlerde; Meselâ, bir süt ürünleri ve süt değerlendirme kooperatifinde, amacın elde edilmesi, ancak ortakların belirli bir ölçüye göre tesbit edilmiş miktarda sütü, kooperatife teslim etmeleri gibi, diğer kişi birliklerinde görülmeyen hallerde ortaya çıkar⁴.

Buraya kadar yaptığımız izahlardan anlaşılacağı gibi, kooperatiflerde kişi unsuru ve bilhassa ortaklık önemli bir kavram olmaktadır. Kooperatifte merkez kavramı oluşturan ortağın, kooperatif ortağı iken fonksiyonu ne kadar önemli ise, ortağın kooperatiften çıkması ve bilhassa bunun neticeleri açısından önemli olmaktadır. Biz bu çalışmamızda Türk hukuku açısından kooperatiften çıkmayı ve bunun hukûkî neticelerini incelemeye çalışacağız.

I- GENEL OLARAK ÇIKMA

Çeşitli özel hukuk birliklerinde üyeliğe ait bütün hak ve mükellefiyetlerin sona ermesi, üye ile birlik arasındaki bütün ilişkilerin kesilmesi anlamına gelir. Üyelik ya ortağın kendi isteği ile ya da istek dışı hadiselerin gerçekleşmesi ile sona erebilir. İsteğe bağlı olanlar, ortağın ayrılması (çıkma) veya üyelik hakkının devri sûretiyle; istek dışı olanlar ise, ortağın ölümü, görev ve hizmetin bitmesi ve nihayet ortağın çıkarılması şeklinde ortaya çıkar.

Bütün bu hallerde sona eren çıkan veya çıkarılan ortağın üyeliğidir. Kural olarak özel hukuk birliği devam eder⁵.

1- Üyelik Kavramı ve Mâhiyeti

Özel hukukta bütün şahıs birliklerinin ortak nitelikleri, bu birleşmelere katılan şahısların karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile bir gaye etrafında bir "birlik" olarak toplanmalarındadır. Kanun koyucu birleşmenin şekil ve türüne göre bu birliğe, hak ve mükellefiyetlerin sujesi olabilme bakımından özel bir varlık tanımıştır⁶.

Kanun koyucu tarafından tanınan bu özel varlık, yalnız hak ve mükellefiyetlerde suje olma yönünden, yani üçüncü şahıslarla olan münasebetler bakımından değil, üyeler arasındaki hukuki münasebetler (iç ilişkiler) bakımından da ortaya çıkmaktadır. Bu gaye etrafında bir "birlik" olarak toplanan şahısların birleşmelerinde kuruluşda olduğu kadar, sonradan yeni üyelerin birliğe katılmalarında da, adı geçen birlik ile birlik üyeleri arasında, nev'i şahsına münhasır (sui generis) bir takım hak ve vecibeler ortaya çıkar. İşte birlik ile üyeleri arasındaki bu münasebetler, hukuk iliminde özel bir kavram altında toplanırlar ve buna "üyelikten doğan ilişkiler" kısaca "üyelik" adı verilir⁷.

Üyelik, çeşitli hak ve mükellefiyetler taşıyan, birlik ile bir bağ tesis eden ilişkiler bütünüdür⁸. Üyelik kavramı altında bir takım mameleki ve idârî hak ve mükellefiyetler söz konusudur. Bu manada üyelik bir bütün olarak kazanılır ve yine bir bütün olarak sona erer. Üyelik bir bütün olarak kazanılıp, yine bir bütün olarak sona erdiğine göre, üyelik haklarının devir kaabiliyeti olup olmadığı, üyelğin söz konusu edildiği şahıs birleşmelerinin tipine göre ayrı ayrı ele alınmalıdır⁹.

2- Kooperatiflerde Üyelik (Ortaklık) Kavramı ve Mâhiyeti

Kooperatifler, ortaklarının ekonomik menfaatlerini sağlamak amacıyla kurulan (Koop. km. 1) değişir ortaklık özel hukuk kişilikleridir. Kooperatifin, dernek ve ortaklıktan farklı bir kişilik olması, ortak sıfatının kazanılması ve kaybedilmesi ile ortaklıktan doğan hak ve mükellefiyetlere yansımıştır. Bu sebepten, ortağın, sıfatı kazandığı andan kaybedinceye kadar, sahip olduğu hukuki durumu, bu kişilik birliğinin özellik ve niteliklerine uygun yapıdadır¹⁰.

Kooperatiflerde, birliği oluşturan kişilerin nitelikleri oldukça önemli bir yer tutar¹¹. Herşeyden önce "sağlama ve koruma amacı" (Koop. k-1; İsviçre Bk.m. 828; Alm. Koop. K. m. 1) sadece ortakların kişiliklerini, yani ortakların kendilerini konu alır. Bundan başka, kooperatifin amacının elde edilmesi, bizzat ortağın kişiliğine bağlıdır. Şöyle ki, amacın elde edilmesi için ne ortaklıklarda olduğu gibi sermayeye, ne de derneklerde görüldüğü gibi, aidat, bağış gibi bir katkıya ihtiyaç vardır; daha da fazlasına, ortağın karşılıklı yardımına, dayanışmasına, kefaletine ihtiyaç duyulur. Amacı gerçekleştiren araçlar doğrudan doğruya "şahsî"dirler.

Kooperatiflerde merkez kavram olan ortağın şahsının önemi, ortak sıfatının kazanılmasında ve kaybedilmesinde de önemini gösterir. Ortaklık sıfatının kazanılmasında ve kaybedilmesinde sermayeye, daha doğru ifade ile malvarlığına ilişkin hususlar rol oynamaz¹². Ortaklık senedi bile, payı değil, ortağın bizzat kendisini yansıtır¹³. Kooperatiflerde, kişilerin niteliği, kooperatifin işleyişinde de önemini gösterir. Şöyle ki, kanunlarda aktif bir katılmayı öngören bir düzenleme getirilmiştir (İsv. Bk. m. 867).

Kooperatiflerde, birliği oluşturan kişilerin nitelikleri son derece önemli olduğuna göre, ortaklığa girişte ve üye sıfatının kazanılmasında diğer birliklerden farklı düzenlemelere tâbi tutulması normaldir. Ancak kooperatiflere ortak olma hususunda geçerli olan "açık kapı" ilkesi, acaba, sınırlandırılmış mı olmaktadır. Hem girişin engellenmesi, hem de kişinin kooperatife girişini zorlayıcı yönde uygulama yapılması ile "açık kapı" ilkesinin istisnaları ortaya çıkacaktır.

A- Açık Kapı İlkesi

Açık kapı ilkesi, kanun ve ana sözleşmedeki giriş şartlarını gerçekleştiren ve ortak olma talebinin reddi için haklı bir sebep bulunmayan herkese, kooperatifin kapısının kapatılmaması ve böylelikle ferdi ekonomik menfaatlerin korunması imkânının aynı durumda olanlara tanınmasını ifade eder. Bunun neticesi olarak, her isteyen, kanun ve ana sözleşmedeki hükümlere uyararak, kooperatiften ayrılabilmesi hakkı da ilkeyi tamamlar ve çıkma hakkına hâkim bir diğer ilkeyi şekillendirir¹⁴.

Kooperatifler, kişilerin ekonomik yararlarını sağlamak ve korumak amacı ile kurul-

dukları için, aynı ekonomik ihtiyaçları duyan kişilerin bu birlikte yer almaları tabii karşılanmalıdır. Esasen kooperatif birlikleri üyelerinin (ortaklarının) sadece dayanışma ve kefaletleri ile değil, özel ve kamu kuruluşlarının yardımı, devletin bütçesine konan fonlardan katkısı, vergi bağışıklığı, tek kelime ile sosyal ekonomik etkiler sayesinde doğru güçlenmektedirler (Koop. K. m. 9). Öyle ise, aynı sosyal ve ekonomik yapıda bulunan kişilerin kendilerine uygun düşen kooperatif birliklerinden aynı ölçüde istifade etmesi onlar için bir hak sayılmalıdır¹⁵.

Zaten, kooperatifteki değişir ortaklı ve değişir sermaye (Koop, K. m. 1) unsurları, açık kapı ilkesinin tabii bir sonucudur. Ancak, açık kapı ilkesi, her isteyen istediği şekilde kooperatife girebileceğini, ya da kabul edilmesi gerektiğini ifade etmez¹⁶. Açık kapı ilkesinden istifade ederek kooperatife girmek isteyenler için herhangi bir sınırlama getirilememesine rağmen, ortak sayısının sabit olmaması ilkesi saklı kalmak şartıyla, ana sözleşmeye kooperatife girme hususunda ayrıntılı hükümler konulabilir.

Açık kapı ilkesi, her ne kadar, kooperatife giriş ilkesini hüküm altına almaktaysa da, aynı zamanda da kooperatiften çıkışı düzenleyen bir diğer ilkenin de temelini teşkil eder. Kooperatife giriş kapısı, girmek isteyenlere nasıl kapatılamazsa, çıkış kapısı da çıkmak isteyenlere kapatılamaz. Ancak, asıl amaç kooperatifin korunması olduğu için, her isteyen her istediği zaman kooperatiften çıkması da söz konusu olamaz. Kooperatife girişte "açık kapı ilkesi"nin uygulanmasında olduğu gibi, çıkışta da, ana sözleşme esaslarına riayet etmek şarttır.

Burada hemen şunu belirtmemiz gerekir ki, ana sözleşmeye konulacak bir hükümlerle "açık kapı ilkesi" doğrudan doğruya veya dolayısıyla ihlal edilemez. Kanun koyucu "kooperatifin korunması ilkesi"ni de nazara alarak açık kapı ilkesinin sınırlarını tesbit etmiştir. Açık kapı ilkesine iki halde: Kanundan¹⁷ ve ana sözleşmeden¹⁸ doğan sınırlamanın getirilerek kooperatife giriş sınırlandırılabilir¹⁹. Şu kadar ki, bu hükümler kooperatife girmeyi aşırı derecede güçleştiremezler.

B- Kooperatife Üye (Ortak) Olmanın Şartları

Kişi birliği olan kooperatiflerde üye olmak hususunda "Açık kapı ilkesi"nin Kooperatifler Kanununda (m. 1/2, 2, 10, 13) açıkca kabul olduğu kuşkusuzdur. Ancak yine de sözleşme hürriyetinin, kooperatife üye olmakta, sınırsız olarak uygulanacağı söylenebilir. Bu bakımdan kooperatife üye olmak için kanun koyucu bazı şartlar öngörmüştür. Bunları şahsi ve şekli şartlar olarak ikiye ayırabiliriz.

a) Kooperatife Girişte Şahsi Şartlar

Kanun koyucu kooperatife üye olmak isteyenlerde bazı şartlar aramıştır. Bu şartlar gerçek ve tüzel kişiler açısından ayrı ayrı ele alınmalıdır.

aa) Gerçek Kişiler Bakımından Kooperatife Üye Olmanın Şahsi Şartları

aaa) Kanundan Doğan Sınırlar

Koop. K. m. 8 Kooperatif ortaklığına girebilmek için özel kişilerin²⁰ medenî hakları kullanma yeterliğine sahip olmaları gerekir." hükmü ile gerçek kişiler açısından kanun-

dan doğan bir şart getirmiştir. Kanun koyucu ancak bu suretle, kooperatifin asıl amacı olan "dayanışma"nın sağlanabileceğini ve kooperatif kurucuları ile ortaklığa istekli olanların sözleşme yapma ehliyetini kazanabileceğini, başka bir ifadeyle, iktisadî ve iltizamî muamelelerde bulunabileceğini belirtmiştir.

Yargıtayımız reşit olmayan küçüklerin kooperatife üye olamayacağını, olmuş ise üyeliklerinin geçersizliğinin dâvâ edilebileceğini kabul etmiştir^{21 22}. Küüperatife üye olmak "evli kadınların" bir iş ve sanatla uğraşması manasına gelmediği için, bunlar kocalarının iznini almaksızın (MK.m. 159) kooperatife üye olabilirler. Kendilerine kanûnî müşavir tayin edilenler de kooperatife üye olabilirler (MK. m. 379).

bbb) Ana Sözleşmeyle Getirilen Sınırlar

Ana sözleşmeye konacak mecburi hükümleri düzenleyen Koop.K.m. 4/b.3'e göre "Ortaklık sıfatını kazandıran ve kaybettiren" hal ve şartların ana sözleşmeye yazılması şarttır. Bu hükümle, ortak sıfatını kazandıran hal ve şartların gösterilmesi istenirken, aynı zamanda, açık kapı ilkesinin sınırlandırılmasına da imkan verilmiştir²³.

Koop. K. m. 4/b.3 ile ana sözleşmeye konulacak şartlarla açık kapı ilkesine sınır getirilmesi maddî, şahsî veya mahallî nitelikte olabilir²⁴. Kooperatif kurucuları için aranan bu nitelikler, kuruluşun sonra aslen veya devren ortak olacak olanlarda da aynen aranacaktır²⁵.

bb) Tüzel Kişiler Bakımından Kooperatife Üye Olmanın Şahsî Şartları

aaa) Kanundan Doğan Sınırlar

Ortaklık sıfatının kazanılması ve kaybedilmesini düzenleyen Kooperatifler Kanunu'nun ikinci kısmında 9.madde Kooperatiflere ortak olacak tüzel kişileri göstermektedir. Buna göre "Özel idareler belediyeler, köyler gibi kamu iktisadî teşebbüsleri ve kooperatifler amaçları bakımından ilgilendikleri kooperatifin kuruluşlarına yardımcı olur, önderlik eder ve ortak olabilirler" (Koop. k. m. 9). Kooperatife ortak olacak tüzel kişiler kanunla sınırlandırılmış olduğu için, yorum ile de olsa, genişletilemez. Meselâ, ticaret ortaklıkları (Kollektif, Komandit, Anonim, Limited) amaçtaki aykırılık nedeniyle kooperatiflere ortak olamazlar²⁶.

bbb) Ana Sözleşmeyle Getirilen Sınırlar

"Ortaklık sıfatını kazandıran ve kaybettiren hal ve şartlar"ın ana sözleşmede yer alması mecburiyetini getiren Koop. k. m. 4/b.3 gereğince, ana sözleşmeyle kooperatife ortak olabilecek tüzel kişilere sınır getirilebilir. Bu sınırlar maddî, mahallî veya şahsî olabilir.

b) Kooperatife Girişte Şekli Şartlar

Ortaklar, kooperatifler kanununun kabul ettiği esaslar dahilinde hak ve vecibelerinde eşittirler (Koop. K. m. 23). Bu sebeple kurucu ortak olma veya sonradan ortaklığa girmek, ortaklık payının miras yolu ile geçmesi suretiyle ortak olmak, hak ve vecibelerde farklılık yaratmaz.

Kooperatifler, medenî hakları kullanmaya ehil olan yedi ortağın ana sözleşmeyi imzalamaları, bu imzaların noterce tasdik edilmesi (Koop. K. m. 2), Ticaret Bakanlığı'nca izin verilmesinden sonra tescil ve ilan ile kurulurlar (Koop. k.m. 3).

Tüzel kişilik kazanmış olan bir kooperatife ortak olabilmek için ise bazı şekli işlemlere ihtiyaç vardır.

aa) Ortak Olma Talebi

Koop. K. m.8, mucibince, ". . . . . Ortak olmak isteyen özel kişiler, kooperatif ana sözleşmesi hükümlerini bütün hak ve ödevleri ile birlikte kabul ettiğini belirten bir yazı ile kooperatif yönetim kuruluna" başvurmalıdırlar. Bu müracaat kooperatifi oluşturan sözleşmenin tarafı olma isteğini gösteren bir icaptır²⁷.

Kanun koyucu Koop. K. m. 8'de kooperatife ortak olabilmek için açıkca "Yazılı müracaat"tan bahsetmesine rağmen, yargıtayımız²⁸ (Yazılı müracaatın sıhhat değil, ispat şartı olduğu görüşüyle), sözlü olarak yapılan müracaatların dahi geçerli olduğu görüşünü savunmuş ve bunun "açık kapı ilkesi"nin bir neticesi olduğunu belirtmiştir.

bb) Kooperatifin Yetkili Organlarının Kararı

Kooperatif ortağı olunabilmesi için, kooperatife ortak olmak isteyen icabının, kooperatif yetkili organınca kabul edilmesi gerekir. Kooperatif yetkili organının vereceği bu karar sarih veya zımnî olabilir. Ancak, kooperatife üye olmak isteyen yaptıği icabın uygun bir süre içinde reddedilmemiş olması ortaklığın kabulü anlamına gelmez (BK. m. 6). Ortaklık sıfatı, yetkili organın sarih veya zımnî kabulünü gerektirir.

Ortak olması isteyen aidatların tahsil edilmesi, mükellefiyetleri yerine getirmesi için kendisine yazılar yazılması, imzalı ortaklık senedinin verilmesi üyeliğin kabulü anlamındadır²⁹.

Açık kapı ilkesinin neticesi olarak gerekçesiz ve subjektif mülhazalarla ortaklık talebi reddedilemez³⁰. Ortaklık talebinin reddi halinde, talebi reddedilen kişi henüz ortak sıfatını kazanmamış olacağından, genel kurula itiraz edemez. Ancak yönetim kurulu veya genel kuruldan verilen red kararına karşı, böyle bir kararın iptalf dâvâ edilebilir^{31 32}.

cc) En Az Bir Ortaklık Payı Alınması Mecburiyeti

Koop. K. m. 19 gereğince "Kooperatife giren her şahıstan³³ en az bir ortaklık payı alınması gerekir..."³⁴. Kooperatif ortağı olma talebinde bulunan kişinin talebi yetkili organlarca kabul edildiği takdirde üyelik haklarının kullanılabilmesi için en az bir ortaklık payı almak mecburiyetindedir (Koop. k.m. 19).

II- KOOPERATİF ORTAKLIĞINDAN ÇIKMA

Kooperatif ortaklığı, ya ortağın kendi isteğiyle, ya da istek dışı vakaların gerçekleşmesi ile son bulur. İsteğe bağlı olanlar, ortağın ayrılması (çıkma) veya ortaklık hakkını devretmesi suretiyle söz konusu olur. İstek dışı son bulmalar ise, ortağın ölümü, görev ve hizmetin bitmiş olması, nihayet ortağın çıkarılması şeklinde gerçekleşir. Biz çalışmamızı Koop. K. m. 10-13, yani çıkma ile sınırlandırmak istiyoruz.

Kanunumuzun çıkmayı düzenleyen hükümleri olan 10-13. maddeleri İsviçre Bk. nun 842-845 maddelerinden iktibas edilmiştir. Ancak, kanunumuzun, kooperatifin ortağın çıkma talebini kabulden kaçınması halinde "istifa"sını düzenleyen 13. maddesi İsviçre Bk.nda bulunmamaktadır. Buna mukabil, çıkma hakkının iflas ve haciz hallerinde kullanılmasını hükme bağlayan İsviçre Bk. m. 845, kanunumuza alınmamıştır. Anılan hüküm uyarınca, ana sözleşmelerin ortağın ayrılma dolayısı ile kooperatif malvarlığından bir pay verilmesini öngördüğü hallerde, çıkma hakkı, iflas halinde, iflas idaresi, hisseye haciz konulduğu takdirde ise, icra memurluğu tarafından kullanılır³⁵.

Kooperatifin amacı, ortakların ekonomilerini geliştirmek ve korumak olduğu için, kooperatife girişte olduğu gibi, çıkışta da açık kapı ilkesi benimsenmiştir (Koop. K.m. 1, 10-11). Her ortağın kooperatiften çıkma hakkı (koop. K.m. 10) olmasına rağmen, bu hak hem kayıtsız ve şartsız değildir, hemde bu hakkın tamamen ortadan kaldırılması mümkün değildir (Koop. k.m. 11).

Koop. K. m. 10'da iç her ortağın çıkma hakkına sahip bulunduğu ifade edildikten sonra, 11. maddede "Ortaklıktan çıkmanın sınırlandırılması" düzenlenmiş ve 12. maddede çıkmanın bildirme (çıkmanın ihbarı) yolu ile kullanılması kabul edilmiştir. Başka bir ifadeyle, ana sözleşmede aksi hükme bağlanmamışsa, ortağa, kooperatif ilişkisini tek taraflı bir irade açıklaması ile kesebilme hakkı, kanunen tanınmıştır.

1- Kooperatiften Çıkışta Kabul Edilen Esaslar

A) Kooperatiften Çıkışta Açık Kapı İlkesi

Kooperatifçilik için esas olan serbest giriş - açık kapı ilkesinin kooperatifler kanununda benimsendiğini gösteren hükümler çok açıktır. Kooperatifleri girişe kapatmak kadar, kooperatiflere girmiş olan ortakların kooperatiflerden çıkmasına müsaade etmemek Anayasamızın 48. maddesinde tanzim edilmiş olan sözleşme hürriyetine ve BK. ndaki akit serbestisi prensibine aykırılık teşkil eder.

Kooperatiflere girişte olduğu gibi, çıkışta da açık kapı ilkesinin uygulanması lâzım geldiği, Yargıtayımız tarafından kabul edildiği³⁶ gibi, İsviçre Federal Mahkemesi de "çıkma hakkının zorlaştırıcı" özellikte olmamak suretiyle kısıtlanabileceğini³⁷ belirterek, kural olarak çıkışın serbest olduğunu kararlaştırmıştır.

Açık kapı ilkesinin kooperatife girişte olduğu gibi, çıkışta da uygulanacağını kabul eden hukuk sistemimiz; İsviçre'de de kabul edildiği gibi, bu prensibin mutlak olmadığını ve bazı şartlara bağlanabileceğini (Koop. K.m. 11) hükme bağlamıştır. Ancak, bu sınırlama, İsviçre Federal Mahkemesinin de³⁸ açıkça belirttiği gibi "zorlaştırıcı" nitelikte bir sınırlama olmamalıdır.

Açık kapı ilkesine "çıkma" münasebetiyle getirilen sınırlamanın ortak-kooperatif menfaati dengesine göre tesbit edilmesi gerekir. Gerçekten, bir ortağın kooperatiften hiç çıkmayacağını, ana sözleşmeyle, hükme bağlamak, nasıl, ortağın menfaatini ihlal ederse; Ortaklarının ekonomilerini geliştirmek amacıyla kurulan ve tüzel kişiliği haiz kooperatiften her an çıkılabileceğini düşünmek de, kooperatifin menfaatlerini ihlâl eder.

O halde kıstasın, çıkışı zorlaştırıcı ve kısıtlayıcı şartların ortak-kooperatif menfaatler dengesini bozmayacak şekilde tesis ettirilmesi gerekir. Bunun istisnasını "haklı ve önemli sebepler" teşkil etmektedir. Çıkmayı sınırlayan şartlar ne olursa olsun, ortağın kooperatiften çıkması haklı bir sebebe dayanıyorsa, çıkmanın sınırlarının tesiri kalmaz (Koop. k.m.11).

B) Kooperatiften Çıkışta Açık Kapı İlkesinin İstisnaları

Kooperatif, Koop. K.m. 11 gereğince, amacını gerçekleştirmek maksadıyla, ortağın kooperatiften serbest çıkışına kısıtlamalar getirilebilir. Bu kısıtlamaların "zorlaştırıcı" mahiyette olmaması gerekir³⁹. Hukukumuzda kabul edilen ve açık kapı ilkesinin sınırlarını tesbit eden haller şunlardır:

a) Ortağın Çıkması Halinde Kooperatifin Varlığının Tehlikeye Düşmesi

Ortakların kişiliğinin çok önemli olduğu kooperatiflerde, ortaklardan bir veya birkaçının makul olsun veya olmasın, herhangi bir sebeple ortaklıktan ayrılmak istemeleri halinde, yönetim kurulu veya icabında genel kurulca durumun incelenmesi sonucunda, bunların ayrılması halinde gerek maddi, gerekse ortakların yüklendikleri şahsî sorumluluktan dolayı, kooperatifin faaliyeti ve bilhassa mevcudiyeti tehlikeye düşecekse veya çıkma halinde kooperatife önemli zarar verecek bir durum görüldüğü takdirde, ilgili mahkemeye müracaat ederek ayrılmak isteyen ortak veya ortakların, faaliyetin devamını sağlamaya imkân verecek miktarda muhik bir tazminat ödemelerini talep edebilecektir (Koop. K.m. 10)⁴⁰. Bu takdirde ortak, ya ortaklığın devamına karar verecek ya da hükmedilecek tazminatı ödeyecektir.

Tazminat talebinde bulunulabilmesi için:

aa) Anasözleşmede tazminat ödeneceğine dair bir hükmün bulunması,

bb) Ortağın çıkması halinde kooperatif varlığının tehlikeye düşebilecek olması gerekir. Tazminatın miktarı ve muhik sebep, her olayın özelliklerine göre mahkemece tesbit edilecektir⁴¹.

b) Çıkma Hakkının, Belli Bir Süreyle, Sınırlandırılması

Koop. K. m. 11/1 mucibince "Kooperatiften çıkma hakkının kullanılması anasözleşme ile en çok beş yıl için sınırlandırılabilir". Bu şartın geçerli olabilmesi anasözleşmede açıkça yazılı olmasına bağlıdır. Böyle bir hükmün anasözleşmede bulunmaması halinde yönetim veya genel kurul tarafından ortağın çıkması belli bir süreyle engellenemez.

Anasözleşmede yer alan çıkmayı erteleyici sürenin beş yıllık üst sınırı emredici niteliktedir. Anasözleşme ile beş yıldan uzun bir süre belirlenmişse, kanunlarda aksine hüküm yoksa, bu sürenin beş yıl olarak kabulü doğru olacaktır.

C) Çıkmanın İhbarının Süresinin Tesbiti

Anasözleşmede daha kısa bir süre belirlenmemişse, çıkış, ancak bir hesap senesi sonu için en az altı ay önceden haber verilerek yapılır (Koop. K. m. 12).

d) Çıkan Ortağa Yapılacak Ödemelerin Geciktirilmesi

"Kooperatifin mevcudiyetini tehlikeye düşürecek nitelikteki" iade ve ödemeler, anasözleşmede daha kısa bir süre tesbit edilmiş olsa bile genel kurulca üç yılı aşmamak üzere geciktirilebilir (Koop. K. m. 17/II)

Bu hususla ilgili sınırlayıcı şart anasözleşmeye konulabileceği gibi, kooperatif genel kurulunca alınacak bir karar ile de tesbit edilebilir. Ancak genel kurulun böyle bir karar alabilmesi, her halde kooperatifin mevcudiyetinin tehlikeye düşmesi şartına bağlı olacaktır (Koop. k.m. 17/II).

2- Kooperatiften Çıkışta Haklı Sebep Kavramı

Koop. K. m. 11/I mucibince; kooperatiften çıkma hakkının kullanılması en çok beş yıl süre ile sınırlandırılabilirse de, bu süre içinde de "haklı ve önemli sebeplerin" varlığı halinde çıkılabilir (Koop. K.m. 11/II). Haklı ve önemli sebeplerin varlığı halinde çıkma, ancak, anasözleşmede bu husus açıkça öngörülüş ise kullanılabilir.

Mehaz İsviçre BK. m. 843/II 'den farklı olarak, sadece "önemli" değil aynı zamanda "haklı" sebeplere de yer veren Kooperatifler Kanunu m. 11/II, kooperatiflere has, haklı ve önemli sebep kavramının ne olduğunu belirtmemiştir. Bu sebeple başta TK ve BK olmak üzere, diğer hukuk dallarında da yer alan haklı ve önemli sebep kavramını meydana getiren unsurların burada da geçerli olacağını kabul etmek gerekir⁴².

Haklı ve önemli sebep kavramını izah için, Kollektif Şirkette haklı ve önemli sebep kavramından istifade edebiliriz. Zira, aralarında önemli farklar bulunmasına rağmen, her ikisinde de ortağın şahsiyeti, diğer bir söyleyişle kişisel unsur önem kazandığı için TK. m. 187'deki tanımın kooperatiflere de tatbik edileceğini belirtebiliriz⁴³. Buna göre: "Şirketin kuruluşunu mücip olan fiili veya şahsi mülahazaların şirket maksadının husulünü imkansız kılacak veya güçleştirecek surette ortadan kalkmış olması" (TK. 187) haklı sebeptir. Bu hükümü kooperatiflere tatbik edecek olursak, kişiyi bir kooperatif ortağı olmaya yönelten fiili ve kişisel mülahazaların, kooperatifin amacının elde edilmesini veya o ortak açısından gerçekleşmesini imkânsız kılacak veya güçleştirecek sebepler, Koop. K.m. 11 anlamında haklı ve önemli sebeptir diyebiliriz⁴⁴.

Sebebin haklı ve önemli sayılmasında diğer ortakların kusurlu olmasına ihtiyaç yoktur. Çıkmak isteyen ortağın, diğer ortaklarla birlikte kusuru olabileceği gibi, kusur ile ilgili olmaksızın ortaya çıkan durumlar da haklı ve önemli sebep kabul edilebilir. Yargıtayımız, işlerinin bozulması nedeniyle dört seneden beri pancar ekimini terkedene kooperatif ortağının çıkma talebinde "haklı ve önemli sebep"lerin varlığını kabul etmiştir⁴⁵. Genellikle kabul edildiği gibi, büyük görüş ayrılıkları; meslekte değişiklik; sahip olunan toprağın işletmesinde değişiklik, haklı sebep oluşturur⁴⁶.

Haklı sebeplerle kooperatiften çıkma hususunda temas etmek istediğimiz diğer bir mesele, anasözleşmede buna imkân tanınmış olmasının mecburi olup olmadığıdır. Koop. K.m. 11/II'de "haklı ve önemli sebeplerle ortağın çıkabileceği hususunda anasözleşmeye hüküm konulabilir" denilmektedir. Bu halde Koop. K. m. 11/I'de belirtilen süreleri beklemeye ihtiyaç yoktur. Haklı ve önemli sebeplerin neler olduğunun anasözleşmeye yazılması mümkün olduğu gibi, anasözleşmeye sadece "haklı ve önemli sebeplerin" varlığı halinde ortağın çıkma hakkının sözkonusu olduğu genel bir ifadeyle de belirtilebilir.

Buradaki asıl mesele, anasözleşmeye, "haklı ve önemli sebeplerle" çıkma hususunda, hüküm konulmaması halidir. Bu durumda meselâ, meslek değiştirilmesi halinde dahi, kooperatif ortaklığından çıkmak mümkün olamayacaktır? Kooperatiflerde kişisel unsur son derece önemli olduğundan, kişiyi kooperatif ortağı olmaya sevkeden fiilî ve şahsi mülahazaların, kooperatifin amacının elde edilmesini veya o ortak açısından gerçekleşmesini

imkânsız kılacak veya güçleştirecek sebeplerin ortaya çıkmasıyla, anasözleşmede hüküm bulunmasa dahi, Koop. K. m. 11/II'nin geniş yorumlanarak, ortağa çıkma hakkının tanınması, menfaatler dengesi açısından doğru olur kanaatindeyiz.

Haklı sebep ile ortağın kooperatiften çıkması halinde Koop. K. m. 10 uyarınca tazminat istenecek midir? Bu durumda, eğer haklı sebep ortağın kusurundan birlikte kusurundan veya kendi kişiliğinde, ekonomik şartlarında ve yapısında ortaya çıkan herhangi bir değişiklikten doğmuş ise, Koop. k. m. 10 mucibince çıkma tazminatı istenebilmelidir. Fakat haklı sebeplerin oluşmasında ortağa yüklenilebilecek bir kusur yoksa veya haklı sebep konu değişikliğinden, işletme şeklindeki büyük görüş farklılıklarından doğuyorsa tazminat istenmesi yoluna gidilemeyecektir⁴⁷ -

3- Kooperatiften Çıkmanın Şartları

Yukarıda da izah edildiği gibi, her ortağın kooperatiften çıkma hakkı vardır (Koop. k.m. 10). Bir ortağın hiçbir surette kooperatiften çıkamayacağına dair taahhütler hükümsüzdür (Koop. k.m. 11/III).

Her ne kadar kooperatiften çıkma serbest ise de, çıkma için kanunda ve anasözleşmedeki şartlara riayet edilmeden kooperatiften çıkma sözkonusu olamaz.

A) Kooperatiften Çıkmanın Kanuni Şartları

Koop. K.m. 10'da her ortağın kooperatiften çıkma hakkına sahip bulunduğu ifade edilmiş ve 12. maddenin kenar başlığından ve ratio legis'den (Kanun koyucunun amacından) anlaşıldığına göre, anılan hakkın, çıkmanın ihbarı yoluyla kullanılması kabul olunmuştur. Diğer bir ifadeyle, ortağa, kooperatif ile ilişkisini tek taraflı bir irade açıklaması ile kesebilme hakkı kanunen tanınmıştır.

a) Çıkmanın İhbarı

Kooperatiften çıkmak isteyen gerçek ve tüzel kişiler, çıkma isteğini kooperatif yönetim kuruluna bildirmek zorundadırlar (Koop. K.m. 12). Çıkmanın bildirilmesi konusunda kanunda açık bir hüküm bulunmamasına rağmen, yazılı şekilde yapılması, isbat hukuku açısından önemlidir. Bunun hak içinde çıkmayı haber vermenin sözlü veya yazılı yapılması neticeyi istahsal için farklılık doğurmaz⁴⁸.

Ortağın kendi arzusu ile çıkma isteği, yönetim kurulunca incelenir. İstek kabul edildiği takdirde keyfiyet karara bağlanır.

aa) Ortaklıktan Çıkmayı Kabulden Kaçınma

Kooperatiften çıkma tek taraflı bir irade açıklaması ile yenilik doğuran bir işlemdir⁴⁹. Başka bir ifadeyle, ortağın istifasının (çıkma isteğinin) kabulüne, ihtiyaç yoktur. Çıkma bildirimini, yenilik doğuran bir haktır ve tek taraflı irade açıklaması ile hukuki sonuçlarını meydana getirir. Ancak, kooperatif, üyenin ayrılması için gerekli şartların gerçekleşmediğini ileri sürerek, çıkma isteğini reddedebilir. Kooperatif yetkili organının çıkma isteğini red iradesini açığa vurma, çıkmanın kabule bağlı bulunduğunu göstermez. Bu takdirde ayrılmak isteyen ortağın "çıkma dileğini", noter aracılığı ile, kooperatife göndermesi gerekir (Koop. k.m. 13)⁵⁰.

Koop. K. m. 113 uyarınca "kabulden kaçınma" hakkı, çıkma bildirmesinin hukuki niteliğini değiştirmez, çünkü, bu hak, kooperatife, kanun ve anasözleşmede öngörölmüş bulunan, çıkma bildirimini kullanmaya ilişkin şekli ve maddi şartların gerçekleşip gerçekleşmediği, gerçekleşmemiş ise bu sebeplerle reddetmek hakkını vermektedir. Yoksa bildirim kabule bağılı değildir⁵¹. Çıkma isteğini reddeden yönetim kurulu kararı hakkında genel kurula itiraz yetkisi bulunmamaktadır. Bu durumda çıkma isteği reddedilen ortak, "Çıkma dileğini" noter aracılığı ile kooperatife bildirir (Koop. K. m. 13).

Kooperatif, noter aracılığı ile gönderilen "çıkma dileğine" rağmen görüşünde ısrar ederse, ihtilafı mahkeme hükmüne bağılı. Kooperatiften çıkma, ister noter aracılığı ile bildirilen "çıkma dileği"ne kooperatifin ses çıkarmaması sonucu, ister mahkeme hükmü sonucu olsun, "bildiri tarihinden itibaren" gerçekleşir. Bu bildirim, ortağın çıkma yolundaki irade açıklamasını kooperatife ilk defa bildirdiği tarihtir. Çünkü, noter aracılığı ile yapılan ikinci bildirim, sadece çıkma iradesinin açığa vurulduğunun isbatı amacına yöneliktir⁵².

bb) Ortaklıktan Çıkma Talebinin Zamanı

Anasözleşmede daha kısa bir süre belirtilip, hesap yılı içinde de çıkışa müsaade edilmediği sürece, çıkış, ancak hesap yılı sonu için ve en az altı ay önceden haber verilerek yapılabilir (Koop. K. m. 12). Süreye riayet edilmeden yapılacak talepler ancak müteakip dönem için işleme konu olabilir (Koop. K. m. 12).

4) Kooperatiften Çıkma Sebepleri

Kooperatiften çıkma sebepleri şahsî hallerden doğabileceği gibi, anasözleşmede de ortaklara kooperatiften çıkma halleri düzenlenebilir.

A) Şahsî Hallerden Doğan Çıkma Sebepleri

Ortaklar şahsi sebeplerle çıkma talebinde bulunabilirler. Çıkma iradesini bildiren ortak, çıkma sebebini bildirmek zorunda değildir⁵³. Ancak, ortağın çıkması, kooperatifin mevcudiyetini tehlikeye düşürüyorsa, ayrılmak isteyen ortağın, muhik bir tazminat ödemesine dair hüküm anasözleşmeye konulabilir.

B) Ortaklara Anasözleşme İle Tanınan Çıkma Sebepleri

Anasözleşmede, ortaklara, kooperatiften çıkma hakkı tanıyan haller öngörölmüş mükündür. Bunlar, sözleşme yapma hürriyetinin neticesi olarak serbestçe tesbit edilebilir.

C) Kanunda Belirtilen Çıkma Sebepleri

Kooperatiften çıkma iradesinde, çıkma sebebinin belirtilmesine ihtiyaç olmamasına rağmen, Kooperatifler Kanunu'nun bazı hükümleri, çıkma sebebi sayılan halleri belirlemiştir. Buna göre:

a) Ortakların şahsî sorumluluklarının ağırlaştırılması veya ek ödeme yükümleri ihdası hakkında alınan karara katılmayan ortaklar, kararın ilânından başlayarak üç ay içeri-

sinde kooperatiften çıkmak istediklerini bildirebilirler. Bu takdirde çıkmak isteyen ortaklar alınan kararlarla bağlı olmazlar. Ayrıca ortak, çıkma hakkını bu sebeple kullanmışsa, çıkma tazminatını (Koop. K. m. 10) ödemekle mükellef değildir (Koop. K.m. 52).

b) Birleşme neticesinde dağılan kooperatifin ortakları için şahsi sorumluluk veya ek ödeme yükümlülüğü doğduğu veya ağırlaştığı takdirde, birleşme kararına katılmamış olan ortaklar, kararın ilanı tarihinden başlamak üzere üç ay içinde kooperatiften çıkma ihbarında bulunabilir. Çıkma, çıkmanın ihbarı ile gerçekleşir. Bu sebebe dayanan çıkma taleplerinden dolayı, çıkma tazminatı (Koop. K. m. 10) istenemez (Koop. K.m. 84).

5- Çıkma Talebinin Yapılacağı Organ

Koop. K. m. 13'den dolayısıyla anlaşıldığına göre, çıkmak isteyen ortağın müracaat edeceği organ yönetim kuruludur. Ancak, bu yetkinin, anasözleşmeye konulacak hükümlerle, genel kurula verilmesi de mümkündür. Fakat bu yetkinin, genel kurul dışında bir komite ya da görevlerinin niteliği itibarıyla çıkma işlemine yabancı bir organa, meselâ denetçilere verilmesi mümkün değildir. Koop. K. m. 54 gereğince genel kurul yerine temsilciler kurulunun varlığı halinde, temsilciler kuruluna da, çıkma için müracaat edilebilir⁵⁴.

III— ÇIKMANIN NETİCELERİ

Açık kapı ilkesinin gereği olarak her ortağın anasözleşmede ve kanunda öngörülen kurallara uyararak kooperatiften çıkabileceğini ve çıkmanın bildirimle olacağını yukarıda izah etmeye çalışmıştık⁵⁵. Çıkma dileğinin bildirilmesiyle, kooperatif ile ortak arasındaki hukuki bağ çözülmüş olur. Kooperatif ile ortak arasındaki hukuki bağın çözülmesi, her iki tarafın hak ve mükellefiyetlerini tamamen kaldırmaz. Kooperatif ile hesaplaşma (Koop. K. m. 17) ve ayrılan ortağın sorumluluğunu düzenleyen Koop. K. m. 36 tarafların hak ve mesuliyetlerinin devamını düzenleyen hükümlerdir.

1) Ayrılma Payı

Çıkma ile ortaklık sıfatı sona eren ortağın, kooperatif varlığı üzerinde hakkı olup olmadığı, varsa bu hakların nelerden ibaret bulunduğu anasözleşmede gösterilir. Bu haklar, yedek akçeler hariç olmak üzere ortağın ayrıldığı yıl bilançosuna göre hesaplanır (Koop. K. m. 17/I).

Ortaklık sıfatının sona ermesi halinde, ortağın kooperatife karşı olan bütün borçlarının muaccel olacağına dair bir kayıt anasözleşmeye konulabilir⁵⁶.

Kooperatifler Kanunu m. 17 genel bir hükümdür. Zira, ister çıkma, ister çıkarılma şeklinde olsun, ayrılma nedeni ile, ortağa bir pay ödenmesinin gerektiği her mal maddenin kapsamı içine girer.

A) İade Edilecek Haklar

Ortaklıktan çıkan veya ortaklık sıfatı kalkan ortakların kendilerinin veya mirasçılarının kooperatif varlığı üzerinde hakları olup olmadığı ve bu hakların nelerden olduğunun anasözleşmede gösterilmesi gerekir (Koop. K. m. 17).

Çıkma veya çıkarılan ortaklara kooperatif varlıklarından nakit olarak verilecek para-

larla, ortağın sermaye olarak yatırdığı iştirak payı, mevduat ve sair alacakları ayrılma payını oluşturur. Kooperatiflerin giderlerini karşılamak için alınan aidatlar (masraf karşılıkları) genellikle verilmezler⁵⁷. Ayrıca, çıkma ve çıkarılma kazanılmış hakları ihlâl etmez⁵⁸. Meselâ, yapı kooperatiflerinde ayrılma tarihinden önce kooperatif arsası veya daireleri üzerinde ortak lehine bir hak doğmuşsa bu hak ihlâl edilmiş olmaz.

B) Ayrılma Payının Hesabı

Koop. K. m. 17/I c. 2 uyarınca "ayrılma payı, yedek akçeler hariç olmak üzere, ortağın ayrıldığı yıl bilançosuna göre hesaplanır". Bu duruma göre; ayrılan ortağa yedek akçeden pay verilmeyeceği gibi, ayrılma payının tesbiti için özel bir bilanço da düzenlenmez. Sadece o yıla ait bilanço esas alınır (Koop. K. m. 171 c. 2)⁵⁹ -

Yedek akçeler ile, kanunun "Fon" diye adlandırdığı, belli bir amaca tahsis edilmiş akçeler dışında kalan paralardan, anasözleşmeye konulacak hükümlerle, pay ayrılması mümkün olabilir. Bu konuda yapılacak düzenlemede ortağın sermaye veya mevduatından kısmen veya tamamen yoksun kalacağı hakkında bir hüküm getirilemez (Koop. k. m. 17/III).

C) Ayrılma Payının İade Zamanı

Ayrılan ortağın ayrılma payını, ortağın ayrıldığı yıl bilançosuna takip eden yılda ödemesi gerekir. Ancak, kanun koyucu, kooperatifin varlığını korumak için emredici hükümler koymuştur (Koop. K. m. 17/II). Şöyle ki, anasözleşme ile ayrılma payının ödemesi, belirli bir süre ile geciktirilebilir, vadeye ve taksitlere bağlanabilir.

Eğer, sermaye ve mevduatın iadesi ve ayrıca ortağa yapılabilecek ödemeler (faiz, gelir-gider farkı) kooperatifin varlığını tehlikeye düşürebilecek nitelikte ise, anasözleşmede daha kısa bir süre öngörülmesi olsa bile, genel kurul iade ve ödemeleri üç yıla kadar geciktirme kararı vermek hakkına sahiptir⁶⁰. Ayrıca bu durumda kooperatif muhik bir tazminat dahi isteyebilir (Koop. K. m. 17/II c. 1-2).

Ortaklık sıfatı sona eren kimselerin veya mirasçılarının kooperatife karşı talep hakları, bunları isteyebilecekleri günden başlayarak beş yıl geçmekle zaman aşımına uğrar (Koop. K. m. 17/II c. 3)⁶¹. Kanunda çıkan ve çıkarılan ortağın haklarının iadesi yönünden bir ayırım yapılmamasına rağmen, anasözleşmeye konulacak hükümlerle, hakların iadesi konusu çıkma ve çıkarılma halleri için ayrı ayrı düzenlenebilir⁶².

2) Ayrılan Ortağın Sorumluluğu

Türk/İsviçre sisteminde, kooperatiften ayrılan ortağın, ayrılmasından sonra doğan kooperatif borçlarından mutlak olarak sorumsuzluğu kabul edilmiştir. Aynı sisteme göre, ayrılan ortak kural olarak, ayrılmasından, önce doğmuş olan borçlardan da mesul değildir. Fakat bu sorumsuzluk nisbi bir nitelik taşır. Şöyle ki, ortağın ayrılmasından itibaren bir yıl veya anasözleşmede öngörülen daha uzun bir süre içinde kooperatif iflas ederse, ayrılan ortak ayrılmasından önce doğmuş olan kooperatif borçlardan sorumlu tutulur⁶³. Bu süre içinde kooperatif iflas etmez ise, ortaklık sıfatı sona ermiş kimse, sona erme tarihinden önce doğmuş olan borçlar için sorumlu tutulamaz (Koop. K.m. 36/I-II).

Sorumluluğun sözkonusu olduğu bu bir yıllık sürenin anasözleşme ile sadece uzatılabileceği öngörüldüğü için, anasözleşme ile, sorumluluk için, bir yıldan daha kısa bir süre

re öngörülemez. Bir yıllık veya anasözleşme ile öngörülmüş, daha uzun bir sürenin başlangıcı, "ayrılışın kesinleştiği" tarihtir⁶⁴.

SONUÇ

Kooperatifler Kanunumuz, kooperatife girişte olduğu gibi, kural olarak kooperatiften çıkışta da açık kapı ilkesini kabul etmiştir. Her ortağın kooperatiften çıkma hakkının olduğu açıkça kabul edilirken (Koop. K. m. 10), bir ortağın hiçbir surette kooperatiften çıkamayacağına dair taahhütlerinde hükümsüz olduğu belirtilmiştir (Koop. K. m. 11/III).

Ancak, kooperatif anasözleşmesinde ortaklıktan çıkma hakkının kullanılmasının bazı şartlara bağlı tutulabileceği, meselâ, anasözleşme ile çıkma hakkının en çok beş yıl için sınırlandırılabilirliği (Koop. K. m. 11/I) kabul edilmiştir. Kooperatifler Kanunu, İsviçre Bk. m. 843'den esinlenerek, tesbit edilen süreden evvel ortağın haklı ve önemli sebeplerin mevcut olması halinde kooperatiften çıkabileceği hususunda anasözleşmeye hüküm konulabileceğini kabul etmiştir (Koop. K.m. 11/II).

Çıkma hakkının süre ile sınırlandırılmasında ve anasözleşmede çıkma süresi ile ilgili herhangi bir hükmün bulunmaması halinde kanaatimizce, önemli olan, ortağın kooperatiften çıkma hakkının bulunduğunu kabul etmektir. Bu sebeple Koop.K.m. 11/II'nin şu şekilde yazılması daha isabetli olurdu kanaatındayız: "Anasözleşmede hüküm olmasa dahi, ortak, haklı ve önemli sebeplere dayanarak kooperatiften çıkabilir".

Ortakların kooperatiften çıkması, özellikle bu çıkışların aynı veya yakın zamana rastlaması, kooperatifin mali durumunu sarsabilir. Bu itibarla, kooperatifin menfaati ile ortağın çıkma hakkı arasında makul bir denge kurulması gerekmektedir. Bunu nazara alan kanun koyucu, çıkma halinde kooperatifin mevcudiyetinin tehlikeye düşmesi söz konusu olduğu hallerde, ortağın muhik bir tazminat ödemesine dair bir hükmün anasözleşmeye konulabileceğini (Koop. K. m. 10) belirtmekten başka; çıkışın ancak bir hesap senesi sonu için ve en az altı ay önceden haber verilerek yapılabileceğini hükme bağlamıştır (Koop. K. m. 12). Ayrıca, Koop. K. m. 17/II'de "Kooperatifin mevcudiyetini tehlikeye düşürecek nitelikteki iade ve ödemeler, anasözleşmede daha kısa bir süre tesbit edilmiş olsa bile, genel kurulca üç yıla kadar geciktirilebilir" hükmü konulmuştur.

Kooperatiften çıkma hakkı, açık kapı ilkesinin tabii bir neticesi olduğu için, kooperatif yönetim kurulu, ortağın istifasını kabulden imtina edecek olursa, ortak çıkma iradesini noter aracılığı ile bildirir. Bildiri tarihinden itibaren çıkma gerçekleşir (Koop. K. m. 13).

Çıkma iradesinin bildirilmesi ile çıkmanın gerçekleşmesine rağmen, ortağın kooperatifle hesaplaşma (Koop. K. m. 17) hakkı olduğu gibi, Koop. k. m. 36 mucibince, ayrılmasından sonra da bazı hallerde sorumluluğu da söz konusu olabilmektedir.

ZUSAMMENFASSUNG

DAS AUSTRITTSRECHT DER GENESSENSCHAFT

Dem freien Eintrittsrecht entspricht das freie Austrittsrecht. In Übereinstimmung mit dem früheren Genessenschaftsrecht gewährleistet auch das neue Gesetz den Austritt, wenigstens solange nicht die Auflösung der Genossenschaft beschlossen ist. Jedoch nimmt das neue

Gesetz zugleich gegen die Übertreibungen des bundesgerichtlichen Praxis Stellung, die bis in die neuere Zeit hinein aus der Ungültigkeit eines Verzichtes auf den Austritt die Enzulaessigkeit von Austrittserschwerungen gefolgt hatte.

Die Statuten können den Austretenden zur Bezahlung einer angemessenen Auslösungssumme verpflichtet, "wenn nach den Umstaenden durch den Austritt der Genossenschaft ein erheblicher Schaden erwächst oder deren Fortbestand gefaehrdet wird". Ungültig bleiben auch in Zukunft Statutenbestimmungen, die jeden Austritt verunmöglichen oder übermaessig erschweren, etwa dadurch, dass der austretende Genossenschafter alle seine Rechte oder Anwartschaften.

Kraft ausdrücklicher Gesetzesvorschrift können die Statuten dagegen den freien Austritt zeitlich, naemlich bis auf fünf Jahre, ausschliessen (türkische Gen. G.S. -11); eine solche Abrede kann auch durch Vertrag zwischen Genossenschaft und Mitglied gültig getroffen werden. In diesen Faellen steht einem Genossenschafter, der nicht laenger mitmachen will, waehrend der genannten Frist nur die Kündigung aus wichtigsten Gründen offen, über deren Berechtigung der Richter zu entscheiden hat. Die Pflicht zur Zahlung einer angemessenen Auslösungssumme gilt, sofern sie in den Statuten ausgesprochen ist, auf für diesen Austritt wichtigsten Gründen (türkische Gen. G. s- 11).

Die Kündigungsfristen, die vom austretenden Mitglied zu beobachten sind, werden entweder von den Statuten umschreiben oder vom Gesetz bestimmt. Nach Gesetz betraegt die die Kündigungsfrist ein halbes Jahr, vom Schluss der Geschaeftsperiode an gerechnet; die Statuten können diese Frist abkürzen und den Austritt auch im Laufe des Geschaeftsjahres gestatten (türkische Gen. G. s. -12).

Mit dem Austritt haengt sodann die weitere Frage zusammen, ob der Austretende einen Anteil aus dem Vermögen der Genossenschaft herausverlangen dürfe. Hierüber entscheiden Anterior Segment'de Healon

ausschliesslich die Statuten, die einen solchen Abfindungsanspruch, z.b. auch in Gestalt der Rückzahlung von Anteilscheinen (türkische Gen. G. s-17) gewahren können.

DİPNOTLARI

(*) S.Ü. Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

- 1- Kooperatifde ortak dışı işlemler sadece kanunen ve istisnai olarak tanınmıştır. Bu hususta bkz., Koop. K. m. 38; İsv. BK. m. 859.
- 2- Tekinalp, Ü., Kooperatiflerde Ortakların Kişisel Niteliklerinin Önemi, Ortak Sifatının Kazanılması ve Yitirilmesi, İst. 1972, s. 6-7.
- 3- Albrecht, Grossengenossenschaften zur Reform des Genossenschaftsrechts, Referate und Materialien, I., Bonn 1956, s. 126 vd.
- 4- Tekinalp, s. 7.
- 5- İstisnası için bkz. Bk. m. 535-536; Tk. m. 185 vd.
- 6- Baştuğ, İ., Limited Şirketten Çıkma ve Çıkarılma, İzmir 1966, s. 1.
- 7- Baştuğ, s. 1.
- 8- Girke, J. v. 1 Handels-und Schiffahrtsrecht, Bd. 2., 5 aufl. Berlin 1941, s. 190.
- 9- Bu hususta geniş bilgi için bkz. Baştuğ, s. 3 vd.
- 10- Tekinalp, U., Kooperatiflerde Ortakların Kişisel Niteliklerinin Önemi, Ortak Sifatının Kazanılması ve Yitirilmesi, İstanbul 1972, s. 29.
- 11- Bu hususta geniş bilgi için bkz., Tekinalp, s. 29 vd.
- 13- Tekinalp, s. 79.
- 14- Tekinalp, s. 91.

- 15- Şimşek, s. 149.
- 16- Paroy - Tekinalp - Çamoğlu, s. 831.
- 17- Bkz. Koop. k.m. 8, 9, 72, 76, 77.
- 18- Bkz, Koop. K. m. 4/b, 3, 6
- 19- "Açık kapı ilkesine getirilebilecek sınırlamalar hususunda geniş bilgi için bkz. Tekinalp, s. 94-101.
- 20- "Gerçek kişi" olarak anlaşılmalıdır.
- 21- Y. 11. HD T.6.7.1978 E. 78/3526. K. 3591 (Çevik, O. Nuri, Kooperatifler Hukuku Uygulaması ve İlgili Mevzuat, Ankara 1985, s. 120)
- 22- Aksi görüş için bkz. Tekinalp (Ortaklıklar Hukuku) s. 689; Şimşek, s. 53.
- 23- Tekinalp, s. 95
- 24- Geniş bilgi için bkz., Tekinalp, s. 96-98.
- 25- Çevik, s. 123.
- 26- Şimşek, s. 53.
- 27- Şimşek, s. 54.
- 28- 11. HD. 13.12.1974 T., E. 74/2697, k. 3620 kararın metni, eleştiri ve karşı görüş için bkz., Tekinalp, Ü., Kooperatiflerde Açık Kapı İlkesine İlişkin Yargıtay kararı üzerinde değerlendirme, Eleştiri ve Görüş, Batider, C. VIII, s. 2, s. 137-146.
- 29- Şimşek, s. 56.
- 30- F. Mah. Jdt. 1961.1.164-177 (Öçal, A., Batider, C. VI, s. 398)
- 31- Şimşek, s. 56.
- 32- Kooperatif Üyelğine Kabul, Yönetim kurulunun takdirine bağlıdır (11. HD. T. 20.10.1974. E.74/2276, K. 2540 (Şimşek, s. 58).
- 33- Koop. K. nun bu maddesi "Kooperatife giren her şahıs tarafından en az bir ortaklık payı alınması gerekir" şeklinde anlaşılmalıdır.
- 34- "Ana sözleşmede birden fazla pay alınacağı hakkında bir hüküm bulunmadığından, ortak ancak bir pay sahibi olabilir" (11. HD. 16.11.1977 gün ve E. 77/4306. k. 4958), (Şimşek, s. 103-104).
- 35- Tekinalp, s. 137.
- 36- 11. HD. 13.12.1974 gün ve E. 1974-3697, K. 3620 (Şimşek, s. 162).
- 37- Jd. 1963, 1.577-591 (Batider, 1971, C. VI, s. 399).
- 38- Jd. 1963, 1.577-591 (Batider 1971, C. VI, s. 399).
- 39- Jd. 1963, 1.577-591 (Batider 1971, C. VI, s. 399. İsviçre Federal Mahkemesinin bu kararında her ne kadar "Zorlaştırıcı" deniliyorsa da, bunun "Kısıtlayıcı" olarak anlamak gerekir. Zira, serbest çıkışa konulacak her engel zorlaştırıcıdır.
- 40- Kanun metnindeki "dair" kelimesi yanlışlıkla "dahi" diye dizilmiştir. Bkz., Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C. (2.12, 1968), s. 337.
- 41- Çevik, s. 219.
- 42- Tekinalp, s. 143.
- 43- Tekinalp, s. 144.
- 44- Tekinalp, s. 145.
- 45- 11. HD. 1.11.1962 gün ve E. 62/4737.K. 3735 (Şimşek, s. 66-67).
- 46- Gerwig, s. 244-245 (Tekinalp, s. 145, naklen).
- 47- Tekinalp, s. 146.
- 48- "Yatırdığı paranın iadesini ve üye olmadığının tesbitinin istenmesi, kooperatiften çıkmayı tazammun eder." 11. HD. 13.12.1974 gün ve E. 1974/2697, K. 1974/3620 (Çevik, s. 220).
- 49- Şimşek, s. 67; Çevik, s. 220; Tekinalp, s. 138.
- 50- 11. HD. 6.2.1978 gün ve E. 78/111, K. 332 (Şimşek, s. 68).
- 51- Tekinalp, s. 139.
- 52- Şimşek, s. 68; Tekinalp, s. 139.
- 53- Çevik, s. 221.
- 54- Tekinalp, s. 141-142.
- 55- Bkz, Yuk, II. Kooperatif ortaklığından çıkma.
- 56- Karayalçın, s. 476.
- 57- Çevik, s. 241.
- 58- TD. 19.3.1963 gün ve E. 62/4563, K. 63/1503; TD. 28.11.1969 gün ve E. 68/3352, K. 5693; 11 HD. 1.7.1975 gün ve E. 1975/2003, K. 1975/1573 (Çevik, s. 241-242).
- 59- 11. HD. 25.2.1975 gün ve E. 74/5426, K. 1321 (Şimşek, s. 95)
- 60- Karayalçın, s. 477; Tekinalp, s. 173
- 61- "İsteyebilecekleri gün" ile kastedilen payın hesaplanıp bağımsız bir alacak haline geldiği andır.
- 62- Çevik, s. 244.
- 63- Tekinalp, s. 177
- 64- Tekinalp, s. 177-178.

TÜRK TARIMINDA TOPRAK VE ARAZİ KAYIPLARI

Dr. Mehmet SAHİN (*)

GİRİŞ

Tarımsal kalkınmanın esasını tarıma elverişli toprak ve tarıma elverişli arazi varlığı teşkil etmektedir. Bir memlekette tarıma elverişli toprak ve arazi sahası ne kadar fazla ise tarımsal kalkınma dolayısıyla da milli kalkınma o derece çabuk ve başarılı olur. Toprakları tarıma elverişli olmayan, tarıma elverişli arazi sahaları yetersiz olan ülkeler beslenme bakımından dışa bağımlı olacaklarından milli kalkınmalarını sağlayamadıkları gibi açlık problemi ile de karşı karşıya gelirler. Öyle ki bu durum vuku bulacak harb yıllarında büyük tehlike boyutlarına ulaşır. Zira 20. asrın bu son yarısında birçok zirai mahsul stratejik madde sınıfına girmektedir.

İlk çağlardan beri insan toplulukları arasında kıyasıya bir mücadele ve yarış başlamıştır. Bu yarış fertler arasında olduğu gibi günümüzdeki modern topluluklar yani milletler arasında da bütün hızıyla sürüp gitmektedir. Bu yarış kaybeden milletler kazanan milletlerin güdümüne girmektedirler. Bu yarış ekonomik, kültürel, sosyal, siyasal, bilimsel vs. sahaların tamamında amansız bir şekilde devam etmektedir.

Yukarda belirtilen sahalarda yarış kazanan ülkeler kaybedenleri ekonomik, kültürel, sosyal, siyasal ve bilimsel alanlarda etki altına alıp sömürdükleri gibi topraklarını da zamanla ele geçirerek bağımsızlıklarını da ellerinden almaya çalışmaktadırlar.

(*) Ziraat Yük. Müh.

Demek ki milletlerin ellerinde mevcut olan toprakların dış düşmanları dün olduğu gibi bugün de mevcuttur. Yarışa devam edip pusuda beklemektedirler. Özellikle, Türk milletinin elindeki toprakların dış düşmanları tarih boyunca ve bugün de çok hırslı, acımasız ve amansızdır. Yukarda belirtmeye çalıştığımız sahalarda yarışı kazanan düşman ülkeleri yarışı kaybeden Osmanlı İmparatorluğu'na çullanarak üç kıtali devletimizi çökertmişler ve topraklarımızı elimizden almışlardır. Bugün de dört bir yandan bu yarışı kaybetmemizi bekleyen düşmanlar elimizde kalan toprakları da gasbetimeye heveslenmektedirler. Bu nedenle yaşamak için bu yarışı kazanmak zorundayız.

Topraklarımızın dış düşmanları yanında iç düşmanları da bulunmaktadır. Bunların başında erozyon, yangınlar, çoraklaşma gelmektedir. Zaten milletler arasındaki yarışmanın en önemlilerinden birisi de tarımsal alanda üstün verim ve teknoloji seviyesine erişmektir. Bu da tarıma uygun toprak ve arazi varlığı ile mümkündür. Tarıma elverişli toprak ve arazi varlığının devamını sağlamak ise onu elden çıkarmamak ve azaltmamakla mümkündür.

Bugün Türkiye'de tarıma elverişli olan toprak ve arazi varlığı büyük bir hızla azalmaktadır. Bu durum bu gidişle önümüzdeki yıllarda çok tehlikeli boyutlara ulaşacaktır. Biz bu yazımızda tarıma elverişli toprak ve arazi varlığının kaybına sebep olan faktörleri-düşmanları- tanıtarak bunlara karşı alınacak tedbirleri makale muhtevası içerisinde belirtmeye çalışacağız.

a) Erozyonla Meydana Gelen Toprak ve Arazi Kayıpları :

Yeryüzünde iki türlü erozyon mevcuttur. Bunlardan birincisi yaratılışın bir gereği olan tabii erozyondur. Yer yüzünde hüküm süren tabiat olayları bu erozyonu dengelediğinden bu erozyon çeşidi ile meydana gelen toprak ve arazi kayıpları asgari ölçüler içerisinde-dir.

Topraklar bir takım toprak oluş faktör ve süreçlerinin etkileri ile uzun yıllarda oluşmaktadır. Meselâ 5 cm kalınlığındaki bir toprağın oluşumu için 1000-2000 yıllık bir süre gerekmektedir. Bu şekilde oluşan topraklar tabii erozyona maruz kaldığında mevcut olan tabii bitki örtüsü toprakların bir yerden başka bir yere taşınmasına engel olmaktadır.

Erozyonu meydana getiren iki ana kuvvet su ve rüzgardır. Her iki kuvvet de tahribatını çıplak arazilerde gösterirler. Su erozyonu tahribatını daha ziyade, çıplak olan meyilli arazilerde göstermektedir. Gerek yüzey akış suları, gerek yan dere, dere, çay, ırmak gibi sular meyilli yerlerden koparıp sürükledikleri toprakları birlikte alıp götürmekten ve başka yerlere yığmaktadırlar. Ayrıca büyük bir bölümünü de göl ve denizlere taşımaktadırlar. Akan sularla deniz ve göllere taşınan verimli toprak miktarı çok büyük boyutlara ulaşmıştır.

Rüzgâr erozyonu ise çıplak olan hem meyilli hem de düz arazilerde toprakları yerlerinden sürükleyerek başka yerlere taşıyıp biriktirmektedir. İster su ile isterse rüzgârla olsun yerinden taşınan tarıma elverişli topraklar büyük toprak kayıplarının yanında hem taşıdıkları yerlerdeki hem de birikme yaptıkları yerlerdeki tarıma elverişli arazileri ortadan kaldırmakta ve tarım yapılamaz hale getirmektedirler.

Bu düşmanlara karşı alınacak tedbirleri şöylece sıralayabiliriz. Önce ülke sathını kaplayan tabii bitki örtüsünü bilinçsiz, amaçsız, bilgisiz, sorumsuz bir şekilde bozmamalıyız ve tahrip etmemeliyiz ve ettirmemeliyiz. Tabii bitki örtüsü bozulmuş olan kısımlarda acilen bilimsel toprak ve su muhafaza tedbirlerini uygulamaya koymalıyız. Bu toprak ve su muhafaza tedbirleri iklim ve bölge şartlarına bağlı olarak çok çeşitlilik arz etmektedir.

b) Çoraklaşma :

Ülkemizde tarıma elverişli toprak ve arazi kayıplarına sebep olan ikinci en büyük düşman çoraklaşmadır. Çoraklaşma da erozyon gibi tabii ve hızlandırılmış olarak ikiye ayrılabilir. Tabii çoraklaşma normal süreçler altında meydana gelmekte ve tarımsal açıdan herhangi bir problem arz etmemektedir. Ancak insanların müdahalesi ile ortaya çıkan çoraklaşma bütün toprak ve arazi kayıplarına sebep olmaktadır.

Çoraklaşma problemi altyapı tedbirlerinin alınmadan intensif tarıma geçilmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bunda eğitim seviyesinin düşük olması da büyük rol oynamaktadır. Barajların yapılması ve GAP projesinin tamamlanması ile Türkiye'de büyük bir tarım alanı sulama imkânına kavuşmuş ve kavuşacaktır. Ancak sulamaya alınacak sahaların temel toprak ve drenaj etütleri yapıp drenaj tedbirleri alınmadığından belli bir süre sonra hızlı bir çoraklaşma ortaya çıkmaktadır. Meselâ Iğdır Ovası'nda drenaj tedbirleri alınmadan sulu tarıma geçildiğinden dünyanın en verimli toprakları arasında yer alması gereken ova topraklarının hemen hemen yarısından fazlası çoraklaşarak tarım yapılamaz hale gelmiştir. Böylece büyük bir arazi parçası tarım dışı kalmıştır. Bu büyük tehlike Konya Ovası gibi kapalı havza görünümündeki bütün Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun çok verimli Alluvial Ovalarını tehdit etmektedir. Bu tehlike Konya, Erzincan ve Çukurova gibi alluvial ovalarda şu anda bile büyük arazi ve toprak kayıpları ortaya çıkarmıştır. Bugün Güneydoğu Anadolu Bölgesinde çoraklaşma yok denecek durumdadır. Ancak belirttiğimiz tedbirler alınmadığı takdirde GAP projesinin tamamlanmasından sonra hızlı bir çoraklaşma süreci ortaya çıkacaktır.

Bu vesile ile ilgililerin GAP projesi içerisine giren sulama sahalarında çoraklaşma tehlikesinin ortaya çıkmasına mani olmak için bölgenin temel toprak ve drenaj etüt ve haritalarının yapılarak gerekli drenaj tedbirlerinin alınmasında hassasiyet göstermelerini temenni ediyoruz. Zira çoraklaşma bir kere ortaya çıktımı artık çorak toprakları ıslah edip çorak arazileri tekrar tarıma kazandırmaya gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve teknolojik gücü kâfi gelmemektedir. Öyleyse alınacak en güzel en ekonomik ve en kolay tedbir çoraklaşmaya yol açacak problemleri sulu tarıma geçmeden bertaraf etmektir.

c) Aşırı Otlatma :

Ülkemizde birçok konular kendi kaderine terk edilmişlerdir. Bunlar içerisinde tarımsal konular bir hayli yekun tutmaktadır. İşte mer'a ve çayır sahalarının otlatılması konusu da kendi kaderine terk edilmiş konulardandır. Bu konu büyük bir tarım problemi oluşturmaktadır.

Uzun yıllardır büyük ve küçük baş hayvanlar ilkbaharda daha otlar yeşerir yeşermez

mer'alara saliverilmekte taki kar yağınca kadar. Otlama işlemi hiçbir bilimsel esasa dayanmamaktadır. Bu şekildeki aşırı otlama sonucu mer'alardaki besi değeri yüksek olan otların nesli hemen hemen tükenmiştir. Yerini besi değeri düşük otlar ile çeşitli dikenler almıştır. Böylece tabii bitki örtüsü çok seyrekleşmiştir. Ayrıca mer'a toprakları hayvanlar tarafından kesif bir şekilde bastırılarak birçok fiziksel toprak özellikleri deforme edilmiştir.

Böylece çıplaklaşan ve özellikleri bozulan topraklar rüzgâr ve özellikle yüzey akış sularına karşı mukavemetini kaybederek erozyona uğramaktadır. Mer'alar işe yaramaz çıplak alanlar halini almaktadır. Bu yolla çok büyük boyutlardaki topraklar ve araziler tarım dışı kalmışlardır. Bu süreç bugün bütün şiddeti ile devam etmektedir. Mer'aların yanında otları hasat edilen çayır sahaları da aşırı otlatmaya tabi tutularak aynı akibete sürüklenebilmektedir.

Bunun önüne geçmek için yapılması gerekli işlemleri şöylece sıralamak mümkündür. Önce münavebeli otlama sistemi getirilmelidir. İkinci olarak aşırı otlama ile elden çıkmış olan sahalarda mer'a ıslahı yapılmalıdır. Otlar belirli bir seviyeye gelmeden mer'aların otlatılması yasaklanmalıdır. Ahır hayvancılığı ve besiciliğe gerekli değer verilmelidir. Hayvancılıkla uğraşan çiftçilerimiz bu konuda yeteri kadar eğitilmelidir. Bütün bu tedbirler vakit geçirilmeden uygulanmaya konulmalıdır. Zira bu konu Türkiye hayvancılığının gelişmesini önleyen faktörlerin başında gelmektedir.

d) Meyilli Sahaların Tarıma Açılması :

Makinalı tarımın başlaması ile tapu kadastro problemi halledilmemiş olan ülkemizde meyilli mer'a ve hazine sahaları hızla tarıma açıldı. Böylece tabii vejetasyonu bozulan meyilli sahaların toprakları rüzgar, yer çekimi ve büyük ekseriyetle şiddetli yağışlar sonucu meydana gelen yüzey akış sularına karşı koyamıyarak erozyona maruz kalmaktadır. Böylece zaten ince olan yüzey toprak tabakasını kaybeden meyilli sahalarda büyük arazi kayıplarına uğramaktadır. Buralardan taşınan topraklar ve kaba molozlar taşındıkları yerlerdeki verimli topraklara sahip arazilerin üzerlerini örterek ikinci derecede arazi ve toprak kayıplarına sebep olmaktadır.

Türk tarımındaki bu problemini halletmek için tapu-kadaastro probleminin bir an önce çözümlenerek fertlerin kendilerine ait olmayan sahaları işlemeleri önlenmelidir. En önemli tedbir ise tarımda milli bir meyil seviyesi tesbit edilerek onun üzerindeki meyile sahip arazilerin işlenmesi kesinlikle yasaklanmalıdır. Bu meyil sınırı % 10 veya daha aşağı olmalıdır.

e) Orman Yangınları ve Orman Sahalarının Tarıma Açılması :

Ormanlar genellikle sağlık, engebeli ve fazla meyilli sahalarda yer almaktadır. Bu sahalarda tarıma elverişli olan yüzey toprak tabakası çok sığdır. Ancak üstte kalın bir organik madde tabakası bulunduğundan bu tabaka bitkilere besin deposu vazifesini görmektedir. Orman örtüsünün yangınlarla yok edilmesi sonucu verimli ince toprak tabakası açıkta kalmaktadır.

Orman yangınları ya dikkatsizlikten çıkmakta ya da kasıtlı olarak bölgede yaşayan köylüler tarafından çıkarılmaktadır. Bu kastın sebebi yanan sahayı tarım arazisi haline getirmektir. Bir de son devirlerde bir takım vatan ve millet düşmanları da anarşi terör ve deşet salmak kastıyla ormanlarımızı ateşe vermişlerdir. Her ne suretle olursa olsun orman örtüsü yakılan yerler ister tarım yapılsın isterse yapılsın hızla erozyon kuvvetlerinin etkisine maruz kalarak zaten çok ince olan verimli yüzey toprak tabakasını kaybederek taş ve moloz yığınınına dönüşmektedir. Tarıma açılan kısım daha kısa sürede tahrip olmaktadır. Böylece verimli orman toprak ve arazileri kaybolup gitmektedir. Bu tür yerleri yeniden ağaçlandırarak orman haline getirmek çok masraflı ve pek çok uzun zaman gerektirmektedir.

Ülkemizde bu yolla meydana gelecek milli servet, toprak ve arazi kayıplarını önlemek için orman içi köylerini başka yerlere nakletmek gereklidir. Mesela kurulan yeni sanayi bölgelerine, GAP projesi uygulama sahalarına orman içi köylerinin nakledilmesinin, konumuz açısından olduğu gibi ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan da büyük faydalar sağlayacağı kanaatındayım.

f) Hatalı Şehirleşme:

Gerek Selçuklular zamanında gerekse Osmanlılar zamanında yerleşme yerleri ve şehirler dağlık ve tepelik arazilerde yani tarıma elverişli olmayan kısımlarda kurulmuştur. Bu durum savunma imkânlarıyla birlikte iyi arazilerin korunması hedefini de gerçekleştirmiştir. Cumhuriyet döneminde ve özellikle şehirleşme sürecinin hızlandığı 1950 yıllarından sonra şehir ve kasabaların etrafında bulunan tarıma çok elverişli araziler üzerinde hızla evler ve apartmanlar dikilmeye başlamıştır. Böylece Türkiye'nin tarıma en elverişli toprak ve arazileri yerleşmeye hasredilmiş ve edilmektedir. Kolay ve ucuz olduğu için benimsenen bu yol bu gidişle belki yarım asır sonra ülkede tarıma elverişli toprak ve arazi yetersizliğinin baş sorumlusu haline gelecektir.

Şehirleşme sonucu elden çıkan bu çok verimli toprak ve arazilerin tekrar tarıma kazandırılması imkânsızdır. Bu yolla toprak ve arazi kaybını önlemek için yeni yerleşim sahalarının mutlak surette engebeli, meyilli tepelik kısımlarda seçilmesi gereklidir.

g) Hatalı Sanayileşme :

Yerleşme alanlarında olduğu gibi sanayileşme alanları da Türkiye'nin tarıma en elverişli toprak ve arazileri üzerinde kurulmaktadır. Yine kolay ve ucuz olduğu için taban araziler sanayi tesislerinin kurulmasına hasredilmektedir. Ayrıca bu tesislerin kurulması çok plânsız ve programsız olduğundan rastgele ve dağınık olarak serpiştirildiğinden gerekenden çok daha fazla arazi ve toprak kayıplarına sebep olmaktadır. Büyük şehirlerin etraflarındaki verimli araziler bu şekilde elden çıkmış durumdadır.

Bu yolla meydana gelen toprak ve arazi kayıplarını önlemek için sanayi tesislerinin plânlı, programlı bir şekilde tarıma elverişli olmayan veya en az elverişli olan topraklar ve araziler üzerinde kurulmasına azami dikkat sarfedilmelidir.

h) Arazilerin Çok Küçük Parçalara Bölünmesi ve Meyil İstikametinde Yapılan Sürüm :

Türkiye'de uygulanan miras sistemine göre ölen babanın bıraktığı araziler evlatlar arasında eşit olarak taksim edilmektedir. Böylece çok uzun yıllardır sürüp gelen bu sistem arazilerin çok küçük parçalar bölünmesine sebep olmuştur. Pek çok sayıdaki bu küçük arazi parçaları arasında bırakılan sınır kesimleri ülke çapında büyük arazi kayıpları doğurmaktadır.

Araziler paylaşılırken genellikle uzun kenar ve meyil istikametinde taksim edilmektedir. Makinalı tarım nedeniyle yapılan işlemler makinaların rahat çalışabilmesi için uzun kenar ve meyil istikametinde olmaktadır. Bu şekilde toprak işlemleri toprağın özellikle yağışlardan sonra meydana gelen yüzey akış suları ile kolaylıkla taşınmasını sağlamaktadır. Pulluk ve tekerlek izleri toprak kayıplarını kat kat artırmaktadır. Meyil arttıkça bu yolla meydana gelen toprak ve dolayısıyla arazi kayıpları daha büyük oranlarda artmaktadır.

Ülkemizde bu şekilde toprak ve arazi kayıplarını önlemek için miras sistemi değiştirilmelidir. Ayrıca tarla tarımından çiftlik tarımına geçilmelidir. Zira bugün ortalama olarak bir çiftçi ailesinin tarla sayısı 5-7 civarındadır. Çeşitli mevkiilerde bulunan bu tarlalarda tarım yapmak fazla zaman, iş gücü ve enerji kayıpları meydana getirmektedir. Arazi toplulaştırması ile sağlanacak olan çiftlik usulü tarım sistemi ekonomik açıdan da büyük faydalar sağlayacaktır.

1. Uygulanan Nadas Sistemi :

Türk tarımında, bilhassa Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ile geçit bölgelerinde uzun yıllardır nadaslı tahlil ziraatı uygulaması yapılmıştır. Bu uygulama bugün de yaygındır. Bu durum ekonomik kayıplar yanında toprak kayıpları da meydana getirmektedir.

Nadas yapılarak bir devre boş ve çıplak bırakılan arazilerde hem rüzgâr hem de su erozyonu vasıtasıyla fazla miktarda verimli yüzey toprağı taşınarak başka sahalara nakledilmektedir. Bu işlem yoluyla tarıma elverişli toprak ve arazi kayıpları önemli ölçülere varmaktadır.

Nadas sistemi kuru tarım sistemidir. Gerek akarsulardan gerekse bol miktarlarda bulunan yeraltı sularından faydalanılarak kurak bölgelerdeki tarım arazileri sulanabilir hale getirilirse nadas sistemi ortadan kaldırılarak bu yolla meydana gelen toprak ve arazi kayıpları önlenmiş olur.

i. Anız Yakma :

Anadolu'nun birçok yerlerinde hasattan sonra geride kalan anız bilgisizlik nedeniyle yakılmaktadır. Anız yakmanın birçok zararları vardır. Bunlardan en önemlileri mikro ve makro faunanın imhası ile arazilerin çıplaklaştırılarak erozyon amillerine karşı korumasız hale getirilmesidir.

Anızı yakılan araziler nadasa terkedilen arazilerden çok daha kolaylıkla rüzgâr ve

su tarafından taşınmaktadır. Yani bu yolla toprak ve arazi kayıpları daha büyük oranlarda vuku bulmaktadır. Zira nadaslı sahada toprak yüzeyi nisbeten kesekli olmasına karşılık anazı yakılan toprak yüzeyi tarımsal işlemler nedeniyle toz yapıdadır. Elbetteki tamamen toz bir yüzeye sahip olan arazilerde meydana gelecek kayıplar çok daha büyük olacaktır.

Bu yolla meydana gelecek toprak ve arazi kayıplarını önlemek için anızın kesinlikle yakılmaması gereklidir. Kışı geçiren anız çürümekte ve ertesi yıl yapılacak tarımsal işlemlere engel teşkil etmemektedir. Ayrıca toprağa organik madde ilâvesiyle birlikte bir kısım fiziksel toprak özelliklerini de düzeltmektedir.

j) Tahıl ve Bazı Baklagil Bitkilerinin Yolmak Suretiyle ve Orakla Hasadı :

Ülkemiz tarımında hakim sistem küçük aile çiftçiliğidir. Bu nedenle bir yandan ekonomik ve verimlilik nedenleri bir yandan teknolojik nedenler dolayısıyla tahıl bitkilerinin hasadı bir çok yerlerde halâ orakla yapılmaktadır. Bu sistem kısa bir süre önce kuru tarım sahalarında hakim hasat sistemi idi. Orakla hasat edilen tahıl bitkileri kökleri vasıtasıyla çok verimli olan yüzey toprakları birlikte kaldırmakta ve kendinin taşınması ile de toprak kayıplarına neden olmaktadır. Diğer taraftan yine kuru ziraat sistemi uygulanan sahalarda yetiştirilen mercimek, nohut, burçak gibi baklagil bitkileri elle yolunmaktadır. Elle yolunan bu bitkilerin kökleri topraktan çıkarken birlikte çok verimli olan yüzey toprakları birlikte taşıyarak toprak kaybı meydana getirmektedir. Uzun devirler boyu süre gelen bu hasat sistemi verimli toprak kaybında bir hayli zararlı olmaktadır.

Bu şekilde toprak ve arazi kayıplarının önlenmesi için verimi artırımı tedbirleri olan gübre kullanma ve sulama imkânları geliştirilmelidir. Makinalı hasat süratle yaygınlaştırılmalıdır. Bu imkânlar sağlanıncaya kadar tahıl bitkilerinin orak yerine tırpanla hasat edilmesi zorunlu hale getirilmelidir.

k) Şeker Pancarı Sökümü :

Şeker pancarı tarımında çiftçiden alınan pancarda yağış durumu ve toprak tekstürüne göre değişik oranlarda toprak bulunmaktadır. Bir kısım şeker pancarı çiftçisi ağırlıktan ve işçilikten kazanmak amacıyla pancarını bilerek topraklı ve çamurlu olarak satmak istemektedir. Şeker sanayii ziraat teşkilatı ise buna fire uygulaması yapmaktadır. Bu fire uygulaması bilimsel olarak toprak için asgari % 5 seviyesindedir. Bu oran bazı yıl ve yerlerde % 10'a kadar çıkmaktadır.

Türkiye'de üretilen yıllık şeker pancarı miktarı son yıllar ortalaması 12.000.000 ton civarındadır. Asgari toprak firesini % 5 olarak alırsak bu pancarın taşıdığı toprak miktarı 600.000 ton eder. Bir dekar arazideki tarıma elverişli verimli toprak miktarı ortalama 250 tondur. Sökülen pancarla taşınan yıllık toprak miktarını buna bölersek yılda 2400 dekarlık bir araziye tekabül eden verimli toprak Türk tarımından uzaklaşıp gitmektedir. Böylece toprak ve araziler verimsizleşmektedir.

Bunun önüne geçmek için pancar çiftçisine pancarla birlikte giden toprakların ken-

disi ve ülke tarımı açısından taşıdığı önem iyice anlatıldığı gibi çamurlu pancarların alınmaması ve temiz pancara ücret artışı getirilmesi zannedirim en uygun yoldur.

1) Yetersiz Eğitim ve Sorumsuzluk :

Şurası bir gerçektirki bugün çiftçilerimizin tarımsal teknik bilgiler seviyesi düşüktür. Yukarıda belirttiğimiz konular ile birlikte diğer bilimsel tarım metotları hakkında yeterli bilgilerle donatılmamış olan çiftçilerimiz ellerindeki toprak ve arazileri bilimsel olarak kullanamamaktadırlar. Bunların tabii sonucu olarak da bilimsel eğitim seviyeleri yüksek olan ülkelerle mukayese edilemeyecek oranda toprak ve arazi kayıpları ortaya çıkmaktadır.

Öbür taraftan çiftçilerimizin dışında kalan şehirleşme, sanayileşme gibi konularda da bilgisizlik ile birlikte sorumsuzluk da büyük önem kazanmaktadır. Zira yapılan bu hatalı işler dolayısıyla toprak ve arazi kaybına sebep olmak gelecek nesillere karşı herhangi bir sorumluluk taşımamanın açık bir tezahürüdür. Tüm diğer konularda olduğu gibi toprak ve arazi kayıpları konusunda da sorumsuzluk başta gelen amillerdendir.

Aslında bu dünya bir emanetler dünyasıdır. Hal böyle olunca üzerinde yaşadığımız topraklar bize atalarımızdan emanet bırakılmıştır. Biz de bu emaneti gelecek nesillere bırakacağız. Ancak şu varki bu emaneti o şekilde koruyup gözetelim ki gelecek nesiller bize rahmet okusunlar.

MİLLÎ SOSYAL YARDIM VE SOSYAL HİZMET SİSTEMİ KURULMALIDIR

Yrd. Doç. Dr. Kadir ARICI (*)

GİRİŞ

İnsan sosyal bir varlıktır. Cemiyet içerisinde yaşar. İnsanoğlu hayatı boyunca pek çok tehlikelere maruz kalabilmektedir. Kimi tabiat şartlarından (sel, deprem, yangın, vb.), kimi insanın canlı ve ölümlü olma niteliğinden (hastalık, yaşlılık, kaza ve ölüm vb.) kimisi de sosyal bir varlık olmasından (işsizlik gibi) kaynaklanan bu tehlikelerle insanoğlu her devirde mücadele etmek ihtiyacını hissetmiştir.

İnsanoğlunun adı geçen tehlikelerin sonuçlarından olabildiğince az etkilenmesi ve meydana gelen zararların telafisi maksadıyla geliştirdiği tedbirler ve bulduğu teknikler sosyal güvenliğin konusunu teşkil eder.

Geleceğini garanti altına almak, sosyal güvenliğini sağlamak maksadıyla insanoğlu önce ferdi teknikler dediğimiz ferdi teknikler dediğimiz ferdi tasarruflar ve benzer yollarla tehlikelere karşı tek başına mücadele yollarına başvurmuştur. Ancak bunun yetersiz kaldığını tecrübe eden insanlık, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın hâkim olduğu sosyal yardımlaşma, özel sigorta, sosyal sigorta gibi bir takım kolektif teknikler geliştirmiştir¹. İktisadî, siyasî ve sosyal alanda yaşanan tecrübeler ve meydana gelen gelişmeler bir

(*) G.Ü. İktisadî ve İdârî Bilimler Fakültesi

tarafından yeni yeni tehlikelerin ortaya çıkmasına sebep olurken, diğer taraftan da bu tehlikelere uygun yeni sosyal güvenlik tedbirlerinin alınmasına, yeni tekniklerin geliştirilmesine yol açmıştır.

Tehlikelerin meydana getirdiği zararların, kayıpların en kısa zamanda ve insanı en az etkileyecek şekilde giderilmesini hedef alan kollektif tekniklerden birisi de sosyal yardım ve sosyal hizmet sistemleridir. Sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin sosyal güvenliğe özel bir yeri bulunmaktadır.

Sosyal yardımlaşma ülkemizde çok yaygın olmasına rağmen maalesef henüz sistemli bir sosyal yardım ve hizmet teşkilatlanmasına gidilememiştir. Çok dağınık sosyal hizmet ve sosyal yardım uygulamaları mevcuttur.

Bu çalışmanın gayesi mevcut sosyal yardım ve sosyal hizmet uygulamalarındaki dağınıklığı tesbit etmek ve bu dağınıklığın giderilerek, bir milli sosyal yardım ve sosyal hizmet sisteminin nasıl kurulması gerektiği hususunda düşüncelerimizi ortaya koymaktır.

I. GENEL OLARAK SOSYAL YARDIM VE SOSYAL HİZMET KAVRAMI

Sosyal yardım ve sosyal hizmet kavramları çok defa farklı muhtevalar içerisinde farklı mânâlarda kullanılmaktadır. Bu sebeple öncelikle bu kavramların teknik bakımdan anlamı ve muhtevasını tesbit etmek gerekir.

1. Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Kavramı

Sosyal yardım kavramı başlangıçta her türlü sosyal yardımlaşmaları ifade eden bir kavramdır. İnsanların birbirlerine karşılıksız, isteğe bağlı, herhangi bir zorlamaya gerek kalmaksızın yaptıkları maddi ve hizmet yardımlaşmaları bu anlamda sosyal yardım sayılıyordu. Bu bakımdan geleneksel sosyal güvenlik tedbirlerinin tamamı; dini saiklerle ve dini kuruluşlarca yapılanlar, aile içi, aşiret ve kabile içi yardımlaşmalar, komşuluk, akrabalık ve merhamete dayalı yardımlar, dolayısıyla devletin ve özel kişilerin karşılık beklemeksizin muhtaç olanlara yaptığı aynı, nakdi ve hizmet yardımları bu kavram içerisinde sosyal yardım sayılıyordu².

Sosyal gelişmeye paralel olarak ihtiyaçların da icabı olarak zaman içerisinde sosyal yardım kavramı sosyal yardım ve sosyal hizmet olmak üzere iki farklı kavram haline gelmiştir. Bu arada fertler arasında, özel ve tüzel kişiler arasında, yapılan sosyal yardımlaşma ile devletin vatandaşlara yaptığı sosyal yardım ve sosyal hizmetleri de daha bir belirgin hale gelmiştir.

Sosyal yardım kavramı ihtiyaç içerisinde bulunan, fakr-ü zaruret içerisinde düşen insanlara devlet tarafından veya gerçek ve hükmî şahıslarca yapılan karşılıksız aynı (mal ve eşya cinsinden) ve/veya nakdi (para cinsinden) bütün yardımları ifade eder³. Teknik anlamda sosyal yardım ve sosyal hizmet kavramları daha çok bu mânâda devlet tarafından yapılan yardımları ifade etmektedir⁴. Şu halde sosyal yardım "toplumun kendi ellerinde olmayan nedenlerle yoksul ve muhtaç duruma düşen bireylerine ve dar gelirliilere, insanlık onuruna yarışır bir hayat düzeyi sağlama amacıyla devlet bütçesinden" karşılıksız olarak ve çoğunlukla gelir kontrolüne dayalı şekilde yapılan nakdî yardımları ifade eder⁵.

Sosyal hizmet kavramı ise sosyal yardımların ihtiyaç sahiplerine aynı veya hizmet yardımı olarak değil hizmet şeklinde yapılan yardımları ifade etmektedir. Adından da anlaşılacağı üzere bu yardımlar hizmet götürülmesi veya sağlanması biçiminde yapılan sosyal yardımlardır.

Sosyal hizmet kavramına kişi, aile ve cemiyetin refahını sağlayacak bütün hizmet yardımlarını dahil eden görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşler sosyal hizmet kavramına sosyal refah kavramının taşıdığı mânâyı vermeye çalışan görüşler olarak kabul edilmek gerekir. Bu görüş sahipleri çocuk ve aile sağlığı, aile planlaması hizmetlerini, konutla ilgili hizmetleri sosyal hizmet kavramına dahil etmektedir⁶.

Teknik anlamda sosyal hizmet kavramı kendi ellerinde olmayan sebeplerle fakri zaruret içerisinde olan, kimsesiz bakıma muhtaç bulunan veya korunmasız kalan fertlere ülke şartları içinde insan haysiyetine yaraşır asgari bir hayat sürmesini sağlamak maksadıyla devlet tarafından karşılık gözetilmeksizin ve çoğunlukla durum tesbitine dayalı olarak yapılan hizmet yardımlarını ifade eder⁷. Sosyal hizmet yardımları ile yardıma muhtaç düşkün, kimsesiz, kendi geçim veya/ve bakımını tek başına karşılayamayan kimselelere sağlanan hizmet yardımları ile onların başkalarına muhtaç olmaları ve insan haysiyeti ile bağdaşmayan durumlara düşmeleri önlenmektedir. Bu hizmet yardımları çoğunlukla beslenme, barınma ve eğitim ve öğretim ve tedavi hizmetlerinden oluşmaktadır.

Sosyal hizmet ve sosyal yardım kavramları günümüzde özel kuruluşların bu maksatla yaptıkları yardım ve sağladıkları hizmetlerin dışında münhasıran devlet tarafından yapılan yardımları ifade etmektedir. Bu kavramlar birbirini bütünleyen —bir paranın iki yüzü gibi— iki kavram niteliğindedir⁸.

2. Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetin Sosyal Güvenlik Sistemi İçerisindeki Yeri

Çağdaş sosyal güvenlik sistemleri sosyal yardım ve sosyal hizmetler, sosyal sigorta ve özel sigorta sistemlerinden meydana gelmektedir⁹. Sosyal güvenlik şemsiyesinin bütün ülkeyi ve bütün vatandaşları kapsamaması beklenir. Bu mânâda sosyal güvenlik bir millî dayanışma sistemidir¹⁰.

Sosyal yardım ve sosyal hizmet sistemi modern sosyal güvenlik anlayışında sosyal güvenliğin altyapısını meydana getirir. Mükemmel bir sosyal güvenlik sistemi iyi düzenlenmiş, iyi işleyen bir sosyal yardım ve sosyal hizmetler sisteminin varlığı halinde kurulabilir.

Özel sigorta, sosyal sigorta ve munzam sosyal güvenlik sistemlerinin sosyal yardım ve sosyal hizmetler sisteminden önce ortaya çıkması ve gelişmesi, sosyal yardım ve sosyal hizmet sisteminin maliyetinin büyük olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bu sistem ancak kalkınmış ve refah seviyesi yüksek ülkelerde mükemmel şekilde kurulabilir ve işletebilir. Bu sebeple sistem, diğer sigorta tekniklerinden sonra gelişebilmektedir.

Ancak artık sosyal güvenliğin küçük bir azınlığın faydalanabildiği bir imtiyaz olduğu anlayış ve devirler geride kalmıştır¹¹. Dolayısı ile sosyal bir devletin sosyal güvenlikteki ilk amacı, asgari seviyede de olsa ülke çapında ve bütün vatandaşları kapsayan bir sosyal yardım ve sosyal hizmet teşkilâtının kurulması ve bunun vatandaşlara bir hak olarak sağlanması olmalıdır.

II. TÜRK SOSYAL YARDIM VE SOSYAL HİZMET SİSTEMİNİN GENEL VAZİYETİ

Millî seviyede bir sosyal yardım ve sosyal hizmet sisteminin kurulmasının bir ihtiyaç olduğunu kabul ederek işe başladık. Ancak bu sistemin milletimizin kültür değerlerini ve çağdaş gelişmeleri bağdaştıran bir esprisi bulunmak gerekir. Bu sebeple detaya inerek çalışmanın amacının ikinci planda kalmasını önlemek amacıyla genel hatları ile sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanında tarihi gelişmeler ve mevcut durum hakkında bazı hususlara temas etmek istiyorum.

1. Tarihî Gelişimi :

Türk toplumlarında sosyal yardımlaşmanın nisbi olarak diğer toplumlara göre daha yaygın ve fazla olduğu genellikle kabul edilmektedir. Yerli ve yabancı gözlemcilerin ve araştırmacıların tesbitleri bu yöndedir.

Türk sosyal yardım ve sosyal hizmet sisteminin tarih içerisindeki gelişimini etkileyen iki önemli faktör mevcuttur. Bunlardan birisi tarihten beri gelen devlet geleneğimiz, diğeri ise islâm dininin sosyal yardımlaşma ve dayanışma hususundaki değerleri ve emirleridir.

Milletin bütün fertlerinin rahat ve huzurunun sağlanması "devlet baba" kavramında sembolleşen devlet geleneğimiz içerisinde "devletli"lerin "esas vazifesi kabul edilmekte ve onların başarılı idarelerinin bir kıstası olarak kabul görmekteydi. Büyük Göktürk Hakanı Bilge Kağan'ın orhun abideleri diye bilinen taşlara "aç milleti tok eyledim, çıplak milleti giydirdim" mealinde nakşederek bıraktığı gelenek, devletin vatandaşlara asgari seviyede sosyal güvenlik sağlama mükellefiyetine dairdir. Devlet baba anlayışının temellerini bu tarihe kadar gittiği böylece ortaya çıkmaktadır.

Türklerin müslüman olmasından önceki devirlerde sahip olduğu bu anlayış onların kitlenin halinde müslümanlığı benimsemeleriyle daha da gelişmiş ve güçlenmiştir.

Bu dönemde "mesuliyet sahibi devlet", vatandaşları birer vediatullah -Allahın emneti- olarak gören devlet anlayışı bütün müslüman devlet ve toplumlarda kabul görmüş ve vatandaşların devlete bakışı bu anlayışa paralel olarak gelişmiştir¹². Devlet baba telâkkisi, günümüzde büyük bir vatandaş kesiminde bu şekilde bir anlayış ifade etmektedir. Bu anlayış bütün vatandaşların asgari seviyede korunduğu, kollandığı, hiç kimsenin devletten başka, muhanete muhtaç olmadığı, bırakılmadığı bir sosyal devlet anlayışı sayılabilir.

İslâm dini sosyal yardımlaşma ve sosyal dayanışmaya büyük değer vererek teşvik etmektedir. Yetim ve kimsesizlerin, kakatların, çocuk ve ihtiyarların, bakıma ve yardıma muhtaçların korunması hem Kur'an-ın emirleri hem de peygamberin söz ve davranışları ile emredilmekte ve teşvik edilmektedir¹³.

Geleneksel sosyal yardım ve sosyal hizmet kurumlarının gelişmiş olmasının kaynağında bu teşvikler yatmaktadır. Vakıf sisteminin gelişerek yayılması, bu anlayışın bir sonucudur. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde Türk ülkesinin bir vakıf cenneti haline geldiği, halkın büyük devlet adamlarının da önderlik ve öncülüğü ile sosyal yardım ve sosyal hizmetlerde gönüllü katılımının en üst seviyeye çıkartıldığı bilinmektedir. Bu sayede, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerde gönüllü katılımının en üst seviyeye çıkartıldığı bilinmektedir.

Bu sayede sosyal yardım ve sosyal hizmet ihtiyacının da önemli ölçüde giderildiği tesbit edilmiştir¹⁴.

Temelleri islam kardeşliğine dayanan Ahflik ve ona bağılı olarak gelişen esnaf ve zanaatkârlarımızın meslek teşekkülleri olan loncalarda meslekiçi sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın en güzel örneklerine rastlamak mümkündür. Loncalar bünyesinde oluşturulan teavün sandıkları sosyal yardımlaşma vasıtaları olarak kabul edilmektedir¹⁵. Bu sandıkların şehirlerde sosyal dayanışma ve yardımlaşma ihtiyacına önemli ölçüde cevap verdiği bilinmektedir.

Özetlersek Cumhuriyet dönemine kadar olan devrede sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanında gönüllü yardımlaşma esasına dayanan vakıf ve meslek içi yardımlaşma sandıklarının hâkim olduğu, ferdi yardımlaşmanın gelişmiş olduğu bir yapı mevcuttur. Bu dönemde doğrudan devletçe işletilen ve teknik anlamda sosyal yardım ve sosyal hizmet amacıyla kurulmuş müesseseler yoktur.

Ancak bu dönemde büyük devlet adamlarının tesis ettiği sosyal yardım ve sosyal hizmet amaçlı sayısız vakıf, imaret, aşevi, kervansaray, hastahane gibi kuruluşlar mevcuttur. Bunlar büyük bir ihtiyaca cevap vermekteydiler. Günümüze kadar gelen "Etfal Hastahanesi, Darül Aceze" gibi kuruluşlar bu dönemin tipik örnekleri olarak gösterilebilir.

Bu dönemde devlete hizmet edenler, ilim adamları ve sanatkârların, büyük komutanların da kendilerine belirli bir toprağın geliri veya idaresi bırakılmak suretiyle sosyal güvenliğe kavuşturulduğu da vâkidir.

Cumhuriyet idaresi haklar ve yönetilen yöneten münasebetinde köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Ancak sosyal hizmet ve sosyal yardım sistemi bakımından meydana gelen değişikliklerin aynı oranda gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir.

Osmanlı döneminden miras kalan geleneksel sosyal yardım müesseseleri bu dönemde de büyük ölçüde varlıklarını muhafaza etmektedirler. Sosyal yardımlar alanında vakıfların yanında gönüllü sosyal yardım ve sosyal hizmet amaçlı dernekler yeralmaya başlamıştır.

Bu dönemde sağlık, eğitim, belediye hizmetleri gibi vatandaşları yakından ilgilendiren kamu hizmetlerinin sistemli ve düzenli bir şekilde kurulması, sosyal sigorta teşkilâtlarının yaygınlaştırılması sosyal yardım ve sosyal hizmetler bakımından da belirli bir ihtiyacı gidermiştir. Ancak 1980'lere gelinceye kadar sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanında devletin çalışmalarının yeterli olmadığı görülmektedir.

Bu dönemde sosyal yardımlar konusunda çıkartılan belli başlı kanunlardan bazıları şunlardır:

- 15.5.1957 tarih ve 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun
- 24.2.1968 tarih ve 1005 sayılı İstiklâl Madalyası Verilmiş Bulunanlara Vatani Hizmet Tertibinden Şeref Aylığı Bağlanması Hakkında Kanun
- 1.7.1976 tarih ve 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun
- 3.11.1980 tarih ve 2330 sayılı ve 23.4.1981 tarih ve 2453 sayılı Bazı Kamu Görevlilerine Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanunlar

- 24.5.1983 tarih ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu
- 29.5.1986 tarih ve 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu

Bu tabloyu incelediğimizde son yıllarda sosyal yardım ve sosyal hizmet alanında önemli gelişmelerin olduğu görülecektir.

2. Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetlerde Mevcut Durum

Son yıllarda katedilen büyük mesafeye rağmen bu alanda bir sistem ve teşkilât birliğine henüz kavuşulamamıştır. Özellikle 2828 ve 3294 sayılı kanunlar müstakbel bir sistem için hazırlanma fırsatı verebilecek özelliklere sahiptir.

A) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

2828 sayılı kanun ile ilk defa sosyal hizmet alanında yetki ve görev bakımından bir bütünlüğe kavuşulmuştur. Devlet sosyal hizmetlerde ilk defa doğrudan ve sistemli bir teşkilâtlanmaya gitmiştir.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun amacı kanunda "korunmaya, bakıma veya yardıma muhtaç aile, çocuk, sakat, yaşlı ve diğer kişilere sosyal hizmet götürmektir (m. 1). Kanunda sosyal hizmet ise "kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünüdür (m. 3/a).

Sistem esas olarak devletin denetim ve gözetiminde, halkın gönüllü katkı ve katılımı da sağlanarak bir bütünlük içerisinde yürütülecektir. Sistem coğrafi ve fonksiyonel bakımından, dengeli ve görev boşluğu bırakmayacak şekilde ülke çapında düşünülecek ve düzenlenecektir (m. 4).

Sistemde halkın sosyal yardım ve sosyal hizmet faaliyetlerine iştirak etmesine de imkân hazırlanmasının kabul edilmesi dikkate değer bir husustur.

Kurumun vatandaşlara sağlayacağı başlıca sosyal hizmet sahaları şu şekilde belirlenmiştir:

- i) Korunmaya muhtaç çocuklara hizmet,
- ii) Muhtaç sakatlara hizmet,
- iii) Muhtaç yaşlılara hizmet
- iv) Diğer hizmetler,

Bu hizmetler kurumun teşkilât bünyesinde yer alan aşağıdaki hizmet birimlerince yürütülecektir:

- i) Aile ve çocuk hizmetleri daire başkanlığı,
- ii) Yetiştirme yurtları daire başkanlığı,
- iii) Yaşlı hizmetleri daire başkanlığı,
- iv) Sakatların ve felçlilerin rehabilitasyonu daire başkanlığı,
- v) Genel sağlık hizmetleri daire başkanlığı

Sosyal hizmetler alanında bu önemli başlangıcın gerisinde 1982 anayasasında konuya verilen özel yerin payı vardır. Anayasa devlete sosyal güvenlik alanında gerekli tedbirleri alma ve teşkilâtı kurma yükümlülüğü getirmiştir (m. 60). Ayrıca sosyal güvenlik alanında özel olarak korunması gerekenler açıklanmıştır. Bunlar;

- i) harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul gazileri
- ii) Sakatlar
- iii) Yaşlılar
- iv) Korunmaya muhtaç çocuklardır.

Devlet bunları korumak, kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlamak, topluma intibak etmelerine, topluma kazandırılmalarına yardımcı olmak, gerekli teşkilâtı kurmak ve kurdurmakla yükümlüdür (m. 61).

B) Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ve Uygulamalar

Ülkemizde sosyal yardımlaşma alanında önemli bir merhale ve gelişmeyi temsil eden hukuki düzenleme 29.5.1986 tarih ve 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile gerçekleştirilmiştir. Bu kanunla devletin önderliğinde vatandaşlar mecburi bir sosyal yardımlaşmaya sevk edilmektedir.

Kanunun amacı "fakrî zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek ve sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının âdilâne bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek"tir (m.1) Kanunun getirdiği imkânlardan faydalanabilmek için gerekli şartlar tesbit edilmiştir. Kanun kapsamında;

- i) Fakr-ü zaruret ve muhtaç durumda bulunmak
- ii) Kanunla kurulan sosyal güvenlik kuruluşlarına tâbi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık almamak,
- iii) 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun'dan faydalanmamak,
- iv) Geçici olarak küçük bir eğitim ve öğretim imkânı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilebilecek, üretken duruma geçirilebilecek durumda bulunmak.

şartlarını taşıyanlar dahil edilmişlerdir (m. 2).

Fonun özellikleri dikkate alındığında onun bir sosyal yardım kurumu olduğu görülecektir. Özellikle fon kapsamındakilerin genel özelliği muhtaçlıktır. Sosyal yardım sistemlerinde başlıca fon kaynağı bütçe gelirleri olmaktadır. 3294 sayılı kanun sisteminde sistemin gelir kaynakları devlet gelirleri ile özel şahıslardan sosyal yardım amaçlı kesintilerden elde edilecek gelirlerden müteşekkildir. Bu gelirler T.C. Merkez Bankası'nda açılacak "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu"nda toplanacaktır (m. 4). Devlet bu fonu bir taraftan bazı bütçe gelirlerinden sosyal yardımlaşma maksadıyla vazgeçerken (trafik ceza hasılatının yarısı gibi), diğer taraftan bütçeye bu amaçla ödenek konulmasını da kabul etmektedir. Ayrıca fona özel şahıslar da mecburi nitelikte ödemek yapmak zorundadırlar. Meselâ yıllık beyanname veren gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin hesaplanan gelir ve Kurumlar Vergisine ilaveten ödeyecekleri yüzde birlik miktar, petrol ürünlerinin satışlarından her kilogram için kesilecek birer lira da olduğu gibi. Bu suretle sosyal yardım amaçlı bütçe vasıtasıyla sağlanan gelir transferi, ayrıca özel şahıslar yolu ile, ikinci bir defa daha gerçekleşmektedir.

Fon sistemin mali kaynağı fonksiyonuna sahiptir. Sistemin özü bu kaynakta toplanan paraların vakıf sistemi yolu ile ilgililere ulaştırılmasına dayanmaktadır. Vakıflar il ve ilçelerde kurulması öngörüler ve "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu"nda toplanan kaynağın ülke çapında ihtiyaç sahibi vatandaşlara nakdi ve aynı olarak dağıtılmak ve bu kanunun amacına uygun çalışmalarda bulunması" öngörülen teşkilatlar olarak düşünülmüştür (m. 7/1). Vakıfların kurucuları da kanunla tesbit edilmiştir. Buna göre "mülki idare amirleri vakfın tabii başkanı olup, illerde belediye başkanı, emniyet müdürü, defterdar, milli eğitim gençlik ve spor il müdürü, sağlık ve sosyal yardım il müdürü ve müftü; ilçelerde belediye başkanı, ilçe emniyet üst görevlisi, mal müdürü, milli eğitim gençlik ve spor ilçe müdürü, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın ilçe üst görevlisi ve müftü "vakfın tabii mütevellî heyet üyeleridir. Ayrıca bu heyette "her faaliyet dönemi için il ve ilçelerde hayırsever vatandaşlar arasından valinin seçeceği üçer kişi" yer alacaktır (m. 7). Vakıfların gelir kaynakları da tesbit edilmiştir. Vakıfların gelirleri arasında;

- i) Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'ndan aktarılacak miktarlar,
- ii) Mahalli idare bütçelerinden % 2 oranında ayrılacak paylar,
- iii) Her nev'i fitre, zekat kurban derileri ve bağırsak yardımlarından,
- iv) Vakıfların kuracakları işletme ve iştiraklerden aktarılacak gelirler
- v) Diğer gelirler

sayılmaktadır (m. 8).

Vakıflar muhtaç durumda olanlara yardımı ihtiyaç durumu hakkında mahalli din görevlileri, muhtarlar vasıtası ile araştırma yaptırdıktan sonra ve talebe bağlı olarak yapmaktadır.

Gerek fon yönetimi gerekse vakıfların faaliyetleri hakkında vatandaşların şikayetlerine de rastlanmaktadır¹⁶. Şikayetlerin kaynağında fonun yönetim yapısı ve vakıfların kuruluş sistemi bulunmaktadır. Çünkü,

17.7.1986 tarih ve 19167 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Yönetmeliği"nde Fon'daki kaynakların vakıflara tahsisi ile fonun yönetimini sağlayacak kurulun üyeleri belirlenmiştir. Kurulda;

- i) Başbakanca görevlendirilecek ve kurul başkanlığı yapacak bir Devlet Bakanı
- ii) Başbakanlık Müsteşarı
- iii) İçişleri Bakanlığı Müsteşarı
- iv) Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Müsteşarı
- v) Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürü

bulunmaktadır (Yön. m. 3).

Bu kurulun fon gelirlerini dağıtmada dikkate almak zorunda olduğu kriterler de tesbit edilmiştir. Bu kriterler,

- i) O yerin nüfusu,
- ii) Mahalli halkın vakıflara yaptığı bağış ve teberruların miktarı,
- iii) O yerdeki işsizlik durumu,
- iv) Vakıflar tarafından kanun amacına uygun olarak hazırlanacak sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik mahiyetindeki projeler

olarak tesbit edilmiştir (Yön. m. 8).

Kurul kararlarının Başbakan'ın onayı ile yürürlüğe gireceği de metinde yer almaktadır.

Şimdi fonun ve vakıfların yapıları dikkate alındığında fon yönetiminde siyasi iktidarı temsil eden hükümetin hakimiyeti görülecektir. Kriterler de esnektir. Fon yönetiminde görev alan üyelerin siyasi gelişme ve yapıların en fazla etkilediği kişiler olduğu görülmektedir. Bu durum fonların dağıtımında çok kolayca partizanlığın ortaya çıkabileceği olarak kabul edilebilir. Fon kaynakları partizan amaçlarla taraftarlarını ödüllendirme, muhaliflerini cezalandırma ya da oy almada bir şantaj vasıtası olarak kolaylıkla kullanılabilir.

Sistemin vakıf esasına dayandırılması da üzerinde durulması gereken bir başka husustur. Vakıfların gelirlerinde istikrarın nasıl temin edilebileceği bilinmemektedir. Gelirlerindeki bu belirsizlik vakıf faaliyetlerinde bir ahenksizlik yaratılabilir. Vakıf sistemi merkezi idareye göre formalite ve bürokrasi bakımından bir takım avantajlara sahip bulunmaktadır. Ayrıca ihtiyaç sahiplerine daha kolay ulaşabilmesi de sözkonusudur.

Ancak sistemin vakıf esasına dayandırılması bir başka yönden önem taşımaktadır. Çünkü vakıf sistemi ile kamu yardımlarının transferinin yapılmasında görülebilecek bütün eksiklikler vakıf müessesesine de zarar verebilecektir. Vakıf müessesesinin geleneksel tarihi fonksiyonu ve misyonunda gönüllü halk yardımlarının sosyal maksatla ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması vardır. Devletin bu maksatla vakıf kuruluşuna destek sağlaması takdir edilecek bir hareket olur. Ancak getirilen sistemin özünde vakıflar birer araçtan başka bir şey değildir. Çünkü vakıfların işleyişi devlet yardımının devamına, fon kaynaklarından düzenli bir gelirin teminine bağlı kılınmıştır.

D) Diğer Sosyal Yardım Uygulamaları :

Yukarıda kısaca açıkladığımız iki müessese müstakbel bir sosyal yardım ve sosyal hizmetler sistemine geçiş imkanı verebilecek niteliktedir.

Ülkemizde bu iki düzenleme yanında kamu sosyal yardımları sağlamak maksadıyla bir takım sosyal yardım uygulamaları yapılmaktadır. Özel kuruluş ve şahıslarca yapılan sosyal yardımlar ve kurulan sosyal yardım ve sosyal hizmet amaçlı kuruluş ve vakıflar dışında devletin bu konuda yaptığı düzenlemelerden başlıcaları aşağıdadır:

- i) 11.8.1941 tarih ve 4109 sayılı Kanunla belediye encümenleri ve köy ihtiyar heyetleri vasıtası ile yapılan muhtaç asker ailelerine sosyal yardım sistemi,
- ii) 24.2.1968 tarih ve 1005 sayılı kanunla İstiklâl madalyası verilmiş bulunanlara vatani hizmet tertibinden şeref aylığı bağlanması sistemi,
- iii) 3.11.1980 tarih ve 2330 sayılı Kanunla görevleri nedeniyle yaralanan veyahut ölen kamu görevlilerine tazminat verilmesi ve aylık bağlanması sistemi,
- iv) 23.4.1981 tarih ve 2453 sayılı Kanunla yurt dışı görevi sebebi ile yurt dışında tedhiş veya suikast sonucu ölen, yaralanan veya sakat kalanlara tazminat verilmesi ve aylık bağlanması hakkında getirilen sistem,
- v) 16.12.1960 sayılı kanunla yabancı ülkelerde Türk kültürüne hizmet eden öğretmenlere yardım yapılması hakkında kanunla getirilen uygulama,
- vi) 1.7.1976 tarih ve 2022 sayılı kanunla getirilen 65 yaşını doldurmuş muhtaç, güçsüz ve kimsesiz Türk vatandaşlarına aylık bağlanması sistemi.

Burada yalnızca isimlerinden söz ettiğimiz sosyal yardım uygulamalarının ortak yönü hepsinin kamu sosyal yardımları olmalarıdır. Bu sistemlerle geniş bir vatandaş kitlesi istifade kamu sosyal yardımlarından sosyal yardım alma imkânına sahip olmuşlardır.

Özetlemek gerekirse kamu sosyal yardımları alanında bir dağınıklık, bir sistemsizlik hâkimdir. Sosyal yardımlaşmada henüz kamu kesimi özel kesimin gerisinde bulunmaktadır. Kamu sosyal yardımları idari bakımdan bir çatı altında değildir.

III. MİLLÎ SOSYAL YARDIM VE SOSYAL HİZMET SİSTEMİ KURULMASI

Mevcut sosyal yardım ve sosyal hizmet uygulamalarımızı kısaca incelendiğinde çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir bütünlüğe ve kapsama sahip bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Halbuki sosyal devlet anlayışı sosyal yardım ve sosyal hizmet konusunda da çağdaş ihtiyaçlara uygun bir sistemin kurulmasına müsait bir anlayışı ifade eder.

Anayasamızda yer alan "Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilâtı kurar (A.Y. m. 60). hükmü de bu anlayışın bir ifadesidir. Sosyal devlet anlayışı ülkemizde devlet baba geleneği ile sağlam temellere de kavuşturulabilir. Bu çerçevede içerisinde devletin milli seviyede ve bütün ülkede yaygın, kapsamlı bir sosyal yardım ve hizmetler sisteminin kurulması artık hem bir ihtiyaç hem de çağın gerektirdiği bir davranış olacaktır.

Kurulacak sistem mutlaka millî değerler üzerinde ve çağdaş ihtiyaçlara cevap verecek şekilde kurulmalıdır. Sistem bu konudaki çağdaş ilmi gelişmeleri ve tecrübeleri de dikkate almalıdır.

Kurulacak sistem için takip edilmesi gereken asgari prensipler arasında şu hususların yer almasının faydalı olacağına inanmaktayız.

- i) Sosyal yardım ve sosyal hizmet sistemi bir tek çatı altında teşkilâtlandırılmalı ve yönetilmelidir.
- ii) Sistemin yönetimi Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na verilebilir. Bütün sosyal güvenlik kurumlarının bir çatı altında toplanması gerçekleştiğinde ilgili bakanlığın Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı olmasında fayda vardır.
- iii) Sistemin maksadı sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin en kapsamlı bir şekilde ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması olmalıdır.
- iv) Sistemin uygulamasında uzman bir kadro görev almalıdır.
- v) Sistemin nihai gayesi vatandaşların hiç bir zaman başkalarına el açmaları ve muhtaç olmalarına gerek kalmayacak bir büyüklüğe ulaşmak olmalıdır.
- vi) Sistem bütünüyle devlet desteği ile ayakta kalabilecek şekilde mali kaynaklara sahip bulunmalıdır.
- vii) Özel kuruluşlarca kurulacak vakıflar, sosyal hizmet müesseseleri ve özel şahısların yardımları kurulacak bir sistemin tamamlayıcı yardımlar ve kaynaklar olarak görülmelidir.

Bu arada halen kurulmuş olan sosyal yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ise halkın gönüllü katkılarının sosyal yardım ve hizmet maksadıyla kanallize edildiği, halkın des-

teği ile ayakta kalacak ve halk tarafından idare edilecek munzam sosyal yardım kuruluşları haline getirilerek korunma ve geliştirilmelidir.

SONUÇ

Sosyal yardımlaşma duygusu halkın arasında yaygın bir duygudur. Bu duyguda ilhâm ve destek alan yaygın bir sosyal yardımlaşma ve sosyal hizmet faaliyetleri de vardır.

Devletin son yıllara kadar sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanında öncülük görevini yeterince ifa edemediği de bilinmektedir. Ancak son yıllarda bu alanda büyük gelişmelerin sağlandığı gözlenmektedir.

Muhanete muhtaç olmama duygusu insanımızın fazlaca hissettiği bir duygudur. Devlet baba anlayışı bu bakımdan devlete sosyal yardım ve sosyal hizmetleri bakımından da bir takım mükellefiyetler yüklemektedir. Ülkede dilencililiğin kökünün kazınılması, hiç kimsenin muhanete muhtaç bırakılmaması Türk insanının devletinden daima beklediği bir kamu hizmetidir.

Hali hazırda kurulan sosyal yardım ve sosyal hizmet gayeli sistem ve uygulamaların dağınık, sistemsiz ve ihtiyaçlara cevap vermekten uzak kaldığı ortadadır.

Bu noktada mevcut sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu teşkilatı esas alınmak üzere yeni bir organizasyonla ülke çapında teşkilatlanmış, her tür sosyal yardım ve sosyal hizmet faaliyetlerinin yürütülmesinden sorumlu milli sosyal yardım ve sosyal hizmet teşkilatı kurulmalıdır.

Mevcut vakıf sistemi gücünü milletten alan munzam bir sosyal yardım gönüllü kuruluşu olarak kabul edilmelidir.

Bu suretle çağın yüz karası olan dilencilik artık tarihe karışmalıdır. Sosyal güvenikte millî politikanın hedefi asgari seviyede de olsa iyi işleyen bir sosyal yardım ve sosyal hizmet kuruluşunun kurulması olmalıdır. Primli sistemler bu kuruluş üzerinde daha sağlıklı olarak kurulabilir ve işlerler.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- DİLİK, Şait: "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler", SBF Dergisi, c. 35, Ocak-Aralık 1980, s. 76.
- DPT: Sosyal Güvenlik, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Mart 1977.
- ILO : Into the Twenty - First Century : The Development of Social Security, 1984.
- KUTUP, Seyyid: İslamda Sosyal Adalet, İstanbul 1962.
- KOZAK, İ. Erol: Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf, İstanbul, 1985.
- SAYMEN, F. Hakkı: "Sosyal Yardımlaşmanın Hukuk Yönünden Genel Temayülleri" ESADER, C. I, 1965, sa. 1, s. 125-139.
- TUNCAY, A. Can: Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, İstanbul 1984.
- ULYAN, Abdullah: İslamda Sosyal Dayanışma, Konya 1985
- TABAKOĞLU, Ahmet: Türk İktisat Tarihi, İstanbul 1986
- YAZGAN, Turan: Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Meseleleri, İstanbul, 1981.
- YAZGAN, Turan: Sosyal Sigorta, İstanbul 1977
- YAZGAN, Turan: Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik, İstanbul, 1975.

DİPNOTLAR :

- (1) YAZGAN, Turan: Sosyal Sigorta, İstanbul 1977, s. 16-26.
- (2) YAZGAN, Turan : Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik, İstanbul 1975, s. 17.
- (3) DPT : Sosyal Güvenlik, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Mart 1977, s. 136.
- (4) TUNCAY, A. Can: Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, İstanbul 1984, s. 44.
- (5) TUNCAY, A. Can : a.g.e., s. 44.
- (6) DİLİK, Sait : "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler", SBF Dergisi, Ocak-Aralık 1980, C. 35, s. 76- v. d.
- (7) TUNCAY, A. Can : a.g.e., s. 51.
- (8) Çalışmamızda biz sosyal hizmet ve sosyal yardım kavramını kamu tarafından yapılan yardımlar anlamında kullanacağız.
- (9) TUNCAY, A. Can : a.g.e., s. 44.
- (10) SAYMEN, F. Hakkı : "Sosyal Yardımlaşmanın Hukuk Yönünden Genel Temayülleri", ESADER, C. 1, 1965, sa. 1, s. 125-139, s. 138.
- (11) ILO : Into the Twenty - first Century: The Development of Social Security, 1984, s. ix.
- (12) Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ında yer alan "Kocakarı ile Ömer" isimli şiirinde bu anlayış verilir.
"– Ya ben yetim avuturken, Emir uyur mu gerek?
Raiyyetiz, ona bizler veditullahız;
Gelip de bir aramak yok mu?"
- (13) ULYAN, Abdullah (Ter. İsmail Kaya): İslâmda Sosyal Dayanışma, Konya 1985, s. 101-130; KUTUP, Seyid: İslâmda Sosyal Adalet, İstanbul 1962.
- (14) KOZAK, İ. Erol : Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf, İstanbul 1985, s. 17-46.
- (15) TABAKOĞLU, Ahmet: Türk İktisat Tarihi, İstanbul 1986, s. 414-418. YAZGAN, Turan: Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Meseleleri, İstanbul 1981, s. 32-33.
- (16) Basına da intikal eden bu şikayetler partizanlık yapıldığı ve adil dağıtım olmadığı, keyfiliğe kaçıldığı konularında toplanmaktadır. Vakıflardan vali yardımcısı ve yüksek rütbeli subaylara çocuklarının ödeyemedikleri özel okul taksitlerini karşılamak üzere yardım sağlandığı gazetelere intikal etmiştir. Bu yapılan yanlışların niteliğini göstermektedir.

TÜKETİCİLERİN KORUNMASINA İLİŞKİN BİR EKONOMİ HUKUKU YAKLAŞIMI VE TİP SÖZLEŞMELER (**)

Doç. Dr. Kemal ÇEVİK (*)

GİRİŞ

Tüketicinin korunması içinde bulunduğumuz aylarda ülkemizin en önemli ve kısa zamanda çözüme kavuşturulması gereken meseleleri arasına girmiştir. Konu hemen hergün gazete, dergi kitap gibi yazılı basında, radyo ve televizyon gibi yayın organlarında gündeme getirilmekte ve kamuoyunun dikkati çekilmektedir.

Tüketicinin kavramına tarihin her devrinde rastlamak mümkündür. Diyebiliriz ki tüketici dün doğmamıştır, bugün varlığını sürdürmektedir yarın da sürdürecektir. Tüketicinin tarihini Adem ile Havva'nın cennetten kovulmasına sebep olan hadiseye kadar götürmeler vardır¹.

İlk çağlardan zamanımıza kadar kanun koyucuların tüketicilerin korunması için çeşitli düzenlemeler yaptıklarını görmekteyiz. Nitekim bu kanuni düzenlemelere antikitede rasladığımız gibi Cumhuriyet devrinden beri Roma'da bilhassa 12 Levha Kanunlarında açıkca rastlamaktayız. 12 Levha Kanunlarındaki satıcıya malın kalitesi hakkında kamuoyunun önünde bilgi verme mükellefiyeti tüketicinin korunmasına yönelik bir kanuni düzenlemedir. Milattan Önce II. yüzyılda Roma Belediyelerini köle satışı ile uğ-

(*) G.Ü. İktisadi ve İdâri Bilimler Fakültesi

(**) "Tüketiciler Günü" münasebetiyle Kurumumuz adına verilen tebliğ (15.3.1987'de)

raşanların köle alıcılarına bunların fiziki hataları hakkında bilgi verme mecburiyetinde tabi tutmuş bu mecburiyet, Cumhuriyetin sonuna doğru hayvan alım satımlarına teşmil edilmiştir.

Orta Çağda tüketicilerin himayesine yönelik tedbirlerin daha da artmış olduğunu görmekteyiz. Şehirlerde yapılan ticarete sadece müşteri çekmek için değil imalat şeklinin alıcı tarafından kontrol edilebilmesi için sokakta faaliyetini sürdüren satıcıların imalatta kullandıkları hammaddelerin kaliteleri hakkında sokaktan geçenlerin görebilecekleri şekilde açıkta imal etmeleri emredilmiştir. Bu suretle mesleki koperasyonların kalite kontrollerini titizlikle yapmalarını imkân sağlanmaktadır.

Fransa Kralı 9. Lui'nin 1481 yılında yayınladığı ferman² ilginç olduğu kadar düşündürücüdür de. Sözü edilen fermana göre taş ve benzeri şeyler karışımı tereyağı satan satıcıların sattıkları karışık tereyağı halkın huzurunda kafasına yapıştırılacak, fail güneşin yağı eritmesine ve köpeklerin failin başını yalamasına kadar bekletileceği düzenlenmekte ve su karıştırılarak süt satanların ise sattıkları sütün honi ile doktor veya berberin hayati tehlike raporlarına kadar ağızlarına doldurulacağı belirtilmektedir. Böyle bir ceza barbar bir ceza olarak değerlendirilebilir mi? sorusuna 20. asır medeniyetimizde milyonlarca tüketiciye yüksek dozda zararlı kimyasal bileşimleri tükettiren üreticilerin barbarlığı ile telif etmek mümkün müdür sorusu ile cevap vermek düşünülebilir.

Tüketicilerin korunmasının tarihî gelişimi içinde, bilhassa Osmanlı sisteminde yer almış bulunan esnaf loncalarının etkisi büyük olmuştur. Meselâ; ayakkabı imal edenlerin kurdukları (paşmakçılar loncası) geliştirdiği bir otokontrol sistemi ile bozuk ayakkabı imalini adeta imkansız hale getirmiştir. Sistem şu şekilde çalışmakta idi; peştemal kışanan usta dükkan açabilir ve imalata başlayabilir. Bu ustadan aldığı ayakkabıdan şikayet eden tüketici ayakkabıyı loncaya götürürdü, lonca başkanı ayakkabıda imalât hatası bulunduğu sonucuna varırsa yapan ustayı da dinledikten sonra, ayakkabıyı oturduğu yerin arkasına atardı³. Dilimizdeki papucu dama atılmak tâbiri bu törenden gelmektedir. Zira, genellikle lonca ağası binanın dışında divan kurar ve arkasına attığı ayakkabı da binanın damına düşerdi. Bunun üzerine usta peştemalını çıkarır, katlayıp başkanın minderinin yanına koyar, dizini öperek geri geri gider temennâh edip, odayı terkeder. Bunun üzerine eski usta dükkanını kapatmak ve başka ustanın yanına kalfa olarak girmek zorunda kalırdı. Tüketicilerin korunmasına ilişkin tarihimizdeki düzenlemeler arasındaki en önemli kanun 1680 yılında Sultan 4. Mehmet tarafından çıkarılan kanundur. Bu kanun 2. faslında ehli sanayiîni bazı suçlarına 3 faslında ise diğer bazı iktisadî suçlara yer verilmişti. Selçuklular devrinde ise (884-921) çıkarılan "Alaüddevle Bey Kanunu" diye anılan kanunda ölçümden tahıl saklayandan tahılın kapı ile alınacağı, eksik tartanın satıldığından dirhem başına bir akçe vereceği veya hadde tabii tutulacağı ifade edilmektedir⁴.

Tüketicilerin korunmasına ilişkin düzenlemelerde önemli tüketici hareketlerine öncülük eden Amerika Birleşik Devletleri'dir. Amerika'da 1966 yılında genç bir avukat olan Nadir'in yayınladığı Öldüren Otomobiller kitabı⁵, kamuoyunda geniş yankılar uyandırmış ve General Motor ürettiği otomobilleri piyasadan geri çekmek zorunda kalmıştır. Öyleki otomobilin satışı bu kitabın yayınlanmasından sonra % 93 gerilemiştir. Fakat kudretli şirket genç avukata karşı mücadeleyi sürdürmüştü ve özel hayatıyla ilgili bir skandal or-

taya çıkararak kamuoyunda Nadir'i küçük düşürmüş, sonra da ona uzlaşma teklif etmiştir. Avukat uzlaşma teklifini reddederek şirket genel müdürü aleyhine dava açma yolunu tercih etmiş bunun üzerine General Motor resmen ve ilân yoluyla Nadir'den özür dileyerek ona 425.000 dolar ödemiş, Nadir de bu parayla Washington'da 100'den fazla uzmanın çalıştığı kamu yararına araştırma grubu oluşturarak tüketici haklarını savunmaya devam etmiştir.

Nadir'in mücadelesi Avrupa tüketicilerini çok etkilemiş ve Nadir örnek alınarak Demokratik Batı ülkelerinde tüketici liderleri ortaya çıkmış ve tüketicilerin teşkilatlanmaları hızlanmıştır. Tarihî gelişim itibariyle üreticilerin tüketicilerden çok önceleri teşkilatlanmaya başladıkları görülmektedir. Tüketiciler uzun zaman organizasyonsuz kalmışlardır. Tüketicilerin organizasyonun gereğine ilk işaret eden Devlet Başkanı Kenedi'dir. Kenedi 15 Mart 1962 tarihinde Kongre'ye gönderdiği mesajında şöyle demektedir; "Bizler hepimiz tüketiciyiz. Tüketiciler millî ekonomi harcamalarının üçte ikisini gerçekleştirmektedir. Bu bakımdan çok önemli ekonomik bir güçtürler. Bununla beraber bu önemli ekonomik grup etkili bir organizasyondan yoksundur. Tüketicilerin korunması millî menfaatların korunması anlamına gelir, fakat millî menfaatler hepimizi ilgilendirdiği halde tüketici meseleleriyle aramızdan küçük bir azınlık ilgilenmektedir."⁶

Tüketici kavramına sosyo-profesyonel sınıflandırmada yer verilmemektedir. Halbuki sosyal sınıflandırmada işçi ve işveren ayrımı vardır. Daha başka bir ifade ile üreticiler ve tüketiciler şeklinde ekonomik bir sınıflandırma yapmak mümkün değildir. Zira; modern dünyanın vatandaşlarından yarısı üretici yarısı tüketicidir. Aynı zamanda tüketici olan üretici, üretici olan da duruma göre tüketici olabilecektir⁷.

Tüketiciler organizasyonunda görülen gecikme veya ülkemizde olduğu gibi tüketicilerin organizasyondan yoksun oluşu, tüketim olayının hem mesleki bir olay olmamasından yoksun oluşu, tüketim olayının hem mesleki bir olay olmamasından hem tüketicilerin sosyal şartlarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Zira mesele yüksek gelir sahibi tüketicilerle asgari ücret sahibi olan tüketicileri tüketici haklarının savunulması için bir araya getirmek zordur. Birinciler üretim mallarının fiyatlarının pahalılığına fazla aldırmadan alış-veriş yaparken, ikinciler tüketim malları satın alırken malların fiyatları ile mecburen yakından ilgilenirler, yani bu iki tip tüketicinin ne ihtiyaçları ne menfaatleri ne de tükettikleri mallar birbirleriyle benzerlik arzetmezler. Aynı zamanda tüketicinin tanımını yapmakta güçlükler ortaya koymaktadır. Ekonomi ilmî aracı tüketici ve nihâî (sonuç) tüketici olmak üzere yapılan ikili ayrımı benimsememektedir⁸. Çünkü, aracı tüketici tüketim faaliyetini meslekî faaliyeti icabı yapmaktadır. O halde tüketici; bir malın nihai alıcısıdır veya tüketmek için malı satın alan kimsedir. Tüketme tekrar satmamak gayesiyle satın alma işidir⁹.

Fransız ihtilalinin çeşitli mesleki organizasyonları ortadan kaldırması ticarete tamamen serbestliğin tanınması tacirler arasında meslekî organizasyon tarafından sağlanan oto disiplini ortadan kaldırmış ve tüketiciler tacirlerin insafına bırakılmıştır. Onlar tarafından sömürülmeye başlanmıştır. Bu halde yani disiplin sağlayan korporasyonların kaldırılmasından doğan boşluk çeşitli kanunlarla doldurulmaya çalışılmıştır. Bilhassa 20. yüzyılın başından itibaren kanun koyucunun müdahaleci düzenlemeleri ile bozuk mal imal eden

üreticilere çeşitli para ve hapis cezaları uygulamaları yaygınlık kazanmıştır. Ancak; ülkemizde de görüldüğü üzere kânunî metinlerin çokluğu ve yetersizliği tüketicilerin korunmasında etkili olamamış tüketim toplumunda fiyatların abartılmış şekilde artması engellenememiş piyasaya sürülen yeni mamüllerin zararlı etkileri çok geçmeden anlaşılmaya başlanmış ve yeni durumlara kanunların adapte olamadığı görülmüştür. Bu sebeple de tamamen tüketicinin korunmasına müteallik kanun düzenlemelere gidilmiş ve gelişme ekonomisinin hukuku olarak değerlendirilen ekonomi hukuku¹⁰, konularının arasında tüketim hukuku yer almaya başlamıştır.

Tüketim faaliyeti tarih boyunca daha çok insanların hayatlarına devam edebilmele-ri için gerekli bulunan ihtiyaçların giderilmesi için yapılmıştır. Bu temel ihtiyaçlar yemek, içmek ve giyinmektir. Az gelişmiş ülkelerde veya gelişme yolunda olan ülkelerde bu hal yine devam etmektedir.. Yani, az gelişmiş ülke insanları genellikle bu hayati ihtiyaçlarını karşılayacak tüketim faaliyetlerini sürdürmektedirler. Aslında en fazla korunması gereken tüketiciler az gelişmiş ülke tüketicileridir. Çünkü, Birleşmiş Milletler Gıda Teşkilatı'nın tesbitlerine göre 20-30 yaş grubu arasında ve 65 kilo ağırlığında olan insanların sıhhatli bir hayat sürebilmeleri günde 3200 kalori almalarına bağlıdır.

Az gelişmiş ülke insanların gelirlerinin hemen hepsi bu kaloriyi almak için har- canmakta, bazı ülke vatandaşlarının ise bu kaloriyi alacak gelire sahip olmadıkları görülmektedir. Sanayi ülkelerinde bu ihtiyaçlar ortadan kalkmamakta isede; bu ihtiyaçlar için sarfedilen miktarlar gelirlerinin sadece bir kısmını meydana getirmektedir. Mesela Fran- sa gibi ülkelerde daha 1950 yılında Fransız vatandaşlarının gelirlerinin % 44,8'inin yiye- cek ve tıbbi masraflara harcadığı 20 yıl sonra ise bu rakamın % 40'a indiği tesbit edilmiş- tir¹¹. Düşük gelirli ailelerin gelirleri daha çok yiyecek maddelerinin teminine tahsis edil-irken hayat seviyesinin artması ile de artık arzular ihtiyaçları doğurmaya başlamıştır. Gelirler arttığı zaman fertler gelirlerini tatil, kültür, moda ve bazı dayanıklı tüketim madde-lerini değiştirme yolunda harcamaktadırlar. Tüketici psikolojik, sosyolojik hatta psika- nalitik etkilerle tüketim faaliyetinde bulunmaktadır.

Bu gelişme yeni üretim mallarının piyasaya sürülmesinde de kendini göstermekte- dir. Yiyecek maddelerinin çeşitleri sınırsız şekilde arttığı gibi güzellik mustahzarları ile temizlik maddelerinde de adeta hergün yeni üretimler piyasaya sürülmektedir. Buzdolabı, çamaşır makinaları gibi ev aletlerinin yanı sıra teyp, televizyon, elektrofon, fotoğraf ma- kinaları, video, bilgisayar gibi kültür vasıtalarının sayısı giderek artmaktadır. Dahası da hertip imalat kendi aralarında da çeşitlilik arz etmektedir. Bu halde tüketiciler için satın alınacak malları seçmede güçlükler doğmaktadır. Hatta bir yazarın belirttiği gibi artık çağımızdaki rekabet (farklılıklar rekabeti) haline gelmiştir¹². Her üretici malını diğerin- den ayıracak yeni buluşlar ortaya koymaya yönelmiştir. Bugün artık üretimin talebe bağ- lı olduğu esprisi savunulamaz durumdadır. Adam Smith'in 1776'da ortaya koyduğu üre- timin tüketim için yapıldığı prensibi Keynes'in ekonomik faaliyetin esas gayesinin tüke- tim olduğu görüşleri terkedilmiş ve tam rekabetin çanları çalmaya başlamıştır. John Galbraith'in analizinde isabetli olarak ortaya koyduğu gibi talebin üretime kılavuzluk yap- madığı aksine üretimin talebe kılavuzluk yaptığı gerçeği anlaşılmuştur.

Herne kadar Marksizmden ilham alan bazı yazarlar kapitalist üretimin gayesinin in-

sanın ihtiyaçlarını tatmin değil sadece kazanç sağlamak için yapıldığını ileri sürmekte ise-lerde, üretim mallarının bolluğunun üretimlerinin hangi gayeyle yapılırsa yapılsın bazı temel tüketim mallarının az bulunması hatta bazı mallarda kıtlığın bulunmasından daha iyi değil midir? Nitekim üretim mallarının kollektifleştirildiği ülkelerde halâ tüketicinin orta ve düşük kalitedeki malları elde edebilmek için uzun kuyruklar oluşturdukları da bir vakı-adır. Kollektivist bürokratların elinden tüketicinin kurtulması beklenirken demokratik sis-temle yönetilen ülkelerde tüketicilerin korunmasını gaye edinmiş de iletlerin tüketici ile üretici arasında gerekli diyalogları kurduğu ve devletle tüketici meselelerini tartışarak tü-ketici lehine sonuçlar aldıklarını görmekteyiz. Gayrimemnun yığınlar ile kamu iktidar-ları arasında aracılık görevini bu dernekler üstlenmişlerdir. Devletin bu aracı kuruluşlara karşı davranışı onların etkinliğine bağlı olmaktadır. Etkili bir tüketici derneğine devlet yabancı kalamaz. Devlet bu derneklerle diyalog kurma ihtiyacını duyacaktır.

Nitekim bu derneklerin faaliyetleri sonucu, 1966 tarihinde Fransa'da kurulan Insti-tut National Delaconhsonnation (Tüketici Millî Enstitüsü)'nu kamu kurumu niteliğinde bir kuruluştur. Bu kuruluş hükümet temsilcileri, meslek temsilcileri ve tüketiciler temsil-cilerinden oluşmaktadır. Bu kurum içinde önceleri üreticilerin temsilcileri devamlı olarak tüketici temsilcilerine şüphe ile bakmışlar ve onları sürekli şekilde tenkit ederek haksız reka-bet yapmakla suçlamışlardır. Zamanla üretici temsilcileri tüketicilerle uzlaşma yoluna gi-dilmesi gereğini duyarak onlarla kurulda birlikte çalışmak zorunda olduklarını anlamışlar-dır. Böylelikle tüketiciler ağırlıklarını hissettirmişlerdir. 1972 yılında liberal liderlerden Fransız Cumhurbaşkanı Valery Giscard D'Estaing Maliye ve Ekonomi Bakanı olduğu dev-rede Fransa'da tüketici probleminin gitgide çözüme kavuşturulduğundan bahisle toplumun sosyal ve ekonomik partönerlerinin tüketicilerinin problemlerine ciddi yaklaşımlarda bu-lunduklarını, bu problemlerinin kamu iktidarları ile tüketici hareketinin temsilcilerinin baş başa verip halietmeleri gereken problemler olduğunu vurgulamıştır. Bu suretle tüketici or-ganizasyonları kamu iktidarlarının güvenini kazanmıştır. Sonuçta da kamu iktidarları tüke-tici organizasyonlarının ihtiyaçlarını karşılamaya ve onlara yardımcı olmaya başlamışlar-dır. Dolayısı ile tüketiciler bütün toplumun sosyal ve ekonomik partönerlerinden biri haline gelmiştir.

Amerika ve Fransa'nın yanında tüketicinin korunması ile ilgili dikkat çekici gelişme bilhassa İsvetç'te görölmektedir. İsvetç'te tüketici Ombutsman'ı 1971 tarihinde oluşturulmuş-tur. İsvetç tüketici Ombutsman'ı üreticiler ile tüketiciler arasında arabuluculuk yapması için tasarlanmıřtır¹³. İsvetç tüketici Ombutsman'ının tüketiciyi koruma yolunda yaptığı başarı-lı çalışmalar sebebiyle İsvetç tüketici cenneti olarak anılmaktadır.

İsviçre'de ise daha çok Tüketim Kooperatifleri yolu ile tüketici hak ve menfaatleri ko-runmaya çalışılmaktadır. Bilhassa İsviçre Migros Tüketici Kooperatifleri Dünya Tüketim Kooperatifçiliğinde başarılı faaliyetleri ile önde gelmektedir¹⁴.

Japon Konsünerizmi diğer alanlarda olduğu gibi diğer ülkelerin konsünerizminden tamamen ayrı özellikler göstermektedir. Hatta Japon Tüketici Korunmasına saldırgan tüke-ticilik diyenler de vardır¹⁵. 1968 yılında bir Japon Kadın Derneği bir fabrika ile anlaşarak üyelerinin kozmetik üretim maddelerine olan ihtiyaçlarını kendilerinin karşılamasını üzeri-

ne almış ve piyasa fiyatından 10 kat düşük fiyatla üyelerine kozmetik ürünler pazarlamıştır. 1968-1970 yılları arasında her ay 200 bin ünite ürünü üyelerine göndermiştir. 1970 yılında bu kadın derneği bir reklâm kampanyası açarak piyasada bulunan bütün güzellik müstahzarlarının değerli olduğunu fakat ambalajları yüzünden 10 misli pahalı satıldığını ilân etmiş ve yeni bir fabrika kurarak ürettiği ürünlerini değişmeyen tek fiyatla pazarlamıştır. Bu derneğin satıştan elde ettiği kazanç yıl sonunda 7,5 milyon dolara yükselmiştir. Japon Tüketici mücadelesi tüketim maddelerinin fiyatları ile mücadele ile başlamış ve bu mücadele giderek boykotlara başvurmak suretiyle gelişme kaydetmiştir. Mesela; 1970 yazında başlayıp 1971 ilkbaharında sona eren ve sekiz ay süren televizyon satın almama boykotu bu boykotların en ilginçleri arasındadır.

Televizyon satın almama boykotu sonucu televizyon satıcılarının zararı 600 milyon doları geçmiştir. 8'inci ayın sonunda televizyon fiyatlarında düşüş kalitede ise düzelme görülmüştür. Japon Kadın Dernekleri çok önemli bir baskı grubu oluşturmaktadırlar. Japon Kadın derneklerinin üye sayısının 15 milyonu geçtiğine işaret edersek ne derece güçlü oldukları kendiliğinden anlaşılacaktır.

Belirtmek gerekir ki, tebliğimizin konusu çeşitli ülkelerdeki konsünerizm hareketinin gelişimini incelemek değildir. Zaten bu yola başvurduğumuz takdirde zamanın yeterli olamayacağını bilmekteyiz. Ancak; dünyanın gelişmiş demokratik ülkelerinde konsünerizm hareketinin çeşitli safhalar geçirilerek bu günkü yerini aldığını belirtmek gerekir. Bu yüzden tebliğimizde dünya konsünerizminin gelişimi üzerinde kısaca durmuş bulunmaktayız. Görülmektedir ki bu ülkelerde tüketiciler iki aşamadan geçerek bugünkü yerlerini almışlardır. Bu aşamalardan birincisi ülkemizin şimdi içinde bulunduğu durumdur. O da tüketicilerin korunmadığı veya yeterince korunamadığı aşamadır¹⁶.

İkinci aşama ise tüketicileri üreticiler gibi toplumun sosyal ve ekonomik partönürlerinden biri olarak kabul eden aşamadır ki, bu aşamada işin içine ekonomik hukuku girmektedir. Biraz önce de belirttiğimiz gibi ülkemizde henüz üzerinde yeterince durulmamış bulunan ekonomik hukukunu¹⁷ gelişme ekonomisinin hukuku olarak değerlendirmek mümkündür. Gelişme ekonomisinin ise esaslı konularından birisi de tüketim hukukudur.

II. TÜKETİM HUKUKU

Tüketicinin korunması için yeni ve özel tedbirlere duyulan ihtiyaç en çok batının gelişmiş ülkelerinde kendisini hissettirdiği için A.B.D. ve Kanada olmak üzere tüketim hukuku İngiltere, Fransa, Almanya, İsviçre ve Belçika gibi ülkelerde gelişme kaydetmiştir. Anglo-Sakson hukukunun Commu Law'e dayanmasının ortaya koyduğu özelliklere rağmen, başvuru tedbirler bütün ülkelerde ana hatları ile aşağı yukarı aynıdır¹⁸. Yalnız her ülkenin uygulamasında ihtiyaçların çeşidine göre tedbirlere ağırlık verilmektedir. Esas gaye olarak tarih olarak kanun koyucular savunma bakımından kuvvetleri arasında dengesizlik bulunduğunu kabul ettikleri iki taraf arasında zayıf olanı korumak için yürürlükteki hukuk kurallarında değişiklik yapmışlar veya yeni hükümler getirmişlerdir.

Ekonomik bakımdan güçsüz olanların korunması ülkemizde 1961 Anayasasının 2'nci

maddesinde belirtilen sosyal hukuk devleti ve 41. maddesinde öngörülen iktisadi ve sosyal hayatın adalete göre düzenlenmesi yani sosyal devlet ilkelerinin gereği olarak hükme bağlanmış bulunmaktaydı. Yürürlükte bulunan Anayasamız ise; daha ileri giderek tüketicilerin toplumun sosyal bir partnörü olduğunu kabul etmiş ve 171. madde ile devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirler alır, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder yolunda bir düzenleme yaparak Türk Pozitif Hukukunda Tüketim Hukukuyla ilgili en üstün hukuk normunu ortaya koymuştur.

1982 Anayasası'nın 171. maddesi ile yapılan bu düzenleme Türk Hukuk ve Ekonomi sistemine ekonomik bakımdan zayıf olanların lehine yapılmış bulunan bir müdahaledir. Anayasa siyasi iktidara bu yetkiyi verdiği halde henüz siyasi iktidar anayasanın verdiği bu yetkiyi kullanmamış ve hatta anayasanın icra organına verdiği görev askıda kalmıştır. Her ne kadar hükümet tüketicilerin korunması ile ilgili bir kanun tasarısı hazırlamışsa da bu tasarı diğer tasarılar da olduğu gibi kadük olmuştur. Ancak; tasarının kanunlaşmamasının sebebini tasarı gerekçesi ile birlikte tetkik edildiğinde konuyu ihata etmekten uzak hukuk tekniği bakımından hatâli, yeterince üzerinde durulmadan hazırlanmış olduğuna bağlamak mümkündür.

Tüketici aşırı fiyatlara hukuka aykırı rekabet sınırlamalarına aslan paylı genel işlem şartlarına taksitli ve ön ödemeli satımların ve tüketici kredilerinin tehlikelerine karşı bazı özel hukuk mevzuatları ile korunmaktadır. B.K.'nun 19 ve 20. maddelerinde düzenlenen sözleşme serbestisine M.K. 1. maddesi ile hakimlere tanınmış kanun koyucu gibi hareket etme, hakların ve borçların yerine getirilmesinde iyi niyet kurallarına uymayı öngören M.K. 2. FI kişiliğın korunmasını düzenleyen M.K. 24, Ahlâka aykırı sözleşmeleri yasaklayan B.K. 19 F2'deki düzenlemeler ile müdahale edilebilmektedir¹⁹. Mahkemeler bu genel kurallara dayanarak sözleşme serbestisine tüketiciyi koruyucu sınırlamalar getirebilirler.

Diğer taraftan B.K. nun tüketiciyi korumaya matuf hem de emredici olan kuralları arasında gabin, sorumluluktan kurtulma şartlarının hükümsüzlüğü (M.d. 99, 100 F) aşırı cezai şartın uygulaması (M.d. 11 F3) taksitli satışlarda alıcının sömürülmesini önleyen (M.d. 223, 224 ve bileşik faizin yasaklamağa ilişkin (M.d. 308) hükümleri örnek olarak gösterilebilir. Aynı zamanda Ticaret Kanununun haksız rekabetle ilgili düzenlemeleri ile sözleşme serbestisini sınırlayan 1466'ncı maddesi tüketicilere etkili bir özel hukuk koruması sağlamaktadır.

Böylece geniş anlamda tüketim hukuku kamu ve özel hukuku alanlarında yayılmış olan tüketiciyi koruyucu nitelikte olan kuralların bütünü oluşturmaktadır.

Dar anlamda tüketim hukuku ise, tüketicinin taraf olduğu sözleşmelerde bu sözleşmelerin kurulma ve icra safhalarında yapılan müdahalelerde bilhassa iltihaki akitler de denilen tip sözleşmeler veya genel işlem şartları dolayısı ile çıkan haklar demetine tüketici veya tüketim hukuku diyebilmekteyiz²⁰.

Her iki anlamda tüketim hukuku da tebliğimizin başında belirttiğimiz gibi ekonomi hukukunun incelemeleri arasına girmektedir. Tebliğimizin bundan sonraki bölümünde dar anlamda tüketim hukuku konuları arasında yer alan genel şartları içeren sözleşmeler veya

önceden yazılmış tip sözleşmeler, yığın sözleşmeleri denilen sözleşmeler üzerinde duracağız.

III. GENEL İŞLEM ŞARTLARI :

– TİP SÖZLEŞMELERE – KARŞI TÜKETİCİ KORUNMASI

Son yıllarda ülkemizde, tüketicilerin şartlarını değiştirmeleri mümkün olmayan yığınlara mal ve hizmet sunan büyük sınıflar ve ticarî işletmelerin ve üyelerinin yararlarını korumayı amaç edinmiş meslek kuruluşları tarafından önceden yazılı olarak hazırlanan genel işlem şartlı tip sözleşmeler artan bir hızla çoğalmaya başlamıştır. Bir otomobil satın alan veya sigorta poliçesi imzalayan ve yolcu bileti satın alan, mektupla eşya satın alan veya bir banka işlemi gerçekleştiren, bir mesken kiralayan tüketici daha önceden hazırlanmış sözleşmeleri imzalayarak ihtiyaçlarını gidermektedir. "Rasyonalizasyon Zorunluluğu" sonucu ortaya çıkan standard hükümleri içeren ve tüketicileri olduğu gibi kabul etmesi gereken bu sözleşmelere yığın (kitle) sözleşmeleri adı verilmektedir²¹.

Hukuk literatüründe ise bu sözleşmelere Fransız hukukundan esinlenerek iltihakî aktitler (Contrats D'adhesion) denilmektedir.

Önceden yazılı olarak hazırlanmış tip sözleşmeler tüketiciler için tehlike arz edebilirler, zira, sözleşme taraflardan biri veya taraflardan birinin menfaatlerini temsilen bir organizasyon eliyle hazırlanmakta daha sözleşmenin imza safhasında denge tüketici aleyhine bozulmakta kötüye kullanılacak şartlar tüketiciye dikte ettirilmiştir. Tüketici sözleşmenin yapılmasında sözleşme şartlarından haberdar olmadan rızasını tam olarak açıklamaktadır. Bu şartların varlığından haberdar olup, değiştirilmesini veya şartın kaldırılmasını istediği takdirde karşı taraf tarafından reddeilmekte başka bir mal veya hizmet üretene başvurduğunda ise daha ağır şartlarla karşılaşabilmektedir. Böylelikle ekonomik bakımdan güçlü olan taraf tüketiciye şartlarını kabul ettirmek suretiyle sözleşme serbestisi ilkesini çiğneyerek imtiyazı durumuna gelmektedir. Önceden yazılı olarak düzenlenen sözleşmelerin şartları uzman hukukçular tarafından bütün ihtimaller gözetilerek emredici hükümlerin sınırlarına kadar bu şartları kullananların yararına olacak tespit edilir, hatta bazen karşı tarafın hukuk bilgisinin veya mücadele gücünün zayıflığından yararlanılarak âmir hükümlere aykırı şartlara da yer verilmektedir²².

Bu yüzden genel şartlar arasında emredici olmayan hukuk kurallarının sözleşmenin tarafları arasında adalete uygun olarak sağladığı dengeyi tüketici aleyhine bozan sorumluluktan tüketiciyi kurtarmak, emredici hukuk kurallarından ise tüketiciyi haberdar etmek ve sözleşmenin mübhem hükümlerinin tüketici lehine yorumlanmasını sağlamak üzere 9 Ara-

lık 1976 tarihli Alman²³ 10 Ocak 1978 tarihli Fransız kanunları üzerinde önemle durulması gereken düzenlemeler getirmiş bulunmaktadır²⁴.

A) 9 Aralık 1976 Tarihli Alman Kanunu

Sözü edilen Alman Kanununun 1. maddesinde genel işlem şartlarının kanuni tanımı yapılmaktadır. Maddeye göre, "Çok sayıda sözleşmeler için önceden formüle edilen ve sözleşmenin kurulması sırasında taraflardan birinin (kullananın) diğerine koştuğu şartlar genel işlem şartlarıdır²⁵.

Tip sözleşmelerde amaç pazarlığı önleyecek vakit kazanmak ve belirli ticaret kollarında aynı veya benzer meseleler ortaya çıkacağına göre yeknesaklığı ve gelişmeyi sağlamaktır denilebilir. Ortak ve tehlikeli nitelikleri ise kuvvetli ve teşkilatlanmış satıcının karşısında zayıf ve ihtiyaç sahibi tüketiciyi biraz önce belirtildiği gibi ya kabul et ya da sözleşmeden vazgeç diktası ile karşı karşıya bırakmasıdır²⁶. Diğer taraftan önceden sözleşmeye basılmış şartların tüketiciyi sanki kanun hükümlerinin tekrarı hissini vermesi de sakınca yaratabilir. Genel şartların ne zaman rıza mutabakatının içinde sayılacağına karar vermek için aktin kuruluşu ve tüketicinin iradesini açıklaması şekline göre her hadiseye özgü verilere dayanmak gerekecektir. Bu durumda asıl olan tüketicinin şartları bilerek ve anlayarak kabul ettiğinin tesbitidir. Genel şartlar sözleşme metninde dikkat çekecek şekilde yazılmış olmalı veya ayrı bir metinde bulunuyorlarsa o metne açık yollama yapılmalıdır. Alman Kanununda bu kanundan önce tüketicinin şartın mevcudiyetini bilmesi gerektiği ölçüsü kabule hazır olduğunu isbat külfeti yüklenmiştir²⁷. Sözleşmeye ters düşen veya sürpriz şartlar Alman sisteminde kanun hükmü gereği tüketiciyi bağlamamaktadır. Sözleşmeye ters düşme kavramı çok defa hakkaniyetle birleştiğinde, bu çözüm tüketicinin ağır şartlardan korunmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda biraz önce belirtildiği gibi sözleşmede bulunan muğlak, anlaşılması güç şartlar, genel işlem şartlı tip sözleşmeyi hazırlayan satıcı aleyhine yorumlanmaktadır²⁸. Genel Şartlar arasındaki bir şartın konusu tüketicinin kanunun kendisine sağladığı bazı haklardan feragat etmesi ise bu şartın açık ve kesin olarak ifade edilmiş bulunması ve kanuni hükmün emredici olmamasına bağlı bulunmaktadır.

Alman Kanununda tip sözleşmelere konulması yasak edilen şartlar arasında ikili bir ayırım yapılmış ve bu şartların neler olduğu teker teker sayılmıştır²⁹. Birinci gruba giren şartlar sekiz tehlikeli şart olup, bunların hükümsüzlüğüne müşahhas hadisenin durumuna göre hâkim karar verecektir. İkinci grup şartlar ise, hakimin takdir hakkına bağlı kalınmaksızın hükümsüz sayılan 16 çeşit şarttır.

B) 10 Ocak 1978 Tarihli Fransız Kanunu ve Tüketicileri Koruma Kanunu Tasarısı

Genel İşlem şartlarına ilişkin Alman Kanunundan geniş şekilde istifade edilerek

hazırlanmış bulunan Fransız Kanununda aynı zamanda Avrupa Konseyi'nin tüketicilerin yaptıkları sözleşmelerdeki kötüye kullanılan şartlara uygun denetim usullerine ilişkin karar tasarısından da istifade edilmiştir. 27 Şubat 1976 tarihli bu karar tasarısında üye devletlere, tüketicilerin standard hale sokulmuş veya şartlarını müzakere etmek ve etkilemek imkanını tanınmayan mal ve hizmet sağlanmasına yönelik kötüye kullanılan şartlara karşı korumak amacıyla etkili hukuki çözümler getirmesi ve denetim sistemi kurulması tavsiye edilmekteydi. Fransız kanun koyucusu konseyin bu tavsiyesini de gözeterek 10 Ocak 1978 tarihli kanunu kabul etmiştir. Belirtmek gerekir ki, sözü edilen kanun Alman Kanunundan fazla farklı özellikler taşımamaktadır³⁰.

Ancak Fransız kanununda Alman kanununda düzenlenmiş bulunan tip sözleşmelere konulması yasak olan şartların hepsi alınmamış ve uygulamada ise bu kanunun etkili olmadığı yetersiz kaldığı görülerek yeni bir tüketiciler kanunu düzenlenmesi için Montpellier Hukuk ve Ekonomik Bilimler Fakültesi Öğretim Üyelerinden Prof. Calais-Auloy Başkanlığında bir komisyon oluşturulmuştur³¹. Bu komisyon (La Commission De Refonte) 10 Ocak 1978 tarihli kanundan farklı olarak önceden yazılmış tip sözleşmelerle (Contrats pre rediges) ilgili yeni bir düzenleme teklifi getirmiştir. Komisyonun görüşüne göre tip sözleşmeler tüketicilerin temsilcileri ile mal ve hizmet üretenler veya onların temsilcilerinin müştereken yapacakları toplantılarda her iki tarafında görüşleri alınmak suretiyle hazırlanmaktadır³². Ancak; bu görüşmeler sonunda hazırlanacak tip sözleşmelerin tamamen dengeli sözleşmeler olacağı düşünülmemelidir. Tüketicilere teklif edilen tip sözleşmeler tüketicilerin temsil edildiği toplantılarda hazırlanmış olsalar bile yine kanuni hükümler bu sözleşmeler içinde uygulanmalıdır.

Tüketiciler tek başlarına genellikle mal ve hizmet üreticileri karşısında kendilerini küçük görürler. Şayet tüketiciler toplu görüşmeler için organize bir şekilde gruplaşırlarsa bu küçüklük duygusu ortadan kalkar. Yanlız tüketicilere toplu görüşme imkanının tanınması tüketim hukuku mevzuatının ortadan kaldırılmasına yolaçmaz. Fakat tüketiciye tanınmış bulunan toplu müzakere imkânı tüketici hukukunu tamamlayıcı rol oynar. Böylece mal ve hizmet üretenlerin gittikçe sayıları artan, anlaşılması güçleşen elverişsiz kanun hükümleri yerine sosyal ve ekonomik gelişmeye kolayca adapte olabileceklerini sağlayan yeni bir müessese önerilmektedir. Tasarının hazırlanmasından önce mal hizmet üretenlerle veya mesleki organizasyonu ile tüketici dernekleri arasında bu yol denenmiştir. Mesela, kiracılarla ev sahipleri arasında yapılan sözleşmelerde, satış sonrası bakım ve NFx 50-002 Garanti normunda ve kullanılmış otomobil satımlarında kullanılan tip sözleşme tüketici temsilcileri ile meslek temsilcilerinin görüşmeleri sonucu hazırlanmıştır. Fakat çok ümit bağlanan bu uzlaşmalar beklenen sonuçları vermemiştir. Çünkü, mesleki kuruluşlara bu uzlaşmalara uyma mükellefiyeti kanunen yüklenmemiştir. Bu yüzden az sayıda meslek grubu bu uzlaşma şartlarına bağlı kalmışlardır³³.

Fransız Tüketicileri Koruma Bakanlığı tüketiciler ve üreticiler arasında kalite sözleşmeleri yapmalarını teşvik politikası yeterli olmamış, komisyon bu görüşmelerden umulan sonucun alınabilmesi için mesleki organizasyonların görüşme sonucu uzlaşılan konulara uyma mükellefiyetini getiren kanuni bir düzenleme yapılmasına karar vermiştir. Komisyon iş kanununda düzenlenmiş bulunan toplu sözleşme kurallarından esinlenmiş fakat iş kanunun konuyla ilgili madde metinlerini aynen benimsememiştir. Zira, tüketiciler-

le mal hizmet verenler işçi ve işverenler arasındaki ilişki birbirlerinden oldukça farklıdır. Bu farkı ortaya koymak için komisyon toplu sözleşme terimi yerine toplu uyum görüşmeleri tabirini tercih etmişlerdir. Komisyon tarafları görüşme yapıp yapmamakta serbest bırakılmaktadır. Çünkü görüşme tarafların serbest iradelerine bırakılmadığı takdirde görüşme adını almaz. Buna karşılık tarafların görüşmeleri sonucunda yaptıkları uzlaşma şartlarına uyma mecburiyeti getirilmiştir.

Bu durumda yapılan uzlaşma meslekî organizasyonların bütün üyelerine aynı zamanda bazı şartlar altında mesleki organizasyonların faaliyetlerini sürdürdükleri bütün sektörlerde uygulanacaktır. Böylelikle toplu uyum görüşmeleri sonucunda varılan uzlaşmalar 1) Olağan Uzlaşmalar, 2) Teşmil Uzlaşmalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1- Olağan Uzlaşmalar :

Bu uzlaşmalarda taraflardan biri tüketicilerin temsilcileri diğer taraf ise üreticilerin mesleki organizasyonlarıdır. Tüketici temsilcilerinin uzlaşma görüşmelerinde taraf olabilmeleri için 27 Aralık 1973 tarihli kanununun 46. maddesinde belirtilen şartlardan başka komisyon 3 ayrı şart aramaktadır. Sözü edilen kanunun 46. maddesi bir derneğin tüketicileri temsil edebilmesi için;

– Declare edilmiş bir dernek veya kamu yararı tanınmış bir dernek olması³⁴,

– Dernek konusunun tüketicilerin korunmasını amaç edinmiş olmasına bağlamaktadır. Komisyon ise, bir derneğin tüketicileri temsil edebilmesi ve toplu uzlaşma görüşmelerine taraf olabilmesi için 3 ayrı kriter öngörmektedir. Bunlar:

– Tüketici derneğinin üye sayısı,

– Mal ve hizmet üreticisi organizasyonlarından tüketici derneğinin bağımsız olması,

– Tüketicilerin haklarını koruma faaliyetinde aktif olmalarıdır. Bu kriterlerden en önemlisi tüketici derneğinin bağımsız olması kriteridir. Mesleki organizasyonların doğrudan ve dolayısı ile etkisinde bulunan tüketici derneklerinin tüketicilerin temsil etmesi düşünülemez. Bu hususta ölçü iş kanununun 133/2. maddesi ile getirilen ölçüyle eşdeğerdir. Yani, nasıl sarı sendikalar işçileri temsil edemezse, üreticilerin etkisinde bulunan tüketici dernekleri de tüketicileri temsil edemeyecektir³⁵.

Tasarı tüketici derneğinin temsilci olabilmesi için asgari üye sayısının tesbitini öngörmekte ve şartları eşit olan dernekler arasından eskisinin temsilciliğinin kabul edilmesini tavsiye etmektedir³⁶.

Bazı tüketici derneklerinin temsil yetkisi ülkenin veya ekonomik bir sektörün tamamı için söz konusu olabilir. 27 Aralık 1973 tarihli kanunun sözü edilen 46. maddesi tüketici derneklerinin mahkemede dava açabilmeleri yetkisinin kamu otoritesi tarafından verileceğini hükme bağlarken komisyon bu kararı değiştirmeye gerek görmemiş fakat temsilcilik kaabiliyetinin tesbiti deyiminin kullanılmasının yerinde olacağını belirlemiştir. Aynı zamanda komisyon tüketici derneklerinin tüketicileri temsil kriterlerine uyup

uyumadıklarının kamu yetkilileri tarafından tesbit edileceğini kararlaştırmıştır. Ülke çapında tüketiciyi temsil edecek derneklerin temsil yetkileri Tüketicileri Koruma Bakanlığı'nın kararı ile tayin edilir. Mahalli tüketici derneğinin temsil yetkisi ise mülki idare amirleri kararları ile belirlenir. Bu kararlarda aynı zamanda temsil yetkisinin süresi belirlenmelidir. Tasarı gerekçesinde milli plânda temsil görevi verilecek olan tüketici derneklerinin sayısının fazla olmamasına dikkat edilmesi gerektiğini işaret edilmektedir³⁷.

Olağan uzlaşmaların diğer taraf olan mal ve hizmet üreticilerinin mesleki organizasyonlarının temsil yetkisi konusunda komisyon herhangi bir öneri getirmemiştir. Mesele, mağazalar zincirine sahip olan bir şirket ile olağan uzlaşma görüşmeleri yapılabileceği gibi demiryolları işletmeleri ile de olağan uzlaşma görüşmeleri yapılabilecektir. Çünkü mesleki organizasyon terimi hem kamu hem de özel sektör işletmelerini ifade eder. Başka bir ifade ile temsil yetkisi olan tüketici derneği gerek özel sektör gerek kamu sektörü işletmelerinin mesleki organizasyonu ile olağan uzlaşma görüşmeleri yapabilecektir. Taraflar arasında yapılan görüşmeler sonucu varılan uzlaşma mesleki organizasyonların bütün üyelerini biraz önce belirttiğimiz gibi bağlayıcı niteliktedir. İki tarafta kendi inisiyatifi ile olağan uzlaşma görüşmelerini sürdürürler. Tüketici Koruma Başkanlığı bu görüşmeler yapılmasını teşvik eder. Fakat taraflardan herhangi birisini görüşme yapmaya zorlayamaz. Taraflar görüşme yapıp yapmamakta serbest bırakılmıştır. Ancak, görüşmeye karar verdikleri takdirde bir kamu kurumu niteliğinde olan "Tip Sözleşmelerde Kötüye Kullanma Şartları Komisyonu"nun fikrini almak zorundadırlar³⁸. Zira bu komisyon tip sözleşmelerin kötüye kullanma şartlarını tayinle görevlendirilmiştir. Komisyon uzmanlardan oluşturulmaktadır ve görüşmenin taraflarına sözleşmelerin dengeli bir şekilde yapılmasına yardımcı olur. Taraflar arasında yapılan uzlaşma yazılı olarak tesbit edilir, taraflarca imzalanır. Uzlaşma metninde;

- a) Uzlaşmanın meslekî ve coğrafi uygulama alanı,
- b) Sözleşmeden vazgeçme, sözleşmeyi yenileme veya sözleşmeyi yeniden gözden geçirme şartları belirtilmelidir.

Uzlaşma metni eğer uzlaşma millî planda ise Tüketici Koruma Başkanlığına, uzlaşma mahalli planda ise Bakanlığın mahalli teşkilatına tevdi edilir, uzlaşma tevdi tarihinden itibaren yürürlüğe girer³⁹.

2) Teşmil Uzlaşmaları

Komisyon raporunda mahalli planda yapılan olağan uzlaşmaların milli planda veya sektör bazında teşmil edilebilmesini önermektedir. Bu halde olağan uzlaşmalar ülke çapında teşmil edilir. İşlemin yerine getirilebilmesi için Tüketicileri Koruma Bakanlığı'nın Tüketicileri Milli Komisyonu'nun ve Tüketici Temsilcileri ile Meslekî Organizasyon Temsilcilerinin görüşleri alınarak Bakanlıkça karara bağlanır.

Tasarıda ayrıca uzlaşmaların ilân şekli ve uzlaşma şartlarına uyulmadığı takdirde tarafların başvuracakları kanun yolları, çeşitli müeyyideler öngörülmüş bulunmaktadır.

SONUÇ

Ülkemiz mevzuatında tüketicilerin genel işlem şartlarına karşı korunmasına ilişkin özel herhangi bir kanuni düzenleme olmadığı gibi genel olarak tüketicileri korumaya matuf spesifik bir kanunda yürürlüğe girmemiştir. Tüketiciyi korumaya yönelik özel kanun düzenlemelerinin gelişmiş ülkelerde etkili olacağı görüşü ile de konu geçiştirilemez. Çünkü en fazla korunması gereken tüketici az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin tüketicileridir. Zira, bu ülke tüketicileri tebliğin başında da söz konusu ettiğimiz üzere, gelirlerinin tamamını zaruri ihtiyaç maddeleri için harcamak zorunda olan tüketicilerdir.

Borçlar Kanunu ve Ticaret Kanunu gibi genel kanun hükümlerinin zorlayıcı yorumları ile de konuya çözüm getirilemez. Borçlar Kanunu'nun sorumluluktan kurtulma şartlarının hükümsüzlüğüne ilişkin 99 ve imtiyaz suretiyle verilen sanatın icrası deyiminin icrası resmi izin veya ruhsata bağlı olan meslek ve sanatları da kapsamına alacak biçimde yorumlanması tüketicilerin genel şartlarındaki bir tarafı kayırmacı hükümlere karşı korunmasını sağlamaktan uzaktır. Hernekadar sigorta genel şartlarını Ticaret Bakanlığı'nın ön denetimine bağlı kılan 7397 sayılı kanunun 28. maddesi ile önemli adımlar atılmışsa da sigorta şirketlerinin sigortalılara önceden hazırlanmış poliçelerdeki özel şartları dikte ettirdikleri de bir gerçektir.

Tüketicinin Korunması konusunda Kasım 1971'de bir tasarı hazırlandığı Millet Meclisi'ne sunulduğu fakat sonradan bu tasarrın geri alındığı bilinmektedir. İş başında bulunan hükümet ise 18 maddelik Tüketicinin Korunması hakkında kanun tasarısını T.B.M.M. ye sunmuş fakat tasarı kanunlaşmamıştır. Bu tasarı başlangıçta da belirttiğimiz gibi, incelendiğinde bazı olumlu yaklaşımlarına rağmen Türk Tüketicisinin ihtiyaçlarına cevap verecek özellikte olmadığı görülmektedir. Tasarrın kadük olması bir bakıma isabetli olmuştur. Tasarrın madde madde incelenmesi dinleyenleri yorabilir. Ancak tasarıda tebliğimizde üzerinde durduğumuz Tip Sözleşmelerle ilgili herhangi bir önerinin mevcut olmadığını belirtmek gerekir. Diğer taraftan tüketici organizasyonlarının hukuki durumu da tasarıda açıklığa kavuşmamıştır. Nitekim tasarrın Tüketici Dernekleri başlığını taşıyan 3. kısmının 10. maddesinde Tüketici Derneklerinin Dernekler Kanununa göre kurulması öngörülürken bu derneklerin hangi kısıtlara göre temsil yetkisini haiz olacaklarını, yetkileri Millî Plânda ve Mahalli Plânda nasıl teşkilâtlanacaklarını, gelirlerini nereden temin edecekleri hususlarına açıklık getirilmemiştir.

Yeni düzenlemelerde, tebliğimizin kanun koyucunun ilgisini çekmesini temenni etmekteyiz.

DİPNOTLARI :

- 1- Cristine, A/Tortuyox, D.: le Pouvoir des Consommateurs, Paris 1982, sh. 19
- 2- Cristine, A/Tortuyoxux. : a.g.e. sh. 21
- 3- Cristine, A/Tortuyoxuv D.: a.g.e., sh. 31
- 4- Erman, S: Ticari Ceza Hukuku, İstanbul 1984, sh. 19
- 5- Barkan, O-L; Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, İstanbul 1945, sh. 119-124.
- 6- F.J. Kennedy: Message Ou Congres des Etats Unis, 15 Mars 1962
- 7- Cas, G: la defense du Consonmateur Paris 1975 sh. 7
- 8- Cas, G.: a.g.e., sh. 8
- 9- Çevik, K.: Ekonomi Hukuku, Ankara 1986
- 10- Cas, G.: a.g.e., sh. 10
- 11- Cas, G.: a.g.e., sh. 11
- 12- Bkz., Aydın, M.: Ticaretin Düzenlenmesi ve Tüketicinin Korunması, Ankara 1981, sh. 87
- 13- Aydın, M.: a.g.e., sh. 143-153
- 14- Cristine, A/Tortuyoxux: a.g.e., sh. 33-34
- 15- Tercüman, 21 Şubat 1987
- 16- Çevik, K.: a.g.e., sh. 25
- 17- Bkz. Poroy, R.: Tüketicinin Korunmasına İlişkin Bazı Özel Hukuk Sorunları, Halil ARSLANLI'ya armağan, İstanbul, 1978, sh. 517
- 18- Bkz. Tandoğan, H.: Tüketicinin Korunması ve Sözleşme Özgürlüğünün Bu Açıdan Sınırlanması, Ankara, 1977, sh. 11
- 19- Poroy, R.: a.g.e, sh. 518
- 20- Tandoğan, H.: a.g.e., sh. 24
- 21- Tandoğan, H.: a.g.e., sh. 25
- 23- Jean Calais - Auloy : Vers un nouveau droit de la Consommation, 1984 Paris, sh. 58
- 24- Tandoğan, H.: a.g.e., sh. 29
- 25- Poroy, R.: a.g.m., sh. 532
- 26- Poroy, R.: a.g.m., sh. 533
- 27- Poroy, R.: a.g.m., sh. 533
- 28- Gen. Bilgi için bak. Tandoğan, H.: a.g.e., sh.33
- 29- Jean Calais - Auloy : a.g.e, sh. 57
- 30- Rapport de la Commission de refonte du droit de la Consommation, Paris 1984
- 31- Agr, sh. 58
- 32- Jean Calais - Auloy : a.g.e., sh. 71
- 33- Çevik, K. : Fransız Hukukunda Ekonomik Fayda Toplulukları ve Ülkemizde Uygulanma İmkanları Ankara 1982, sh. 17 vd.
- 34- Jean Calais - Auloy : a.g.e., sh. 18
- 35- Jean Calais - Auloy : a.g.e., sh. 18
- 36- Jean Calais - Auloy : a.g.e., sh. 19
- 37- Agr., sh. 73
- 38- Agr., sh. 73

TÜKETİCİNİN KORUNMASINA TEMEL ÇÖZÜM : TÜKETİM KOOPERATİFLERİ

Dr. Ahmet ÖZÇELİK (*)

Tüketim kooperatiflerinin genel olarak amacı; iyi kalitede ve uygun fiyatta çeşitli tüketim malları temin ederek, üyelerinin gerçek gelirlerini artırmak ve yaşam düzeylerini yükseltmek olarak ifade edilebilir. Tüketici durumundaki kişilerin büyük bir çoğunluğunun özellikle sanayi inkilabından sonra geçim sıkıntısı çektikleri söylenebilir. Tarıma dayalı ekonomi ve piyasa ekonomisinin hakim olduğu ve piyasa ekonomisine henüz girmemiş bir ülkede tüketim kooperatiflerinin gelişme imkanı yoktur. Çünkü mevcut şartlar böyle bir teşkilatlanmaya ihtiyaç göstermemektedir. Çünkü, tarımsal faaliyetlerin ağır bastığı bir ekonomide, üretim birimi küçük aile işletmeleri olup bunlar ya sadece öz tüketimlerini karşılayacak miktarda ve nitelikte ya da kendilerinin istihsal edemedikleri bazı maddeleri elde edebilmelerini sağlayacak kadar bir artık üretmektedirler. Böyle pazar için üretim yapılmayan bir ekonomide, zaten az ve sınırlı olan ihtiyaçların karşılanması zor olmaktadır. Ancak sanayi inkılabı ve onu takip eden gelişmeler, özellikle iş bölümü, pazara dönük yığın üretimin önemini artırmıştır. Bu durumda tüketim kooperatifleri de önem kazanmıştır. sanayi inkılabı ile tarımsal işgücünün sanayie aktarılması konusu da realize olmaya başlamıştır. İşgücünün kırsal alandaki dar çevresinden, şehirlerin geniş çevresine gelmesi, kişilerin tüketim alışkanlıkları ve kalıplarında önemli değişiklikler yapmış, ihtiyaç maddelerinin çeşitlenmesini temin etmiştir. Daha önceleri kendi kendine yeterli üretim yapan küçük işletmeler, sanayileşme sürecinin ortaya çıkardığı yığın üretim yapan

(*) A.Ü. Ziraat Fakültesi

büyük işletmeler karşısında rekabet edemez duruma gelmişler ve bunun neticesi olarak, büyük ölçekli üretime geçmek ya da ortadan kalkmak durumu ile karşı karşıya gelmişlerdir.

Tüketim kooperatifleri yukarıda belirtilen amacı gerçekleştirirken, diğer taraftan işçilerin çalışma ve yaşam imkanlarının geliştirilmesini sağlarlar. Piyasanın üretici ve tüketicisi yararlarına uygun bir şekilde oluşmasına katkıda bulunarak; ekonominin sağlıklı büyümesi ve gelişmesine yardımcı olmak, piyasada düzenleyici rol almakta tüketim kooperatiflerinin fonksiyonları arasında bulunmaktadır. Tüketim kooperatiflerinin amaçları anasözleşmede şu başlıklar halinde belirlenmiştir :

a) Üretim merkezlerinden, ilk ellerden ve diğer satıcılardan ucuza satın alacağı tüketim maddelerini ortaklarının istifadesine sunmak,

b) Diğer tüketici v.s. kooperatiflerle işbirliği yapmak,

c) Ortaklarının sigorta ihtiyaçlarına aracı olmak,

d) Ortakların çeşitli ihtiyaçlarından lüzum ve zaruret görülenleri yurt dışından ithal etmek. Bu amaçla gerekli hallerde tüketim kooperatifleri üst kuruluşları ile işbirliği yapmak ve bu kuruluşlara üye olmak,

e) Gayelerine uygun gördüğü her nev'i gayrimenkulleri satın almak ve yaptırmak, gerekirse ihtiyaç fazlasını satmak,

f) Konusu ile ilgili işletmeler kurarak ortaklarının ihtiyaçları için üretim ve faaliyette bulunmak, bu konuda kurulmuş kuruluşlara iştirak etmek,

g) Ortak ve personel için yardım fonları kurmak,

h) Kooperatif tarafından temini ve dağıtımı mümkün olmayan zaruri ihtiyaç maddeleri için ortaklarına kredi vermek,

z) Kooperatif amacının gerçekleşmesi için kredi bulmak

Günümüzde tüketim kooperatifinin amaçları arasında, tüketicinin korunması için tüketicinin eğitilmesi gibi konularda girmektedir. Çünkü, ekonomik ve sosyal hayatın gelişmesi, mal ve hizmetlerdeki çeşitliliğin artışı, teknolojinin ve medeniyetin sunduğu yeni imkanlar, tüketici durumunda olan kişileri, tüketim tercihlerinde büyük bir şaşkınlığa ve çaresizliğe uğratmıştır. Önceleri sınırlı sayıda olan mal ve hizmetler, çok büyük bir genişleme ve çeşitlilik göstermiş, tüketici bu mal ve hizmetleri seçip, kullanırken bir hayli zorlanır duruma gelmiştir. Sağlığa zararlı olma konusunda çeşitli ambalaj tekniklerinin gelişmesi ile aldığı mallarda yanılığa uğrayıp uğramadığının tereddütü içinde kalmıştır. Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinde 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan tüketicinin korunması faaliyetleri ve bu yöndeki kurumlaşmalar, ülkemizde yeni yeni gündeme gelmiş bulunmaktadır. Bunun neticesi olarak son yıllarda Türk Standartları Enstitüsü tarafından konuyla ilgili faaliyetler başlatılmıştır. Ayrıca bir kısım büyük Ticaret Odalarının bünyelerinde kurulan tüketiciyi koruma büroları da olumlu adımlar olarak sayılabilir. Ancak meseleyle ilgili kanuni mevzuatın gerçekleştirilmesi, yani Tüketiciyi Koruma Kanunu'nun çıkarılması henüz mümkün olamamıştır. Piyasaya arz edilen malların sağlığa

zararlı olup olmadıkları ile tüketicinin ödediği paranın karşılığını alıp almadığı konusunu sadece yasalarla düzenlemek yeterli olmayacaktır. Zira kanunların belli bir sene sonra eskimesi ve sosyal hayatın gerisinde kalabileceği başka arayışları zorunlu kılmaktadır. Bu konuda Batı ülkelerinde tatbik edildiği gibi çeşitli faaliyet sahalarında Tüketiciciyi Koruma Birlikleri organizasyonuna gidilmesi yararlı olabilecektir. Yanıltıcı faaliyetler, aldatıcı reklamlar, satış teknikleri, piyasada iyi ve kötü malların bir arada bulunması, kasıtlı kötü mal üretimi ve arzının devamı yanında, kasıt olmaksızın hatalı, kusurlu, hileli ve bozuk malların bulunması, bunların insan sağlığını tehdit etmesi, çoğu defa tüketiciciyi verdiği paranın çok altında bir değerinde, parasının karşılığı olmayan bir malı almaya sevk etmektedir. Bunun için alıcı mutlaka piyasayı, firmaları, markaları ve fiyatları kendi imkanları nisbetinde kontrol etmelidir. Tabii ki tüketiciciyi korumak için öncelikle devletin bu konuya ağırlık vermesiyle birlikte, yararlı faaliyette bulunan tüketici birliklerinin de teşekkül ettirilmesi gereklidir.

Özellikle, İskandinav ülkeleri olan İsveç, Norveç, Finlandiya, Danimarka ve İzlanda ile İngiltere'de tüketicinin korunması bir devlet görevi kabul edilerek, bu amaçla gerekli mevzuat çıkarılmış, merkezi hükümet ve taşra teşkilatları kurulmuştur. Yani bu ülkelerde fiyat ve kalite yönünden aldatılan tüketicinin başvuracağı merciler teşkil edilmiştir. Tüketicici anlaşmazlıklarının çözümlenmesi için süratle karar alabilen mahkemeler kurulmuştur.

İskandinav ülkelerinde, ortak bir Bakanlar Konseyi bünyesinde tüketici işleriyle uğraşmak üzere bir komite kurulmuş ve bu komite aracılığıyla tüketici politikaları harmonize edilmeye başlanmıştır. Bu ülkelerde devlet, özel sektör ile yakın bir işbirliği ve diyaloga girmiştir. Devletin rolü gerekli mevzuatı çıkarmak ve düzenlemeleri yapmaktır. Hukuk dışı bir uygulama söz konusu değildir. Toplum çıkarlarına aykırı hareket eden firmaların bunun karşılığı cezaları kanuni normlar içinde belirlenmiştir. Gayri kanuni hareket eden firmalara devlet uyarıda bulunmakta ve ikna metodunu tatbik etmektedir. Mahkemeye verilen firma sayısı çok azdır. Mevzuatın çıkarılmasında ve denetimlerde özel sektörün büyük iştiraki mevcuttur.

İskandinav ülkelerinde ve İngiltere'de, tüketicinin korunması meselesiyle, tüketiciler tarafından kurulan teşkilatlar ile tüketiciciyi koruyan kamu teşekkülleri dayanışma içerisinde uğraşmaktadırlar.

Tüketicinin korunması yönünden bu memleketlerde çok önemli bir sektör olan tüketici kooperatiflerinin gelişimi aşağıda kısaca belirtildikten sonra, bu teşekküllerin Türkiye'deki durumu ele alınacaktır.

İngiltere'de gerçek anlamda ilk tüketim kooperatifi 1844 yılında 28 dokuma işçisi tarafından 28 sterlin sermaye ile kurulmuştur. Çok amaçlı bir kooperatif özelliğini taşıyan bu kuruluşta tatbik edilen çalışma prensipleri, milletlerarası kooperatifçilik prensiplerinin esaslarını teşkil etmiştir. Kooperatifin gerçekleştirilmek istediği amaçları şunlardı: Yiyecek, giyecek ve ihtiyaç maddelerinin ucuza temini için mağaza açmak, üyelerinin hayat şartlarının yükseltilmesi için satın almak ya da kiralamak suretiyle konutlar temin etmek, işsiz olan ya da ücreti yeter seviyede bulunmayan işçiler için uygun sahalarda üretime geçerek istihdam sağlamak, işsiz ya da ücreti düşük olan işçiler için araziler satın almak imkanlarını yaratmak, üretim, dağıtım, eğitim ve idari konulardaki güçlerin birleştirilmesiyle birleştirilmiş bir topluluk meydana getirmek ve bu tür topluluklar kuracak derneklere yardımcı olmak, içinde alkolsüz içki içilecek bir konuk evi açmak.

Rochdale Öncüleri, daha sonra sosyal faaliyetlerini de artırarak, Sağlık ve Cenaze Kaldırma Kooperatifi, Sigorta Kooperatifi ve Yapı Kooperatifi kurmuşlardır. Toptan mal temin etmek ve depolama hizmetini görmek üzere 1863 yılında milli seviyede toptan alım ve üretim teşkilatı olan Toptancı Mağaza Kooperatifini kurmuşlardır. Bundan sonra da Kuzey İngiltere Endüstriyel Toptancı Tedarik Kooperatifi Limited Şirketi adıyla toptancı mağaza kooperatifini kurmuşlardır. 1923 yılında ise Toptancı Mağaza Kooperatifleri Birliği, İngiltere ve İskoçya Toptancı Mağaza Kooperatifleri tarafından meydana getirilmiştir. 1869 yılında kooperatifler birliği, 1872'de ise ortakların ve üye kooperatiflerin tasarruflarını değerlendirmek amacıyla bankacılık bölümü kurulmuştur.

II. Dünya Harbi sonrasında ticari firmalarla rekabet edebilmek için tüketim kooperatifleri 50 bölgede birleştirilmiştir. Birim kooperatif sayısı azalırken, üye sayısı fazla, rekabet gücü yüksek olan büyük ölçekli kooperatif kuruluşlar teşekkül ettirilmiştir. Bunun neticesinde 260 adet birim kooperatif kalmış ve bunların 50 adedi İngiltere'deki tüm kooperatif satışlarının % 80'ini realize etmiştir.

Avrupa'nın en büyük gıda teşkilatı ünvanını kazanmış bulunan Kooperatifler Toptan Alım ve Üretim Teşkilatı (C.W.S.) bugün İngiliz Kooperatiflerinin üretim ve pazarlama işlemlerini yönlendiren kuruluştur. Bu kruluşa bağlı olan Kooperatifler Bankası ve Sigorta Kuruluşu ülkede kendi konularında faaliyet gösteren teşkilatlar içinde ön sahada yer almaktadırlar.

Bugün, İngiltere'de tüketicinin ekonomik ve sosyal yönden korunması meselesi çözümlenmiş bulunmaktadır. Bunun yanında tüketim kooperatifleri, piyasada aktif ve düzenleyici bir rol oynamaktadırlar. Özel ve kamu teşebbüsünün bir arada mevcut olduğu İngiltere ekonomisinde, kooperatiflerde üçüncü bir sektör olarak yerini almıştır. Bunun gerçekleştirilmesinde Devlet ile kamu kuruluşları, kooperatif kuruluşlar ve tüketici teşkilatları arasında tatminkâr bir işbirliğinin bulunması önemli rol oynamaktadır.

İngiltere'de, yöresel ve bölgesel kooperatifler, Toptan Alım ve Üretim Teşkilatı'na bağlıdır. Bu teşkilatın çalışma sahaları ve bağlı kuruluşları ise şunlardır: İlaç ve kimyasal madde üretimi, tüketim malları üretimi, dayanıklı mallar üretimi, petrol istasyonları, Endüstriyel Üretim Kooperatifleri Federasyonu, Kooperatif Bankası, Kooperatif Sigorta Kuruluşu, kooperatif seyahat otelleri, Koop. Basın Yayın Kuruluşu, diğer yan kuruluşlar. Toptan alım ve üretim teşkilatının üst kuruluşu, Kooperatifler Birliği'dir. Bu teşkilatın bölümleri ise; ekonomik araştırmalar, endüstriyel ilişkiler, politika ve eğitim seksiyonlarıdır.

1974 yılında 260 olan Tüketim Kooperatifi sayısı yıldan yıla azalan bir seyir takip ederek 1983 senesinde 130 adede düşmüştür. Aynı dönemde gerek üye sayısı, gerekse kooperatiflerde çalışan personelin miktarında yine azalmalar olmuştur. 1974 ve 1983 yılları için sırasıyla üye sayısı 10.846.000'den 8.687.000'e çalışan personel miktarı ise 150.000'den 90.000'e gerilemiştir.

Tüketim kooperatifçiliği hareketinin en fazla gelişme şansı bulduğu ülkelerin başında İskandinav ülkeleri gelmektedir. Çünkü bu ülkelerde tüketim kooperatifleri üretim ve tüketim faaliyetlerini birlikte yürüterek tüketicinin ekonomik ve sosyal yönden korunmasında büyük önem taşımaktadırlar. Hatta Norveç'te "Tüketiciler Bakanlığı" kurulmuş ve tüketicilerin bütün problemleri ile ilgili çalışmalarını yürütmektedir. İsveç'te tüketici meseleleriyle uğraşan bir Devlet Bakanlığı kurulmuştur. Danimarka'da ise bu işle İçişleri Ba-

kanlığı meşgul olmaktadır. İskandinav ülkelerinde tüketici aydınlatma, bilgi sahibi yapmak için faaliyet gösteren bir çok enstitü ve dernekte mevcuttur.

Danimarka'da, tüketim kooperatiflerinin alımları FDB denilen birlik tarafından organize edilmekte olup, üyelerin ihtiyacı olan gıda maddelerinin üretimi, bu Birliğin başlıca faaliyetini teşkil etmektedir.

Finlandiya'da, Tüketim Kooperatifleri Toptancı Birliği 1904, Genel Kooperatifler Birliği 1908 yılında kurulmuş olup 1916 senesinde Merkez Birliği (KK) kurulmuştur. Tüketim kooperatifi üyeleri içinde çiftçiler, memurlar ve sanayi işçileri ağırlık taşımaktadır.

Norveç'te, tüketim kooperatifleri, özellikle fiyatları düzenleyici rolleri yönünden ekonomik hayatta önemli rol oynamaktadırlar.

İsveç'te tüketim kooperatifçiliği hareketinin gelişmesinde 1899 senesinde kurulan "Kooperativa Förbundet" in (KF) etkisi büyük olmuştur. 1904 yılından itibaren KF hem Merkez Birliği, hem de Toptancı Mağaza olarak çalışmaya başlamıştır. KF alt ve üst kuruluşlar arasındaki işbirliğinin en iyi örneklerinden birisi olarak faaliyetini sürdürürken, birim kooperatiflerin üretim, pazarlama ve dağıtım işlerinde de yardımcı olmuştur. İsveç'te birim tüketim kooperatiflerinin sayısı 1978 senesinde 650, üye sayısı ise 853 bin kişi olup, çalışan personel miktarı 63.000 kişidir. İsveç'teki KF grubu kooperatifler piyasasının beşte birini elinde tutmaktadır. KF; Danimarka, Finlandiya ve Norveç'in merkezi kooperatif teşkilatlarıyla birlikte İskandinav Kooperatif Toptancı Ortağı ismiyle dünya piyasasında çalışan ve çeşitli memleketlerde merkezleri ve acenteleri bulunan müşterek bir alım teşkilatı kurmuştur. KF kendi malı olan bazı üretim müesseselerini işlettiği gibi başlıca firmalarla işbirliği yaparak da mal imalatı yapmaktadır. Tüketicinin malı ve sermayesi ona ait olan KF'nin bütün faaliyetleri tüketicilerin menfaatına yönelik bulunmaktadır. KF'nin ortaklığı, bütün vatandaşlara açıktır. KF'nin; et, konserve, ekmek, margarin, un, ayakkabı, lastik, elektrik ampülü, makarna, suni yün, süperfosfat, porcelen, elbise, hesap makinası gibi fabrikaları ile gıda maddelerini kontrol laboratuvarları mevcuttur. KF bu yapısı ile gerçek üretim kooperatiflerine geçişin örneğini yaratmaktadır.

Türkiye'de, tüketim kooperatifçiliği hareketi 1912-1913 yıllarında Ahmet Cevat Emre tarafından başlatılmıştır. Ülkemizdeki tüketim kooperatifçiliği hareketlerini başlıca üç devreye ayırmak mümkündür: 1) İkinci Meşrutiyet Devresi ve 1912 Teşebbüsü, 2) Mütareke Devresi ve 1922 Teşebbüsü, 3) 1924-1925'ten bugüne kadarki Cumhuriyet Devresi.

Bunlardan ilk ikisi yalnız Meşrutiyet ve Mütareke devrelerinin İstanbul'u için sözkonusu olabilirken, üçüncüsü Cumhuriyet devrinin Ankara'sı ile başlamıştır.

Ülkemizde ilk tüketim kooperatifleri 1913 senesinde İstanbul'un bir kaç mahallesinde kurulmuştur. Ancak fazla başarılı olamamışlardır. Bu kooperatifler I. Dünya Harbi sırasında İlaş Nezareti tarafından dağıtılan şeker, gazyağı v.b. ihtiyaç maddelerini üyelerine temin etmek şeklinde değerli hizmetler yapmışlar ise de, savaştan sonra kapanmışlardır. Çünkü bunlar savaş esnasında resmi bir dairenin erzak dağıtma görevini yüklenmişler ve buhran kalktıktan sonra da himayeden yoksun bırakılmışlardır.

Tüketim kooperatifçiliğinde ikinci deneme yine İstanbul'da yapılmış ve Memurin

Erzak Kooperatifi kurulmuştur. Kooperatif, İstanbul'daki memurların geçim sıkıntısı çekmeleri neticesinde vücuda getirilmiş ve kuruluşunun ilk günlerinde başarılı olmuştur. Yönetmeliklerinde bulunan boşluklar ve yalnız gıda maddeleri satmaları bunların gelişmelerine engel olmuştur.

Üçüncü uygulama, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra 1925 yılında "Ankara Memurlar İstihlak Kooperatifi'nin kurulmasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kooperatifin kurulmasında Devlet yardımı olmuş ve memurların üyelik paylarının ödenmesinde kolaylıklar sağlanmıştır. Kooperatif o gün için oldukça yeterli bir sermaye ile işe başlamış ve başarılı olmuştur. Şehir nüfusunun hızla artış göstermesi neticesinde kooperatif dört ayrı semtte şube açmışsa da bunlar daha sonra kapatılmıştır. Kooperatif İkinci Dünya Harbi yıllarında satışlarını sürekli artırmıştır. Bu artışın, fiyatların yükselmesi ve odun, kömür, şeker gibi maddelerin dağıtımının kooperatife verilmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Kooperatif ortak dışı satışlara da fazla yer vermiştir. 1950 yılına kadar kooperatif faaliyetlerine devam etmiştir.

Bu üçüncü denemeden sonra tüketim kooperatifçiliği hareketi bütün yurda yayılmaya başlamıştır. 1932 ve 1942 senelerinde İstanbul'da iki ayrı memur tüketim kooperatifi kurulmuştur. Bunu 1933 yılında Denizli ve Eskişehir'de, 1934 yılında Burdur'da ve 1938 senesinde Antalya'da kurulan kooperatifler takip etmiştir. Ülkemizde çeşitli şehir ve kasabalarda 1924-1942 yılları arasında 12, 1942 senesinde 48, 1943 yılında 24 ve 1944 senesinde 5 tüketim kooperatifi kurulmuştur. 1950 - 1960 yılları arasında tüketim kooperatifçiliği hareketi çok durgun bir dönem yaşamıştır. Bu dönemde hükümet harekete karşı gerektiği kadar ilgi gösterememişse de, gönüllü kuruluşlar ve Türk Kooperatifçilik Kurumu hareketin benimsenmesi ve geliştirilmesi için çaba harcamışlardır. Kurum 1953 yılı Kongresinde, hayat pahalılığını önlemede tüketim kooperatiflerinin rolüne ilişkin bir tebliğ de hazırlamıştır.

1969 yılında yürürlüğe giren 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, tüketim kooperatiflerini de kapsamına almış ve gelişmeleri konusunda yeni bir adım atılmıştır. Bu tarihten sonra, yasal düzenlemenin de tesiriyle, kooperatif sayılarında süratli bir artış olmuştur.

Kanunun öngördüğü biçimde üst teşkilatlarını kuramayan tüketim kooperatifleri, içinde buldukları finansman, denetim ve eğitim meselelerine çözüm bulamamışlardır. Bu kooperatiflerin çoğu "işyeri kooperatifleri" veya "kapalı kapı" sistemi ile çalışan kooperatifler olma durumundan kurtulamamıştır. Bugün, Türkiye'de devlet daireleri, bankalar ve özel sektör işyerlerinde bulunan "kapalı kapı" tüketim kooperatifleri, üyelerine çok sınırlı bir ekonomik menfaat temin ederek faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu durum hareketin gelişmesi, daha geniş bir tüketici kitleye hizmet götürmesi ve piyasada aktif bir rol oynamasını engellemiştir.

Türkiye'de tarım sektörünün ekonomik yapı içerisinde halen önemli bir rol oynaması, kırsal nüfusun fazla olması, küçük aile işletmelerinin çokluğu (tüm işletmelerin % 85'i civarındadır), bu kesimin sınırlı ve az sayıdaki ihtiyaçlarını kendi imkanları ile karşılayabilmesi, tüketim kooperatifçiliğinin gelişmesini engelleyen diğer önemli bir etken olmuştur. Çünkü bu yapı içerisinde tüketim kooperatifçiliği gibi bir teşkilatlanmaya lüzum görülmemiştir. Ancak, sanayi sektörünün gelişmesi, köyden şehre göç olayının artması, şehirli nüfusun artması neticesinde ihtiyaçları çeşitlenen ve artan büyük bir tüketici kitlesini meydana çıkarmıştır. Genellikle sabit ve dar gelirli olan bu nüfus hayat pahalılığı meselesi karşısında ihtiyaçlarını daha ucuz temin edebilecek organizasyonların arayışı içersine girmiş

ve bu durum onları söz konusu amacı realize etmek için başvurulması gereken en önemli teşkilat olan tüketim kooperatifçiliği ile tanıştırmıştır.

Türkiye'de tüketim kooperatifçiliğinin gelişmesindeki gecikmenin sebepleri; halkın bilinçlendirilmemesi, lider eksikliği, devlet kooperatif ilişkilerinin düzensizliği, resmi ve özel kuruluşların ters yönlü etkileri, organizasyon ve üst kuruluş meselesi, kooperatifler arası işbirliğinin sağlanamaması, eğitim ve denetim yetersizliği olarak belirtilebilir. Bizdeki tüketim kooperatifleri genellikle devlet ve özel sektör işyerlerinde yoğunluk kazanmakta olup işveren kuruluşların da; bina, personel, nakliye gibi ücretsiz imkanları ile varlıklarını sürdürmektedirler. 1974 yılından sonra kurulan tüketim kooperatiflerinin çoğunluğu sendikalı işçiler tarafından kurulmuştur. Birim kooperatif sayısı artarken, üst teşkilatlanmaya gidilememesi, ortak sayısının artırılmaması güçsüz kooperatifleri doğurmuş olup, hareketin ileri gitmiş olduğu gelişmiş ülkelerdeki duruma ters düşen bir davranış ortaya çıkmıştır.

Günümüzde 1,5 milyon kişi civarında üyesi bulunan birim tüketim kooperatiflerimizin, toplam sayısı 4 bin civarındadır. Birim kooperatif sayısında yıllar itibarıyla izlenen artış, herbir kooperatifin üye sayısında görülmekte olup, neticede ortak sayıları yetersiz, güçsüz, kendisinden beklenen amaçları gerçekleştirmede çok zorluk çeken ve/veya gerçekleştiremeyen birim kooperatifler ortaya çıkmıştır. Bir piramide benzetilen dikey entegrasyon modeli, daima tabanı genişleyen, ancak üste doğru ilerleme kaydedilemeyen bir yapı arzuetmektedir. Bunun sonucu olarak, tüketim kooperatiflerinin temel aracı olan üretimden direkt tüketime malların arzı hadisesi ile, tüketicilere malların mümkün olan en ucuz fiyatla ulaştırılması, sağlanamamaktadır. Çünkü bunun için şart olan dikey birleşme, tüketim kooperatiflerimiz için henüz birlik seviyesinde teşekkül ettirilebilmiştir. Bütün birim kooperatiflerin de bu seviyedeki bir üst teşkilatlanmaya bile katılmadıkları görülmektedir. Bu durumda bir çok birim tüketim kooperatifi adeta bir bakkal dükkanı gibi hizmet verir bir konumda faaliyet göstermektedir. Bunlar temin edilmesi gereken ucuzluğu sağlayamazlarken, tek cazip tarafları üyelerine sundukları, genellikle bir ay vadeli, kredili satışlar olmaktadır. Üyeler kooperatife, oranın kendi malları olduğu ve onların ilgileri ile yaşayabileceği, gelişebileceği bir düşünce ile bakmamakta, kooperatifi bazen çok az da olsa ucuzluk temin eden, kolaylıkla taksitli mal satışı yapabilen bir ticarethane gözü ile görmektedirler. Tabiki bunda kooperatif bilincinin yerleşmemesi en etkili faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün özellikle işyeri tüketim kooperatiflerine biraz ilgi bulunmakta ise bunun sebebi, zaten sabit ve dar gelirli olan üyelerin, dışardaki fiyatlarla aynı hatta biraz yüksek olabilen kooperatif mallarını, satış anında para ödmeden, maaşlarından tahsil edilmek üzere kolaylıkla alabilmeleridir.

Tarımın ekonomik göstergelerden nisbi öneminin yıldan yıla azalan bir trent gösterdiği ve sanayileşme süreci içerisinde büyük adımlarla ilerlemekte olan memleketimizde, kalkınma ile birlikte gelen tüketim artışı, tüketiciyi korumak için çeşitli tedbirlerin alınmasını zaruri hale getirmiştir. Tüketimin korunması ile teşkilatlanma arasında yüksek bir ilgi bulunmaktadır. Bu teşkilatlanma yolu ise kooperatifçilikten geçmektedir. Tüketicilerin kendi arzuları ile meydana getirecekleri kooperatif kuruluşlar, onların ekonomik ve sosyal yönlerden korunmalarında aktif bir rol oynayacaktır. Kooperatif çatısı altında büyük bir güç teşkil edecek tüketicilerin, herşeyden önce piyasanın durumunu araştırmaları ve mevcut şartları geliştirerek varlıklarını ispat etmeleri gerekecektir ki, bu aşamada en büyük sorumluluk kooperatifçi liderlere ve kooperatif yöneticilerine düşecektir. Kooperatif şeklinde teşkilatlanan tüketiciler ekonomik ve sosyal bir dayanağa sahip olacaktır ve piyasanın olumsuz tutumları karşısında susmayacak, aşırı kâr peşinde koşan-

larla mücadeleye devam ederek onları sindirecektir. Böylece tüketici fiyat hareketleri karşısında bilgisiz kalmayarak, satın aldığı malın gerçek değerini öğrenmiş olacaktır.

Bugün Türkiye'de tüketiciyi koruma ile ilgili bazı kuruluşlarca yapılan çalışmalarda, tüketicinin aldığı malın kalitesinden, sağlamlığından emin olması ve verdiği paranın karşılığını almasını temin etmeye ağırlık veren bir faaliyet yürütülmektedir. Bu yönüyle konu fiyat artışları ile mücadeleden çok malın kalite ve sağlamlığını tescil etmek gibi bir görünüm arz etmektedir. Evet malın kalitesinin garanti edilmesi önemlidir. Fakat fiyat artışlarını durduracak çözümlerle bu konu birleştirilip, aynı paralelde ele alınırsa çok daha yararlı neticeler ortaya çıkabilecektir. İşte bu açıdan tüketim kooperatiflerinin tüketiciyi korumadaki değeri bir kez daha gözler önüne serilmektedir. Tüketim kooperatifleri, enflasyon karşısında reel gelirleri günden güne azalan dar ve sabit gelirli üyelerine temin edecekleri ucuzluk ile onların gelirlerinde bir artış sağlamak ve hayat pahalılığının ağır yükünü hafifletmekte yardımcı olmaktadır. Artık, özellikle işçilerin üye oldukları tüketim kooperatiflerinde sunulan hizmet karşılığı ortaya konan ucuzluk ve bunun toplu sözleşme ile temin edilen ücret artışına önemli bir katkı olduğu düşüncesi, yerleşmiş bulunmaktadır.

Kalitesine göre mallara kademeli fiyatların uygulandığı, kâr marjının düşük tutulduğu, malın kalitesinin ve sağlamlığının kontrol altında tutulduğu tüketim kooperatiflerinde, tüketici ödeyeceği paranın karşılığını alacağından emin olacak ve aldatılmak gibi bir düşüncesi bulunmadan ihtiyaçlarını emniyet içinde temin edeceklerdir.

Tüketim kooperatifçiliğini başarılı kılabilmek için alınması gerekli tedbirlerden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Kooperatifçilik eğitimine önem verilerek, gerçek kooperatif hareketin faydalarını konusunda vatandaşlar bilinçlendirilmelidir.

2. Ülkemizde bugün yaygın bulunan "kapalı kapı" tüketim kooperatifçiliği sistemi terk edilerek, bu yapı içerisinde tüketim kooperatifçiliğinin gelişmeyeceği ilgili mercilere kabul ettirilmelidir.

3. Devlet tarafından geniş çapta tüketiciyi bilinçlendirme ve aydınlatma çalışmaları başlatılarak, tüketicilerin tüketim kooperatifleri şeklinde teşkilatlanmalarının yararları yazılı ve sözlü basın yoluyla anlatılmalıdır.

4. Devlet, başlangıçta vatandaşlar tarafından kurulacak tüketim kooperatiflerine mali yardım ve eğitilmiş personel temini konusunda yardımcı olmalıdır.

5. Tüketim kooperatiflerinin hemen hemen tamamının finansman gücü içerisinde buldukları ortadadır. Bu sebeple bugün için yetersiz olan ortaklık payları üst sınırı, gerekli kanuni düzenlemelerle artırılmalı, ayrıca tüketim kooperatiflerine düşük faizli ve uzun vadeli kredi verebilecek teşekküller belirlenerek, finansal zorlukların yenilmesine çalışılmalıdır.

6. Tüketim kooperatiflerinin üst teşkilatlanmaları bir an önce ve yeterli şekilde gerçekleştirilerek; üretimden, tüketime giden pazarlama kanallarındaki araçların fiyat yükseltici etkileri ortadan kaldırılmalıdır.

7. Devlet - kooperatif ilişkileri hem edinilen tecrübelerden, hem de yabancı ülke-

lerdeki uygulamalardan yararlanılarak yeniden gözden geçirilmelidir.

8- Birim kooperatif sayısını artırmaktan çok, mevcut kooperatiflerin ortak sayılarını artırıp, onları güçlendirerek kooperatiflerin, özel sektör ile rekabet şansları artırılması ve böylece fiyat yükselmeleri kısmen de olsa engellenmelidir.

9- Kooperatif hareketin kendi kendini finanse edebileceği tedbirler alınmalı, her şeyin devletten beklenmesi gibi bir durumdan kaçınılmalıdır.

10- Tüketim kooperatifleri çok yönlü çalışarak, çeşitli büyüklükte mağazalara sahip olmalıdır.

11- Tüketim kooperatiflerinin bir kooperatifçilik politikası ve çalışma planı mutlaka bulunmalı ve bu stratejinin belirlenmesinde daima üyelerin ihtiyaçlarının en uygun şartlarla sağlanması dikkate alınmalıdır.

12- Tüketim kooperatifçiliği konusunda araştırma ve eğitim yapacak kuruluşlar kurulmalı ve etkin bir şekilde faaliyet göstermeleri sağlanmalıdır. Bu konuda devlet desteği de temin edilmelidir.

13- Etkin bir denetim mekanizması kurulmalı, kooperatiflerin üst kuruluşlarca ciddi ve yeterli şekilde desteklenmeleri sağlanmalıdır.

14- Tüketicinin korunması meselesine özel bir ağırlık verilerek, aktif bir fiyat politikası uygulanmalıdır.

15- Kooperatifçilik prensipleri de eksiksiz ve ciddiyetle tatbik edilmeli, üyelik formaliteleri azaltılmalı, bu kooperatifler üyelerine sadece mal değil, çeşitli hizmetler de arzdebilmelidir.

LİTERATÜR :

- 1- AYDIN, M., 1977, Tüketicinin Korunması İngiliz Modeli, Türkiye Tic. Odaları Sanayi Odaları ve Tic. Borsaları Birliği Yay. Ankara
- 2- AYDIN, M., 1978. Tüketicinin Korunması İskandinav Modeli, Yonca Matbaası, Ankara
- 3- BAŞAR, H., 1983. Türkiye'de ve Dünyada Kooperatif Kuruluşların Sosyo-Ekonomik Yapısı, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa.
- 4- FINDIKOĞLU, Z.F., 1953. Türkiye'de Kooperatifçilik Tatbiki Sosyoloji Denemesi, İ.Ü. İktisat Fak. Yay. No. 63, İstanbul
- 5- HELM, F.C. 1976. Kooperatif İşletme Ekonomisi, (Çeviren: İlhan CEMALCILAR), EİTİA Yay. No. 150/92, Eskişehir.
- 6- OSKAY, K., 1979. Tüketim Kooperatiflerinin Kooperatifçilik Politikası Nedir, Nasıl Olmalıdır, TKK, IX. Türk Koop. Kongresi Tebliği, Ankara.
- 7- ÖZÇELİK, A., 1984. Tüketim Kooperatifleri, Karınca Sayı: 565, Ankara
- 8- POLAT, H. - TAYANÇ, T., 1973. Cumhuriyetimizin 50. Yılında Tüketim Kooperatifleri ve Sorunları, TKK Yay. No. 35, Ankara
- 9- Tüketim Kooperatifi Ana Sözleşmesi, 1985. Yorum Yayınevi, Ankara.
- 10- UZEL, C., 1971. Tüketicinin Sorunları ve Kooperatifçilik, Şark Matbaası, Ankara.
- 11- UZUNLU, V., 1985. Türkiye'de Tüketim Kooperatifçiliği, T.C. Tarım Orman ve Köy İşl. Bakanlığı Millî Koop. Eğt. ve Araş. Merkezi Başkanlığı Yayını, Ankara.
- 12- YENER, G., 1987. "Tüketiciyi Koruma Kanunu Mutlaka Çıkarılmalı", Ekonomide Ankara, Temmuz-Ağustos 1987, Sayı : 15, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara.

**TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU YAYINLARI VE
KURUMDAN SAĞLANACAK KİTAPLAR**

KDV
Dahil

1- Tarımsal Kalkınmada Kooperatifçilik VI. Türk Kooperatifçilik Kongresinde verilen Tebliğ ve Tartışmalar (2 Cilt)	250.- TL.
2- 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun Uygulanmasında Kooperatiflerin Durumu ve Sorunları VII. Türk Kooperatifçilik Kongresinde verilen Tebliğ ve Tartışmalar	350.- TL.
3- Kooperatiflerin Ekonomik ve Sosyal Kalkınmasındaki Rolü ve VIII. Kongre Tebliğ ve Tartışmaları	350.- TL.
4- Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler Karşısında Türkiye'de Kooperatifçilik Politikası IX. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri	350.- TL.
5- X. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri	600.- TL.
6- Az Gelişmiş Ülkelerin Ekonomik ve Toplumsal Kalkınmasında Kooperatiflerin Rolü	150.- TL.
7- Dünya Kooperatifçiliğinden Örnekler	150.- TL.
8- Çeşitli Ülkelerde Toprak Reformu Uygulamaları	150.- TL.
9- Bir Lokma Bir Hırka Tüketim Kooperatifleri Semineri (Tebliğler)	600.- TL.
10- Az Gelişmiş Ülkelerde Kooperatif ve Devlet	150.- TL.
11- Kooperatif Şirketler	100.- TL.
12- Kooperatifçilik ve İlkokul	100.- TL.
13- Kooperatifçilik Bilgisi	150.- TL.
14- Büyük Mağazacılık ve Tüketim Kooperatifçiliği	150.- TL.
15- Kooperatifçilik ve Kooperatifçilikle İlgili Yayınlar Bibliyografyası	150.- TL.
16- Türk Kooperatifçiliği Üzerine Düşünceler	150.- TL.
17- Kooperatiflerin Vergilendirilmesi ve Vergi Sorunları	200.- TL.
18- Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri	400.- TL.
19- Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Milli Ekonomiye Katkıları	600.- TL.
20- Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim	200.- TL.
21- Atatürk ve Kooperatifçilik	200.- TL.
22- The Co-operatives Movement In Turkey And Its Exopted Develop	250.- TL.
23- Co-operatives In Developing Countries And Turkish Experience	250.- TL.
24- A Comparative Study of Agricultural Cooperatives And Their Marketing Functions On Foreign Trade In Turkey And In The United States Of America	1200.- TL.
25- Çorlu İlçesi Seymen Köy Kalkınma Kooperatifinde Grup Tarımının Ekonomik Analizi	500.- TL.
26- Vakıflar Tüzüğü	200.- TL.
27- Karınca Dergisi Kooperatifçilikle İlgili Bibliyografya	1000.- TL.
28- XI. Türk Kooperatifçilik Kongresi (Tebliğler)	1200.- TL.
29- XI. Turkish Co-operative Congress	1200.- TL.
30- Türkiye'de Kooperatiflerin Verimli Çalışmaları Açısından Yatay ve Dikey Bütünleşme Hareketleri	1000.- TL.
31- Tarımsal Üretimde Kooperasyon ve Türk Tarımına Uygulanabilirliği	750.- TL.
32- Dünya'da Mekân, Konut Kooperatifleri Semineri	600.- TL.
33- Altı Bilezik Esn. ve Sanat. Kef. Koop. Semineri (Tebliğler)	400.- TL.

DERGİLERİMİZ

ÜÇ AYLIK KOOPERATİFÇİLİK DERGİSİ YILLIK ABONESİ	5.000.- TL.
AYLIK KARINCA DERGİSİ YILLIK ABONESİ	8.400.- TL.
ALTI AYLIK COOPERATION IN TURKEY DERGİSİ YILLIK ABONESİ	6.000.- TL.

NOT: ÖDEMELİ GÖNDERME USULÜ BAZI AKSAKLIKLAR NEDENİYLE UYGULANMAMAKTADIR.

TÜRK YURDU

CİLT 8 • SAYI 12 • 2003

1

OKUYUNUZ ... OKUTUNUZ

TÜRK YURDU

Türk Ocağı Merkez Hey'eti'nin
Aylık Yayın Organıdır.

**TÜRK AYDINININ
ASIRLIK DERGİSİ**
8. Cilt (1 - 12. Sayı)

Tamamlandı

*

9. Cilt (13 - 25. Sayılar)
için abone
kayıdı başladı

*

257311 numaralı
POSTA ÇEKİ hesabına
12.000.- TL. yatırıp
"Sakarya Cad. 30 Ankara"
adresine bilgi vererek
abone olunuz

*

**Bayilerden
İsteyiniz!**

zamani
geçmeden
TASARRUF
ediniz!

Delta Reklamcılık

Bankamızda Tasarruf

İstikbal
Sağlar

**TÜRKİYE
HALK
BANKASI**

KOOPERATİFÇİLİK

Founded in 1931

Kooperatifçilik is the publication of the Turkish Co-operative Association, it is published four times a year. The subscription price to the review is \$ 4 a year, air mail included, Correspondance relating to the review should be sent to «Türk Kopperatifçilik Kurumu, Mithatpaşo Caddesi 38/A, Ankara - Turkey.» The Turkish Co-operative Association assumes no responsibility for the views expressed by authors whose articles appear in Kooperatifçilik.

Proprietor on behalf of
The Turkish Co-operative Association
Hüsni POYRAZ

Editor - in - chief
Prof. Dr. Rasih Demirci

Editorial Board

Ayhan İNAL

Doç. Dr. Orhan ARSLAN – Halil BİLİCİ
Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ – Alâaddin KORKMAZ

Each issue of the review will contain some articles, research notes, communications book review, announcement and news notes on Co-operatives in English or French language. But the review is mainly issued for the Turkish readers. For that reason the contents will be mainly Turkish.

-----Managing Board-----

Hüsni POYRAZ	: President
Niyazi YÜKSEL	: Vice President
Turan TEKELİ	: Treasurer
Prof.Dr.Rasih DEMİRCİ	: Member
Dr.Mustafa DOYUK	: "
Doç.Dr.Celâl ER	: "
Dr.Şenol ERDOĞAN	: "
Aydın İMAMOĞLU	: "
Nafiz İMAMOĞLU	: "
Ayhan İNAL	: "
İrfan Ünver NASRATTINOĞLU	: "
Kâmil ÖZDEMİR	: "
Yrd.Doç.Dr. Atilla ÖZER	: "
S.Akın ŞEHİRLİOĞLU	: "
M.Nedim YILMAZ	: "

-----BOARD OR AUDITORS-----

Nail TAN	: President
Ahmet ERDOĞAN	: Member
Nizamettin ÖZDOĞAN	: "

T.C. ZİRAAT BANKASI'na

gelin

**tasarrufunuzla
ulusal
kalkınmaya
katılın**